

Venäjänkielisen *nado že* -keskustelurutiinin suomennoksia

Maria Lyskova
Pro gradu -tutkielma
Suomen kieli ja kulttuuri
Humanistinen tiedekunta
Helsingin yliopisto
Huhtikuu 2019

Tiedekunta–Fakultet– Faculty Humanistinen tiedekunta		Koulutusohjelma–Utbildningsprogram– Degree Programme Suomen kieli ja kulttuuri	
Opintosuunta – Studieriktning – Study Track Aineenopettajan koulutus			
Tekijä – Författare – Author Maria Lyskova			
Työn nimi– Arbetets titel –Title Venäjänkielisen <i>nado že</i> -keskustelurutiinin suomennoksia			
Työnlaji–Arbetets art –Level pro gradu -tutkielma	Aika– Datum – Month and year Huhtikuu 2019	Sivumäärä–Sidoantal– Number of pages 78	
<p>Tiivistelmä–Referat– Abstract</p> <p>Tutkielmassani tutkin venäjänkielisen <i>nado že</i> -keskustelurutiinin suomennoksia. <i>Nado že</i> -rutiinia käytetään affektisissa konteksteissa ilmaistaessa muun muassa hämmästyttä, katkeruutta, empatiaa. Tutkielmani tavoitteena oli kuvailla suomen kielen affektisia keinoja tutkimalla <i>nado žen</i> suomennoksia. Halusin selvittää, löytyykö kyseiselle rutiinille yksi vakiintunut suomennos. Tämän lisäksi tarkastelin, millaisia kielellisiä keinoja suomentajat käyttävät <i>nado žen</i> vastineena ja mitä sivumerkityksiä niiden avulla ilmaistaan. Analysoin myös suomennosten affektisuustasetta ja käyttökonteksteja. Tutkimukseni aineisto koostuu 69 <i>nado že</i> -ilmauksen suomennoksesta. Aineistoni suomennokset ovat venäjänkielisen kaunokirjallisuuden suomennoksia.</p> <p>Teoriaosassa käsittelen, millaisilla kielellisillä keinoilla affektia ilmaistaan ja kuvailen kielen eri tasojen affektisia keinoja tarkemmin. Sen jälkeen siirryn tarkastelemaan kommunikkeemeja eli rutiini-ilmauksia, joiden avulla voi muun muassa ilmaista affektia. Osoitan, että <i>nado že</i> on affektia välittävä kommunikkeemi. Seuraavaksi käsittelen venäjän ja suomen hämmästyksen ilmaisukeinoja. Venäjässä hämmästyksen kuvailemiseen käytetään sanastollisia keinoja. Idiomaattisten idiomien avulla tunnetta ilmaistaan suoraan, tulkitaan ja arvioidaan. <i>Nado že</i> -rutiinia luokitellaan tunteita ilmaiseviin ilmauksiin, joita kutsutaan reaktiiviksi tai emotiiviseksi kommunikkeemeiksi. Suomessa affektia voi ilmaista morfosyntaktisella, syntaktisella ja sanastollisella tasolla. Syntaksin tasolla affektia ilmaistaan affektisten ilmausten, lohkeamien ja sanajärjestyksen avulla. Tarkastelen affektisia ilmauksia tarkemmin, koska se on tutkimani <i>nado že</i> -rutiinin yleisin käännöskeino. Sen jälkeen kerron puhekielisyyksien kääntämisestä ja esittelen puhekielisyyksien kääntämisen tutkimuksia, jotka osoittavat, että puhekielisyyksiä käytetään laajemmin alkuperäisteksteissä kuin käännöskirjallisuudessa.</p> <p>Analyysissa luokittelen suomennoksia käytetyn kielellisen keinon mukaan ja ryhmittelen suomennokset neljään isoon ryhmään: partikkelialkuiset, verbialkuiset, kysymyslauseet ja luokittelemattomat suomennokset. Esittelen ja kommentoin suomennoksia yleisyysjärjestyksessä. Analyysin lopussa esittelen suomennosten luokittelua niiden merkityksen ja affektisuuden mukaan. Tässä luokittelussa on 8 ryhmää: pelkkä hämmästyttä; ihailua; epäilystä ja epäuskoa; katkeruutta ja pettymystä; myönnytystä; toisen henkilöön kohdistuvaa kritiikkiä; samanmielisyyttä ja empatiaa ilmaisevat suomennokset ja affektisuudeltaan neutraalit suomennokset.</p> <p>Analyysini osoitti, että <i>nado žen</i> yleisin suomennoskeino on <i>jo</i>-partikkelin sisältävät ilmaukset, joiden avulla ilmaistaan pelkkä hämmästyttä. Suomennoksesta löytyy myös kielteisiä tunteita ilmaisevia rakenteita. Toisen puhujan sanoihin kohdistuvaa epäilystä ja epäuskoa ilmaistaan <i>vai</i>-alkuisilla fraaseilla ja <i>katsos vain</i> -ilmauksella. Katkeruutta ja pettymystä välitetään <i>että</i> +verbi+<i>-kin</i> ja <i>onhan</i>-alkuisen fraasin avulla. Infinitiivirakenteilla, <i>eikö</i>- ja <i>miten</i>-alkuiset kysymyksillä kritisoidaan toisen henkilön toimintaa. Näiden lisäksi aineistostani löytyy suomennoksia, joiden avulla ilmaistaan myönteisiä tunteita, tarkemmin ihailua ja empatiaa. <i>Onpa</i>-rakenteet, <i>kuinka -kin</i> -lause ja <i>kylläpä</i>-alkuset ilmaukset välittävät ihailua. <i>Kylläpä</i>-alkuinen rakenne ilmaisee myös tietyissä konteksteissa myönnytystä. Samanmielisyyttä ja empatiaa ilmaistaan <i>sanos muuta</i> -ilmauksen avulla. <i>Outo</i>- ja <i>hämmästyntynyt</i> -sanat sisältävät aineistotapaukset ovat affektisuudeltaan neutraaleja. Analyysini osoitti, että suomentajat ovat käyttäneet <i>nado žen</i> vastineena erilaisia eksklamatiivisia rakenteita, leksikaalisia ja kieliopillisia keinoja. Tutkimukseni antaa ymmärryksen suomen kielen eksklamatiivisten keinojen laajuudesta.</p>			
Avainsanat–Nyckelord– Keywords affekti, affektiset keinot, eksklamatiivilauseet, partikkelit, käännöskieli			
Säilytyspaikka–Förvaringställe– Where deposited Helda			
Muitatietoja– Övriga uppgifter – Additional information			

SISÄLLYS

1 Johdanto.....	1
1.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen tavoite.....	1
1.2 Tutkielman rakenne.....	4
1.3 Tutkimusmetodi ja aineisto.....	5
2 Affektiivisuus ja kieli.....	7
3 Kommunikeemit.....	10
3.1 Kommunikeemit.....	11
3.2 Kommunikeemien ominaisuudet.....	13
4 Hämmästy.....	14
4.1 Hämmästy affektina.....	14
4.2 Hämmästyksen ilmaiseminen kielessä.....	16
4.3 Hämmästyksen ilmaisukeinot venäjän kielessä.....	19
4.4 Hämmästyksen ilmaisukeinot suomen kielessä.....	21
5 Käännöskieli ja puhekielisyyksien kääntäminen.....	24
6 Analyysi.....	26
6.1 Aineiston esitleminen.....	26
6.2 Partikkeli alkuiset suomennokset.....	27
6.3 Verbi alkuiset suomennokset.....	41
6.4 Kysymyslauseet.....	46
6.5 Luokittelemattomat suomennokset.....	49
6.6 Tapaukset, joissa venäjänkielinen ilmaus oli jätetty pois suomennoksesta.....	53
6.7 Suomennosten luokittelu merkityksen ja affektisuuden mukaan.....	56
7 Pohdintaluku.....	57
7.1 Pohdinta.....	57
7.2 Johtopäätökset.....	60
Aineistolähteet.....	63
Teoreettiset lähteet.....	64
Liite: Aineisto.....	69

1 Johdanto

Tutkielmassani esittelen kielellisiä keinoja, joiden avulla on mahdollista ilmaista tunteita, ja tarkastelen tarkemmin venäjän ja suomen tunteiden ilmaisukeinoja. Tutkielmani aihe on venäjänkielisen keskustelurutiinin *nado že* suomennosten analyysi.

Tunteet ja niiden ilmaiseminen kielessä ovat aina kiinnostaneet minua. Tunteiden ja kielen välistä suhdetta on varsin kiinnostavaa tutkia, sillä kieli ja tunteet liittyvät kahteen eri ilmiöön, kognitioon ja emotioon. Omassa tutkimuksessani keskityn kahden kielen kielellisten tunteiden ilmaisukeinojen vertailuun.

Johdannossa esittelen tutkimukseni viitekehyksen, keskeiset termit ja teorialähteet. Asetan myös tutkimukseni keskeisimmät tutkimuskysymykset ja tavoitteet.

1.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen tavoite

Venäjänkielinen ilmaus *nado že* koostuu kahdesta sanasta.

Venäjän kielen selittävän sanakirjan mukaan (Kuznetsov 2000) *nado*:lla on seuraavat merkitykset:

1. *'On pakko, pitää, kannattaa.'* Predikaattina yleensä infinitiiviverbin kanssa. *Nado dotšitat knigu – 'Kannattaa lukea kirja loppuun.'* Tässä ja jatkossa suomennokset ovat minun tekemiä.
2. Kiinteissä ilmauksissa:
 - a. *Nado i tšest znat* on *'aika lopettaa jokin asia, lähteä yms.'*
 - b. *Nado že!* hämmästyksi tai ihmettelyä ilmaiseva huudahdus.
 - c. *Tšto nado* ilmestyy predikaattina merkityksessä *'tosi hyvä, paras'*.
 - d. *Nado byt* -ilmausta käytetään parenteesina merkityksessä *'näköjään, luultavasti'*.
 - e. *Nado dumat; nado polagat:*
 - i. parenteesina tarkoittaa *'luultavasti, ehkä, näköjään'*;
 - ii. vastausreplikeissä esiintyy partikkelina merkityksessä *'tietysti, toki.'* Sitä käytetään myönteisenä vastauksena.
 - f. *Nado skazat* on parenteesi, joka esiintyy vastausreplikeissä merkityksessä *'kyllä, tosiaan.'*

Že tai *ž* (jos seuraava sana alkaa vokaalilla) voi esiintyä sekä partikkelina että konjunktiona (Kuznetsov 2000).

Partikkelina:

1. a. Sitä käytetään fokuspartikkelina korostettavan sanan jälkeen. *Na pervom že ekzamene provalilsja* – 'Reputin jo ensimmäisen tentin.' b. Sitä käytetään fokuspartikkelina, kun halutaan korostaa tiettyä repliikkiä tai sanomaa (vertailussa, vastakkainasettelussa). *Tebja že ždut!* – 'Sinuahan odotetaan!'
2. Demonstratiivisen pronominin ja adverbien jälkeen tätä partikkelia käytetään, kun halutaan korostaa täydellistä samanmielisyyttä, tai kun halutaan korostaa pysyvyyttä, muuttumattomuutta. *A tyvse takoi že, ne izmenilsja!* – 'Sinähän olet aivan samanlainen, et ole muuttunut!'

Konjunktiona:

1. *Žen* avulla asetetaan vastakkain kaksi lausetta eli se toimii adversatiivisena rinnastuskonjunktiona. *Tak bylo eštšo vtšera, segodnja že vse razitelno peremenilos.* – 'Näin asiat olivat vielä eilen, tänään kaikki oli jo niin toisin.'
2. *Žen* avulla liitetään lisätietoja sisältävän lauseen toiseen lauseeseen eli se toimii kopulatiivisena rinnastuskonjunktiona. *Kogda my vyšli iz domu (vyšli že my dovolno rano), stojala uže izrjadnaja žara.* – 'Kun me lähdimme kotoa (ja me lähdimme aika aikaisin), ulkona oli jo kohtalaisen kuuma.'
3. Ilmauksissa *vse ž*, *vse že* merkityksessä 'silti, kuitenkin.'

Myös kokonaisen *nado že* -ilmauksen määritelmiä löytyy sanakirjoista. Jefremovan sanakirjan (Jefremova 2000) mukaan *nado že* on hämmästyksiä, ihmettelyä ja tyytymättömyyttä ilmaiseva puhekielinen huudahdus, jonka synonyymi-ilmaukset ovat: *vot ved! vot kak! ne možet byt!*

Melikjanin (2013) mukaan *nado že* -ilmauksella voi ilmaista:

1. Hämmästyksiä, ihmettelyä ja ymmällään olemista.
2. Hämmästyksiä, ihmettelyä, ihailua, iloa, hauskuutta jne.
3. Hämmästyksiä, ihmettelyä, tyytymättömyyttä, suuttumusta, pettymystä jne.

Tämän perusteella voi päätellä, että Melikjanin mielestä kyseisen ilmauksen avulla ilmaistaan sekä "puhdasta" hämmästyksiä että myönteisiä tai kielteisiä tunteita tietyissä tilanteissa.

Välimerkkioppaan (Pahomov ja muut 2012) mukaan tutkittava ilmaus esiintyy teksteissä joko interjektiona tai lauseenjäsenenä:

1. Interjektiona. Erotetaan pilkuilla tai käytetään yksittäisenä repliikkilauseena. Jos *nado že* -interjektiota lausutaan nousevalla intonaatiolla, sen jälkeen pitää käyttää huutomerkkiä.
2. Lauseenjäsenenä. Ei tarvitse erottaa välimerkeillä.

Tämä jälkimmäinen määritelmä on kiinnostava sen takia, koska se liittyy välittömästi omaan tutkimukseeni. Ilmausta *nado že* käytetään kaunokirjallisuudessa sekä lauseenjäsenenä että interjektiona.

Englanninkielisistä tutkijoista Goffman (1978) ja myöhemmin Wilkinson & Kitzinger (2006) ovat tutkineet reaktiorepliikkejä. Heidän mukaansa reagointirepliikit eivät ole kontrolloimattomia tunteiden purskahduksia vaan vuorovaikutuksessa syntyviä kommunikatiivisia akteja. Venäjällä tämän tyyppisiä keskustelurutiineja ovat tutkineet muun muassa Melikjan (2011, 2013) ja Šaronov (2015). Suomen kielessä tunteita ja puhujan asennoitumista ilmaisevia lauseita kutsutaan eksklamatiivisiksi lauseiksi. VISK:n mukaan (§ 1712) *puhefunktioltaan ESKSLAMATIIVINEN lausuma asettaa puheena olevan asian tai asiaintilan jonkin ominaisuuden suhteen asteikolle ja esittää arvion, että kyseisessä tapauksessa ominaisuutta on tavanomaista enemmän tai että asiaintila jossain suhteessa poikkeaa sopivasta tai odotuksenmukaisesta*. Suomenkielisistä eksklamatiivisista lauseista löytyy tietoa VISK:stä. Myös Annikki Liimatainen (2009) on tutkinut keskustelurutiinien kääntämistä suomesta saksaan ja saksasta suomeen.

Tutkimukseni liittyy myös käännöskieleen. Käännöskieltä on tutkittu eri näkökulmasta ja erilaisten tutkimusten tulokset todistavat, että käännöstekstien sanasto ja kielioppi eroavat huomattavasti alkuperäisteksteistä. Sampo Nevalaisen (2005) ja Sonja Tirkkonen-Conditin (2005) tutkimusten mukaan suomennokset ovat alkuperäisteksteihin verrattuna homogeenisempia ja sanastoltaan köyhempiä ja yksinkertaisempia. Puhekielisyyksien suomennosta tutkinut Nevalainen (2005: 141) toteaa, että suomennettaessa puhekielestä tulee yleiskielisempää ja standardimpaa. Omassa tutkimuksessani kommentoin suomentajien valitsemia käännöskeinoja vertailematta niitä alun perin suomeksi kirjoitettuihin teksteihin. Tarkoitukseni on tarkistaa, millaisia ekspressiivisiä keinoja käytetään suomessa, kun ilmaistaan hämmästyksiä tai muita affektisia merkityksiä.

Keskustelurutiinin *nado že* suomennoksia on mielenkiintoista tutkia, koska niitä on paljon ja tällä keskustelurutiinilla ei minun mielestäni ole yhtä vakiintunutta vastinetta suomen kielessä. Keskeisimmät tutkimuskysymykseni ovat:

- Löytyykö kyseiselle rutiinille yksi vakiintunut suomennos?

- Millaisia kielellisiä keinoja suomentajat käyttävät ilmauksen vastineena ja mitä sivumerkityksiä niiden avulla ilmaistaan? Missä konteksteissa suomennokset esiintyvät? Eroavatko suomennokset toisistaan affektisuudeltaan?
- Yhteenvedona haluaisin laatia suomennoksissa käytettyjen kielellisten keinojen luokittelun.

1.2 Tutkielman rakenne

Johdannossa esittelen tutkimukseni viitekehyksen, keskeiset termit ja tutkimuskysymykset. Tässä alaluvussa kuvailen tutkielmani kulkua. Alaluvussa 1.3 tutustutan lukijoita tutkimukseni metodiin ja aineistoon.

Teoreettiseen osaan kuuluvassa luvussa 2 käsittelen tunteiden tutkimusta ja tunteiden kielellisten ilmaisukeinojen tutkimusta. Luvussa 3 tarkastelen hämmästyksen käsitettä. Luvussa kolme puhun keskustelurutiineista. Luvussa 4 käsittelen hämmästyä ja affektisuuden ilmaisukeinoja. Alaluvussa 4.1 esittelen hämmästyksen tunnetta yleisesti ja hämmästyksen piirteitä. Alaluvussa 4.2 esittelen hämmästyksen kielellisiä ilmaisukeinoja. Alaluku 4.3 käsittelee hämmästyksen ilmaisukeinoja venäjän kielessä. Alaluvussa 4.4 perehdyn suomen kielen eksklamatiivisiin keinoihin. Luku 5 on omistettu puhekielisyyksien kääntämisen tarkasteluun.

Luvussa 6 perehdyn aineistoni luokitteluun ja analyysiin. Ensin esittelen aineistoni eli venäjänkielisen *nado že* -ilmauksen suomennoksia. Seuraavaksi analysoin näitä suomennoksia. Esittelen suomennoksia eri ryhmiin luokiteltuna sen mukaan, mitä suomen kielen keinoja on käytetty venäjänkielisen fraasin vastineena. Analyysissa annan teoreettista tietoa kyseessä olevasta kielellisestä keinosta ja esittelen tämän lisäksi omia havaintojani suomennoksista. Luku 7 on pohdintaluku, jossa pohdin analyysini tuloksia ja mahdollista jatkotutkimusta. Luvun lopussa esittelen myös tutkimukseni keskeisiä johtopäätöksiä.

1.3 Tutkimusmetodi ja aineisto

Tutkimukseni on luonteeltaan empiirinen laadullinen kieliaineiston tutkimus. Tutkimukseni päätavoitteena on kuvailla venäjänkielisen *nado že* -ilmauksen suomennoksia. Kiinnitän erityistä huomiota suomenkielisten vastineiden affektisuuteen ja kontekstiin, joissa kyseisiä ilmauksia käytetään. Haluaisin myös tarkastella, esiintyykö hämmästysreaktion yhteydessä jokin toinen emotio, onko se myönteinen vai kielteinen ja miten sitä toista emotiota ilmaistaan suomennoksessa. Tämän lisäksi kommentoin analyysissani tarpeen mukaan sitä, kuinka tietty suomennoskeino on onnistunut, onko kyseessä dialogi- vai monologikonteksti ja ovatko suomennokset saman kääntäjän tekemiä. Tutkimukseni lopputuloksena haluaisin saada luokiteltua venäjänkielisen ilmauksen suomennokset niiden affektisuusasteen ja lisämerkitysten mukaan.

Tutkimukseni ei varsinaisesti edusta keskustelunalyysia, koska tutkin kaunokirjallisia suomennoksia enkä puhekielen dialogeja, mutta koska tutkittava ilmaus esiintyy nimenomaan kaunokirjallisissa dialogeissa, operoin muun muassa keskustelunalyysin termeillä. Keskustelunalyysi on empiirinen menetelmä, jolla tutkitaan yhteisen ymmärryksen tuottamisen prosesseja aitojen vuorovaikutustallenteiden pohjalta (Stevanovic & Lindholm 2016: 8). Hyödynnän työssäni myös laajemmin kielen käytön tutkimusta. Analyysini kannalta tärkeimmät termit ovat *konteksti*, *puhekumppani*, *puhuja*, *repliikki*, *sidoskeino* ja *vastaanottaja*.

Tutkimukseeni pohjautuu eksklamatiivisten lauseiden ja Venäjällä tehtyihin kommunikoiden tutkimuksiin (Liimatainen 2009, Melikjan 2011, 2013, Šaronov 2015, VISK). Käsittelen suomen ja venäjän eksklamatiivilauseita luvussa 3. Selitän kommunikoiden-termiä alaluvussa 3.4 ja annan laajemman *nado žen* merkityksen kuvauksen johdannon alaluvussa 1.1.

Tutkimusaineisto

Tutkielmani tavoite on tutkia venäjänkielisen *nado že* -ilmauksen suomennoksia. Aineistona käytän kahdeksaa kaunokirjaa, joissa esiintyy kyseinen ilmaus ja jotka on käännetty suomeksi.

Aineiston keruussa olen käyttänyt venäjän kielen kansalliskorpusta, jonka avulla oli mahdollista löytää *nado žen* sisältäviä teoksia. Haku oli helppo suorittaa, koska *nado že* on kiinteä ilmaus, jonka osat ovat muuttumattomia. Osa aineistoni esimerkeistä on saatu Par-Rus -rinnakkaiskorpuksesta, johon kuuluvat venäjänkielisten kaunokirjallisten tekstien suomennokset. Kolmas keino, jolla etsin aineistoa, oli Google books kaunokirjallisuuden korpus¹, josta oli myös mahdollista löytää *nado žen* sisältäviä kirjoja. Sitten tarkistin, olivatko kyseiset kirjat käännetty suomeksi ja valitsin aineistooni ne, jotka oli suomennettu.

Aineistooni kuuluvat seuraavat teokset: D. Gluhovskin *Metro 2033*, A. & B. Strugatskien *Stalker. Huviretki tienpientarelle*, S. Lukjanenkon *Yöpartio*, V. Šukšin *Punainen heisipuu*, A. Marininan *Kaikesta täytyy maksaa, Seitsemäs uhri ja Kuoleman käsikirjoitus* ja D. Dontsovan *Talven henkäys: murhamysteeri Moskovassa*.

Kaksi teosta, *Stalker* ja *Punainen heisipuu*, on kirjoitettu Neuvostoliiton aikana ja kuusi muuta kirjaa ovat nykykirjallisuutta. Mielenkiintoista on, että 1800-luvun teoksista ei löytynyt yhtäkään esimerkkiä, jossa *nado že* kantaisi affektista merkitystä.

Yhteensä aineistoteoksista löytyi 69 *nado žen* ilmauksen esiintymää. Aineistoni luotettavuudesta ja edustavuudesta täytyy sanoa, että suurin osa aineistosta on saatu kahden kirjailijan kirjoista, A. Marininan ja D. Dontsovan. Nämä kirjat ovat dekkareita. Dekkari on genre, jossa on tyypillisesti paljon dialogisuuksia ja jossa puhekielisyyksiä esiintyy useammin kuin muussa kaunokirjallisuudessa ja tässä mielessä on odotuksenmukaista, että puhutulle kielelle ominaisia *nado že* -rakenteita esiintyy kyseisissä kirjoissa. Voi toki ajatella, että tutkimus on jonkin verran yksipuolinen, sillä suurin osa aineistosta on kolmen kääntäjän työtä. En kuitenkaan usko tämän seikan olevan niin tärkeää. Vaikka kyseisillä kääntäjillä oli suosikkikäännoskeinoja venäjänkieliselle ilmaukselle, aineisto kokonaisuudessaan koostuu kielellisesti ja leksikaalisesti monipuolisista suomennoskeinoista.

¹ Google books kirjasto ei muodollisesti ole korpus. Tämä resurssi koostuu valtavasta määrästä kaunokirjoja eri kielillä, joiden sisällöstä voi etsiä kielenaineiksia.

2 Affektiivisuus ja kieli

Tunteiden merkitys tunnustetaan nykyään kaikissa humanistisissa tieteissä. Tunteiden ymmärtäminen liittyy suoraan kielen ja kommunikoinnin ymmärtämiseen. Kielen ja tunteiden vuorovaikutus on kaksisuuntainen. Yhtäältä tunteemme vaikuttavat siihen, mitä me sanomme ja miten. Toisaalta kielelliset keinomme ilmaista tunteita vaikuttavat siihen, miten me ilmaisemme tunteita yleensä. (Alba-Juez & Larina 2018: 19.) Ihminen tekee havaintoja ympäröivästä maailmastaan kielen avulla, siksi yksi merkittävistä tavoista tutkia tunteita on kielen kautta. Ihmisen kokemus, johon kuuluvat myös tunteet, representoituu sanoiksi käsitteellistämisen avulla. (Tuovila 2005: 39.)

Bednarek (2008) esittää kaksi termiä: *emotion talk* ja *emotional talk*. Tutkijan mukaan *emotion talk* -termiä tulisi käyttää silloin, kun puhutaan tunteiden kuvaamisesta, esimerkiksi verbeistä, jotka kuvailevat tunnetilaa: *ilahtua, hämmästyä*. *Emotional talkilla* tarkoitetaan diskurssia, johon kuuluu tunteiden suora ilmaiseminen, esimerkiksi erilaiset interjektiot ja tietty intonaatio. (Alba-Juez & Larina 2018: 23.) Lyonsin mukaan lingvistinen merkitys jakautuu kolmeen merkitykseen: deskriptiiviseen tai propositionaaliseen merkitykseen, sosiaaliseen merkitykseen (sellaiset kategoriat kuin sukupuoli, sosiaaliluokka ja muut) ja ekspressiiviseen tai affektiiviseen merkitykseen. Affektiivisellä merkityksellä ymmärretään puhujan tai kirjoittajan tunteita, mielialoja, asetteluja ja suhtautumisia lauseen propositionaalista sisältöä kohtaan. Affektiivista merkitystä on mahdollista välittää kuulijalle sekä sanallisen että sanattoman viestinnän avulla. (Besnier 1990: 419.) Tämä termi on erittäin tärkeä tutkielmani kannalta. Kövecses (2000: 6) ajattelee, että tunteiden kieli koostuu ekspressiivisestä ja deskriptiivisestä kielestä. Ekspressiivinen kieli viittaa tunteiden suoraan ilmaisuun. Deskriptiivinen kieli tarkoittaa tunteiden kuvaamista. Deskriptiivinen kieli jakautuu kirjaimellisiin ja kuvaannollisiin keinoihin. Kuvaannollisiin deskriptiivisiin keinoihin luetaan perus- ja muut keinot. Kuvaannollisiin keinoihin luetaan metaforan ja metonymian. Tässä tutkielmassa tutkin ilmausta, joka kuuluu ekspressiiviseen kieleen eli ilmaisee tunteita suoraan.

Affektia on pitkään pidetty liian liukkaana ja hämäränä alueena tutkimukselle. Affektia jätettiin usein tutkimatta, koska uskottiin, että sitä on mahdotonta tutkia. Onomatopoetiikkaa ja diminutiivia ja muita affektin peruskeinoja on jonkin verran tutkittu, mutta muita affektin tutkimuksia on tehty erittäin vähän. (Besnier 1990: 420.)

Viime aikoina tehdyt tutkimukset ovat tuoneet lisätietoa affektista ja herättäneet kiinnostuksen sitä kohtaan. Lingvistiset antropologit ovat näyttäneet että kielellisten merkkien ja todellisuuden välinen suhde ei ole yksisuuntainen vaan monimutkainen luova yhteys. Etnografinen työ on näyttänyt että mielen ja tunteen oppositio on länsimäinen käsite, joten kahtiajako propositionaaliseen ja affektiseen on kyseenalaista. Lingvistisen antropologian viimeaikaisissa tutkimuksissa on kiinnitetty yhä enemmän huomiota affektiin. Tutkimuksessa on erotettavissa kaksi päälinjaa. Osa tutkimuksista keskittyy kielenoppimisen prosessin tutkimiseen antropologisten metodien avulla. Nämä tutkimukset osoittavat, että monissa kulttuureissa affekti on merkittävässä vuorovaikutuksessa kielisosiaalisuuden kanssa. Toinen tutkimuslinja kohdistuu runousopin ja performanssin etnografiseen tutkimukseen. (Besnier 1990: 420–421.)

Psykologiassa on tutkittu tunteita jo pitkään. Psykologiassa usein tehdään ero kahden käsitteen välille: emootioiden ja ajattelun. Neurologiset tutkimukset todistavat, että sellainen erottelu pitää paikkaansa. Näiden tutkimusten mukaan tunteista ja ajattelusta vastaavat aivojen eri alueet. Tietysti aivojen toiminta edellyttää, että ajattelu ja tunteet vuorovaikuttavat, mutta tämä erottelu on syytä ottaa huomioon. Ajatuksilla ja tunteilla on eri neurologinen status. Ajatuksia välitetään puhe- tai kirjakielen avulla, kun taas tunteita yleensä ilmaistaan muilla keinoilla: kasvojen ilmeiden, äänen, käsien ja muiden ruumiinosien avulla. Tunteiden tutkimus on pitkään ollut sanattoman viestinnän tutkimuksen osa. Huomionarvoista on, että tunteiden ja ajattelun erottelun vahvistavat myös puhehäiriöiden ja kielenoppimisprosessin tutkimukset. Lapset oppivat ensin ilmaisemaan tunteita sanattoman viestinnän kautta ja vasta myöhemmin he oppivat kielelliset ilmaisukeinot. (Foolen 1997: 18–20.)

Kiistämätön fakta on, että sekä aikuiset että lapset osaavat puhua tunteistaan. Tunteisiin liittyy kielen vaikuttava tehtävä. Se vastaa puhujan tunnetilan ilmaisemisesta ja välittämisestä. On tärkeää myös huomioda, että tunteiden sanaton ja sanallinen ilmaisu tapahtuu kahdella eri tavalla. Tunteita ilmaistaan suoraan sanattoman viestinnän kautta. Sanallinen viestintä edellyttää, että tunteita ensin käsitteellistetään ja puheessa esiintyy tunteen käsitteellistäminen. (Foolen 1997: 20.) Jotkut tutkijat, etenkin kuvailevan lingvistiikan edustajat, ovat sitä mieltä, että on olemassa kolmas keino ilmaista tunteita. Tämä keino on suora siirto tunteista puheeseen, sanalliseen viestintään. Tämän

näkemyksen todisteiksi he esittivät sen faktan, että ekspressiiviset muodot löytyvät kielen kaikilta tasoilta.

Monet tutkijat (Besnier 1990, Foolen 1987, Tuovila 2005) tuovat esiin, että affekti on monikanavainen ilmiö ja esiintyy kielen eri tasoilla:

- Fonologinen taso
- Morfologinen taso
- Sanastotaso
- Syntaktinen taso
- Pragmaattinen taso

Yleisin affektin ilmaisukeino fonologisella tasolla on intonaatio. Esimerkiksi venäjässä hämmästyttä on mahdollista ilmaista neljän eri intonaatorakenteen avulla (Kovrižkina 2014: 237). Muihin suprasegmentaalisiin keinoihin ilmaista affektia luetaan sävelkorkeuden korottaminen, segmenttien geminaatio, aspiraatio, äänen laadun vaihtelu, voimakkuuden, nopeuden ja äänenkorkeuden vaihtelut (Besnier 1990: 425–426).

Morfologisia affektisia keinoja löytyy myös eri kielistä. Zevahina (2011: 157–158) on tutkinut eri kielten ekspressiivisiä keinoja. Tutkija on selvittänyt, että japanin kielessä on olemassa morfologinen tunnus *nanto*, jonka avulla ilmaistaan affektisia merkityksiä, muun muassa hämmästyttä. Indoeurooppalaisista ja intiaanikielistä löytyvät diminutiivit ja augmentatiivit ilmaisevat muun muassa myötätuntoa, hellyydenosoitusta, emotionaalista läheisyyttä, vastenmielisyyttä, halveksuntaa, ja emotionaalista etäisyyttä (Besnier 1990: 424).

Sanastotason affektiivisiä keinoja on tutkittu muita enemmän. Sanastotason affektisiin keinoihin kuuluvat muun muassa tunnesanat. Tunnesanojen perustehtävä on nimetä tunteita, mutta tietyissä tilanteissa, esimerkiksi ekspressiivisissä puheakteissa tunnesanat sekä nimeävät että ilmaisevat tunteita. (Tuovila 2005: 40.) Myös ihmisluokkia ja yksittäisiä ihmisiä kuvailevat sanat kantavat usein affektiivisiä merkityksiä. Puhuttelusanat, paikannimet, sukulaisuussanat ja pronominit voidaan myös lukea affektiivisiin keinoihin. Myös kuvakieltä käytetään, kun halutaan välittää affektiivisiä merkityksiä. Synekdokee, metafora ja metonymia on keskeisimpiä tapoja ilmaista affektia kuvakielessä. Tietyt sanaston reuna-alueet kuten esimerkiksi onomatopoeettinen sanasto, huudahdussanat,

kirosanat, interjektiot, kiroukset, herjasanat ovat täynnä affektiivisiä merkityksiä ja niiden avulla puhuja pystyy ilmaisemaan tunteitaan suoraan. (Besnier 1990: 422–424.)

Syntaksin avulla puhuja voi välittää tunteitaan valitsemalla tietyn lauserakenteen. Monissa kielissä on eri keinoja rakentaa kieltolause. Tiettyjen kieltolaiserakenteiden avulla puhujat voivat hyödyntää loogista presuppositiota ja antaa tietyille elementeille jaetun tiedon statuksen ja näin välittää affektisia merkityksiä. Joissakin kielissä, esim japanissa, käytetään passiivirakennetta, kun halutaan sanoa, että tapahtumilla on haittavaikutus kieliopilliseen kokijaan. Nominalisaation ja muiden syntaktisten rakenteiden käyttö voivat myös vaikuttaa näkökulmaan. Persoonattomat rakenteet, agentiton passiivi ja pronominin poistaminen viestivät depersonaalisaatiota ja etäisyyttä. Sellaiset rakenteet kuin inversio, fokusointi, erilaiset katkot ja sanajärjestyksen muunnelmät voivat myös toimia affektisina keinoina. (Besnier 1990: 425.) Zevahinan mukaan (2011: 157–158, 163) suurimmassa osassa maailman kielistä löytyy tiettyjä syntaktisia rakenteita, joiden avulla ilmaistaan affektia, tarkemmin sanottuna hämmästyttä. Nämä rakenteet ovat yleensä ei-finiittisiä ja syntaktisesti riippuvaisia muista lausekkeista, ja niitä lausutaan tietyllä intonaatiolla. Tämän tyyppisiä rakenteita kutsutaan myös affektisiksi lauseiksi (Foolen 1987: 16, VISK§ 1707).

Affektia tutkitaan nykyään paljon (ks. Alba-Juez & Larina 2018, Šaronov 2015, Zevahina 2011). Leksikografia, syntaksin tutkimukset, kuvaannollisen kielen tutkimukset, keskusteluanalyysi ja kognitiivinen semantiikka kiinnittävät huomiota affektiin. Leksikografia tutkii tunteita ilmaisevia sanoja. Syntaksin tutkimukset koskevat esimerkiksi tunteita ilmaisevien verbien tutkimusta. Kuvaannollisen kielen tutkimukseen kuuluu muun muassa tunteita ilmaisevien metaforien tutkimus. Keskusteluanalyysi tutkii sääntöjä, jotka säätelevät emotionaalista käyttäytymistä keskustelussa. Kognitiivinen semantiikka tutkii sitä, miten kielessä käsitteellistetään tunteita. (Foolen 1987: 16.)

3 Kommunikeemit

Tässä luvussa esittelen kommuniqueemi-termin ja kuvaan kommuniqueemien ominaisuuksia.

3.1 Kommunikemit

How do you do -kaltaiset kiteymät liittyvät tiivisti vuorovaikutuksen tehtävään tai tilanteeseen. Tällaisia ilmauksia kutsutaan tilanefraaseiksi (situation formulas), keskustelurutiineiksi (conversational routines). Keskustelurutiinien ryhmä on epäyhtenäinen. Ryhmään kuuluvat ilmaukset eroavat toisistaan kiinteydeltään ja vakiintuneisuudeltaan. Myös näiden ilmausten tilannesidonnaisuus ja syntaktinen muoto vaihtelevat. Keskustelurutiineihin luetaan muun muassa puhekielessä käytettyjä ilmauksia kuten toivotuksia, huudahduksia, kohteliaisuusfraaseja, aloitus- ja lopetusfraaseja. (Aijmer 1996: 1-3.)

Merkityksen mukaan keskustelurutiineja voi luokitella eri ryhmiin: Ryhmään, johon kuuluvat kiitosfraasit, anteeksipyynnöt, pyynnot, ehdotukset, toivotukset, kohteliaisuudet. Nämä fraasit toimivat automatisoituina vastauksina toistuvissa vuorovaikutustilanteissa. Toinen ryhmä koostuu ilmauksista, joita käytetään vuorovaikutuksen järjestämiseen. Tähän ryhmään kuuluvat muun muassa konnektiivit. Kolmanteen ryhmään kuuluu fraaseja, jotka välittävät puhujan asennetta tai tunteita. (Aijmer 1996: 2.) Tähän ryhmään kuuluu myös tutkimani *nado že*.

Keskustelurutiineilla on venäjän kielen tutkimuksessa oma termi, *kommunikeemi*. Kyseinen termi ei kuitenkaan ole vakiintunut ja jotkut lingvistit eivät erottele kommunikeemeja erillisiksi kieliaineksiksi. Kommunikemit esiintyvät ensisijaisesti puhekielessä. Šaronov (2015: 144) antaa kommunikeemeille seuraavan määritelmän:

Kommunikeemi on muodoton ja semantisesti ”tyhjä” dialogin vastausrepliikki, joka ilmaisee puheintention, tunteen ja/tai puhujan diskursiivisen strategian.

Kommunikeemin määritelmä perustuu puheaktiteoriaan. Puheaktin keskeinen ominaisuus on intentionaalisuus (Mosaleva & Šaronov 2017: 50). Kommunikeemeja käytetään vastausreplikkeinä ja puhuja voi toteuttaa erilaisia kommunikatiivisia tavoitteita niiden avulla. Kommunikeemeille on myös ominaista yhteys edeltävään tai stimulusrepliikkiin. Huomionarvoista on myös se, että monet kommunikeemit liittyvät vain tiettyyn puheaktityyppiin. Esimerkiksi ne voivat ilmaista vain samanmielisyyttä (*Как нумь дaть!*) tai vahvistusta (*Было дело*). (Mosaleva & Šaronov 2017: 50–51.)

Šaronovin mukaan kaikkia kommunikeemeja yhdistää yhteinen funktio, siksi kommunikeemeihin kuuluu niin erilaisia kieliaineita. Dialogissa kommunikeeilla voi olla erilaisia tehtäviä, mutta päätehtävät ovat 1. mielipiteen tai asenteen yhteensovittaminen puhekumppanin kanssa, 2. mielipiteen tai tunteen ilmaiseminen. Mielipide voi koskea puhekumppanin repliikkiä, puhekumppanin persoonaa tai tiettyä tilannetta. (Mosaleva & Šaronov 2017: 46–47.)

Škapenko korostaa, että kommunikeemit ovat kaavamaisia kieliaineita. Dialogiin osallistuvan pitää valita sopiva repliikki varsin lyhyessä ajassa ja tämä selittää kommunikeemien kaavamaisuuden. (Škapenko 2011: 222.) Kommunikeemeja on erittäin vaikea luokitella, sillä ryhmään kuuluvat ilmaukset eroavat toisistaan sekä morfologisesti että syntaktisesti. Škapenkon mukaan kaikki olemassa olevat kommunikeemien luokittelut keskittyvät vain tiettyyn kommunikeemityyppiin. Hänen mielestään kommunikeemeja kannattaisi tutkia puheaktiteorian valossa, koska näin olisi mahdollista tutkia eri morfologisiin ja syntaktisiin ryhmiin kuuluvia kommunikeemeja. (Škapenko 2011: 223, 225.)

Muodollisesti kommunikeemit voi jakaa:

- dialogipartikkeleihin;
- kieliopillisiin idiomeihin;
- predikatiiveihin (yksittäiset sanat, jotka kuuluvat eri sanaluokkiin);
- fraseologisiin kommunikeemeihin (Mosaleva & Šaronov 2017: 47).

Kommunikeemeihin kuuluvat myös erilaiset muunneltavat lisäelementit. Tämän lisäksi kommunikeemien tärkeä komponentti on intonaatio. Muunneltavien elementtien ja intonaation rooli on erittäin tärkeää, kun kyseessä on dialogipartikkelit tai kieliopilliset idiomit. (Mas.: 47.)

Fraseologiset kommunikeemit jakautuvat ilmauksiin, joilla on pääkomponentti, ja pääkomponentittomiin. Ilmaukset, joissa on pääkomponentti, muistuttavat muodoltaan predikatiivikommunikeemeja. Yksittäinen predikatiivikommunikeemi voi fraasi-intonaatiosta riippuen ilmaista eri merkityksiä. Pääkomponentillisiä kommunikeemeja käytetään yleensä saman intonaation kanssa ja ne ilmaisevat vain yhtä merkitystä. (Mas.: 47–48.)

3.2 Kommunikkeemien ominaisuudet

Mitkä ovat kommunikkeemien ominaisuudet? Lähes kaikki tutkijat ovat samaa mieltä siitä, ettei kommunikkeemit taivu eivätkä muodosta syntaktisia yhteyksiä. Kommunikkeemeille on ominaista muodon idiomattisuus ja laaja yleisyys puhekielessä. Šaronov (2015: 142–144) korostaa myös, että kommunikkeemit esiintyvät pääsääntöisesti vastaus- tai reagointireplikkeissä. Tutkija erottelee seuraavat kommunikkeemien ominaisuudet:

1. Syntaktinen riippumattomuus. Kommunikkeemi on itsenäinen puheakti.
2. Kommunikkeemi toimii vastausreplikkinä, jolloin se ilmaisee intention tai tunteen. Sama kommunikkeemi voi ilmaista eri intentioita kontekstistä ja intonaatiosta riippuen.
3. Denotatiivinen merkityksen puute.
4. Kielipillinen muodottomuus: kommunikkeemit eivät taivu. Tämä koskee ensisijaisesti yksisanaisia ilmauksia. Leksikaalis-syntaktinen muuttumattomuus on ominaisuus, joka koskee lähes kaikkia kommunikkeemeja.
5. Fraasin painon ja intonaation tärkeys ilmauksen oikean lausumisen kannalta. Tieto fraasin painosta auttaa identifioimaan kommunikkeemin oikein. Eri komponentteja sisältävät kommunikkeemit, joilla on fraasin paino samassa komponentissa, ovat usein saman kommunikkeemin variantteja. Jos fraasin paino on eri komponentissa, homonyymiset kommunikkeemit voivat ilmaista eri merkityksiä.
6. Intonaation avulla kompensoidaan heikosti ilmaistua kielipillistä merkitystä. Foneettisten keinojen kautta on mahdollista välittää puhujan intentiota tai emotionaalista olotilaa. Suurin osa kommunikkeemeista lausutaan tietyllä intonaatiolla. Šaronov korostaa, että intonaation kuvauksen tulisi sisältyä kommunikkeemien yleiskuvailuun, jotta ei-natiivitkin saisivat kattavaa tietoa näistä ilmauksista.
7. Mimiikan ja elekomponentin tärkeys. Kommunikkeemien riippuvuus tietyistä eleistä tai mimiikasta vaihtelee. Joissakin tapauksissa kommunikkeemia käytetään vain tietyn eleen kanssa. Joskus eleen avulla välitetään puhujan tunnetilaa.

8. Kommunikeemien yleisyys. Kommunikeemit ovat yleisiä kieliaineiksi. Tämä piirre on ominainen myös muille puhekielisille aineksille kuten esimerkiksi rutiineille tai iskulauseille. Kommunikeemien muoto ja merkitys tuhoutuvat osittain standardisoitumisprosessin myötä. Ihmiset oppivat nämä ilmaukset jo lapsuudessaan ja käyttävät niitä automaattisesti. Natiivipuhuja ei yleensä osaa selittää, miksi hän käyttää tiettyä ilmausta tietyssä tilanteessa, mikä vaikeuttaa näiden kieliainesten tutkimusta.
9. Kommunikeemien diskurssiivinen riippuvaisuus.
10. Kommunikeemin riippuvaisuus sen implisiittisista diskursiivisista ominaisuuksista. Kommunikeemi riippuu stimulusrepliikin illokutiivisen aktin tyypistä, stimulusrepliikissä ilmaistussa puhujan asenteesta ja joissakin tapauksissa stimulusrepliikin muodollisista ominaisuuksista. (Šaronov 2015: 146–151.)

4 Hämmästyminen

Tässä luvussa puhun hämmästyksen ominaisuuksista ja hämmästyksen kielellisistä ilmaisukeinoista. Esitän hämmästyksen ilmaisukeinot sekä venäjässä että suomessa.

4.1 Hämmästyminen affektina

Tunteet, mukaan lukien hämmästyminen, ovat suhteellisen uusi tutkimusaihe lingvistiikassa. Osa tutkijoista on sitä mieltä, että hämmästyminen on vaikea tutkia, koska siltä puuttuu arviointikomponentti. (Alba-Juez & Larina 2018: 29). Izard (1991: 177, 49) kuvailee hämmästyminen vajaa-arvoiseksi emotioksi. Hänen mukaan hämmästyksellä ei ole kaikkia niitä piirteitä, joita muilla emotioilla on. Ulkoinen stimulus, joka aiheuttaa hämmästyminen, on äkillinen odottamaton tapahtuma. Hämmästyminen reaktio ei kestä kauan ja sen päätehtävä on auttaa ihmistä valmistautumaan tehokkaaseen vuorovaikutukseen uuden tai äkillisen tapahtuman tai sen seurausten kanssa. Monet tutkijat lukevat hämmästyminen perustunteisiin.

Darwinin (1872/2007) mukaan ihminen reagoi hämmästykseen seuraavalla tavalla: hän kohottaa kulmakarvat, avaa silmät laajasti ja nopeasti. Kulmakarvojen kohottaminen aiheuttaa ryppyjen ilmestymisen otsaan ja myös suu voi avautua. Silmät ja suu avautuvat sitä laajemmin, mitä isompi hämmästysreaktio on kyseessä. Yksi yleisimmistä hämmästyksen äänteistä on syvä ”O”. (Darwin 1872/2007: 281, 288.)

Yksi tärkeistä tunteisiin liittyvistä aspekteista on olosuhteet, joissa nämä tunteet esiintyvät. Hämmästys on tässä yhteydessä erityisen mielenkiintoinen tunne, koska sitä pidetään reaktiona johonkin odottamattomaan, usein jopa negatiiviseen. (Heath ja muut 2012: 213.)

Hämmästyksen ilmaiseminen sisältää myös usein vihjeen toisesta tunteesta, joka liittyy hämmästysobjektiin. Hämmästys paljastaa tietyn näkökulman hämmästysobjektiin tai tapahtumaan. Tämä näkökulma ei sisällä tiettyä mielipidettä objektista tai objektin tulkintaa, mutta se paljastaa puhujan subjektiivisen, emotionaalisen reaktion. Hämmästys kehottaa toista osallistujaa ei ainoastaan katsomaan hämmästysobjektiin vaan myös kokemaan tiettyä tunnetta sitä kohtaan. Joissakin tapauksissa toinen osallistuja ei koe samanlaista tunnetta hämmästysobjektia kohtaan. Näissä tapauksissa ensimmäinen puhuja tekee toistoyrityksiä kiinnittääkseen puhekumppaninsa huomion hämmästysobjektiin. Kun puhekumppani ei jaa ensimmäisen puhujan tunnetta hämmästysobjektia kohtaan, alkuperäisen reaktion johdonmukaisuus on kyseenalaistettu. Näin ollen hämmästys voi vaatia muilta osallistujilta tiettyä emotionaalista reaktiota hämmästysobjektiin tai hämmästy tapahtumaan. (Heath ja muut 2012: 223, 227, 230–233.)

Hämmästyksen ilmaiseminen perustuu paitsi muiden käytökseen myös moraalisiin ja tilanteisiin standardeihin, jotka määräävät hämmästysreaktion suuruuden. Nämä standardit ovat kulttuuri- ja tilannesidonnaisia. Meidän tulisi olla hämmästyneitä tietyissä tilanteissa, ja meidän hämmästysreaktio ja hämmästyksen ilmaiseminen on rajattu siihen, mitä pidetään tilanteisesti tai yksilöllisesti hyväksyttävänä. Tämän lisäksi emotionin tulisi korreloida hämmästysobjektin tai hämmästy tapahtuman ominaisuuksien kanssa. (Mas.: 222–223, 232.)

Hämmästys on varsin mielenkiintoinen ilmiö juuri siksi, koska se esiintyy eri tilanteissa ja voi ilmaista eri tunteita. Joskus hämmästysreaktio on itsenäinen reaktio, johon ei liity muita tunnekokemuksia. Joissakin tilanteissa hämmästykseen liittyy toinen tunne, joka voi

olla joko kielteinen tai myönteinen. Tietyissä tilanteissa hämmästyksreaktio ei ole aito, vaan ihminen ”hämmästy”, koska tilanne vaatii sellaisen reaktion.

4.2 Hämmästyksen ilmaiseminen kielessä

Barbara Kryk-Kastovsky (1997: 165) on kuvaillut hämmästyksen ilmaisukeinoja puolan, saksan ja englannin kielissä. Tutkimuksessaan hän on käyttänyt ikonisuus-konventionaalisuus -asteikkoa. Ikonisuus on kielimerkin ominaisuus, joka tarkoittaa, että kielimerkin merkitsijän ja merkityn välillä on olemassa materiaallinen tai rakenteellinen samankaltaisuus. Konventionaalisuudella tarkoitetaan merkityn ja merkitsijän välistä samankaltaisuuden puutetta. Tämä metodi sopii tunteiden ilmaisukeinojen kuvailemiseen hyvin, sillä se kattaa sekä ilmeisiä että harvemmin käytettyjä tunteiden ilmaisukeinoja.

Kryk-Kkastovsky (1997: 157) on analysoinut seuraavia hämmästyksen ilmaisukeinoja:

- Interjektioita
- Kiertoilmauksia ja kirosanoja
- Tunteen suora nimeämistä (verbien avulla)
- Hämmästyntä henkilöä kuvaavia kuvallisia idiomeja
- Reaktioidiomeja, joita käytetään vastauksena odottamattomaan tai hämmästyttävään tapahtumaan

Interjektio on yleinen keino ilmaista hämmästyksiä. Osa interjektioista on erittäin ikonisia, esimerkiksi interjektiot *oh*, *oho* englannin kielessä. Tässä idiomissa näkyy ääni *o*, jota ihminen lausuu, kun törmää johonkin äkilliseen ja odottamattomaan. (Kryk-Kastovsky 1997: 157–158.) Suomessa *oho*-interjektio kuuluu ikonisiin interjektioihin (VISK § 856).

Hämmästyksiä on myös mahdollista ilmaista kiertoilmausten ja kirosanojen avulla. Näiden kieliyksiköiden käyttöön vaikuttavat alueelliset ja yksilömurteet. Kiertoilmaisut ja kirosanat ovat osittain ikonisia kieliyksiköitä. Näiden yksiköiden merkitsijän ja merkityn yhdistää negatiivinen implikaatio. (Mas.: 161–162.)

Tunteen suora nimeäminen voi samalla myös toimia tunteen ilmaisukeinona. Hämmästyksiä englannin kielessä voi ilmaista esimerkiksi *surprise*-verbin avulla. Tunteen nimeäminen on

täysin konventionaalinen keino (Mas.: 162–163.) Suomessa verbit *hämmästyä* ja *yllättyä* toimivat hämmästyntunteen nimeämis- ja ilmaisukeinoina.

Hämmästyntä henkilöä kuvailevat idiomit ovat usein ikonisia. Ne sisältävät hämmästyneen henkilön todellisen kuvailun. Tällaisiin idiomeihin suomen kielessä voi lukea esimerkiksi seuraavat: *suu auki*, *silmät auki*. Vastausreplieikeissä käytetyt reaktioidiomit ovat täysin konventionaalisia ja käytössä puhutussa kielessä. (Kryk-Kastovsky 1997: 163.)

Wilkinson ja Kitzinger (2006: 151) ovat tutkineet englanninkielisiä hämmästyksen ilmaisukeinoja. Heidän tutkimuksensa perustuu interaktiivisten tutkimusten metodeihin. Alun perin Goffman (1978: 814) oletti, että reaktioreplieikit ovat vuorovaikutuksessa syntyviä kommunikatiivisia akteja, mutta tutkija ei ole todistanut ajatustaan esimerkeillä. Wilkinson ja Kitzinger (2006: 152) todistavat Goffmanin ajatuksen todeksi analysoimalla puhutussa kielessä esiintyviä repliikkejä. Tutkimuksen aineistoon kuuluivat muun muassa seuraavat englanninkieliset replieikit: *wow*, *gee*, *gosh*, *jesus christ*, *my goodness*, *oh my word*, *ooh!*, *oh!*, *blimey*. Huomionarvoista on, että jotkut näistä repliikeistä voivat ilmaista myös muita tunteita. Esimerkiksi *oh* voi tietyissä konteksteissa ilmaista inhoa ja empatiaa. Näin ollen yksittäistä repliikkiä voi käyttää eri konteksteissa. Puhuja valitsee tietyn repliikin riippuen hämmästyksen suuruudesta ja siitä, onko kyseessä neutraali, myönteinen tai kielteinen tunne. (Wilkinson & Kitzinger 2006: 151–153.)

Monet tutkijat korostavat, että hämmästyöreplieikeille englannin kielessä ovat ominaisia tietyt intonaatiokuviot, nousu-lasku ja nousu-lasku-nousu. Muissakin kielissä yksi hämmästyöreplieikkien ominaispiirteistä on tietty intonaatio. Esimerkiksi saksassa näillä repliikeillä on korkeampi äänenkorkeus ja voimakkuus. (Mas.: 154.)

Wilkinson ja Kitzinger ovat sitä mieltä, että vastausreplieikeissä esiintyvät hämmästyöreplieikit muodostavat erillisen ryhmän. Näiden repliikkien erikoisuus on siinä, että niiden avulla hämmästyä ilmaistaan mahdollisimman luontevasti ja ne esiintyvät keskustelussa uutisten tai uuden tiedon ilmoittamisen jälkeen. Hämmästyä voi ilmaista myös muilla repliikeillä, esimerkiksi epäuskoa ilmaisevien repliikkien avulla: *Did he really?*, *You're kidding*; hämmästyä vahvistavien repliikkien avulla: *I am surprised* ja

myös tapahtumien arviointia hämmästyshetimitiksi sisältävien repliikkien avulla *That's amazing*. (Wilkinson & Kitzinger 2006: 154–155.)

Wilkinson & Kitzinger (2016) korostavat, että hämmästyshetimitä edeltävä repliikki ei ole pelkkä uutisten ilmoittaminen. Puhuja muodostaa repliikin tietyllä tavalla, hän pyrkii aiheuttamaan toisessa hämmästyshetimitä. Erityisiä hämmästyshetimitä edeltävät repliikit voivat sisältyä joitakin negatiivisia havaintoja, voimakkaita väitteitä, sellaisia sanoja kuin *all* ('*kaikki*'), *only* ('*ainoastaan*'), *just* ('*vain*'), *even* ('*jopa*'). Voimakkaat väitteet voivat myös sisältää lukuarvioita, esimerkiksi kestoja, ikää, painoa tai koota ilmaisevia sanoja. (Mas.: 156–157.) Hämmästyshetimitä ei aina seuraa lähderepliikkiä. Joissakin tapauksissa puhelumppani pidättää hämmästyshetimitä. On myös tapauksia, joissa puhelumppani lausuu hämmästyshetimitä, vaikka edeltävän repliikin tavoite ei ollut hämmästyshetimitä aiheuttaminen. Hämmästyshetimitä voi myös edeltää tauko. Koska hämmästyshetimitä pidetään emotiiona, joka tekee ihmisen hetkeksi sanottomaksi, hämmästyshetimitä edeltävä tauko tulkitaan hämmästyshetimitä osaksi. Tauko vaikuttaa hämmästyshetimitä, joka lausutaan tauon jälkeen hiljaisemmalla äänellä. (Wilkinson & Kitzinger 2006: 158, 165–167.)

Hämmästyshetimitä voi myös edeltää toistokysymysrepliikki. Toistokysymysrepliikit liittyvät puheenymmärtämisen ongelmiin. Toistokysymysrepliikki kiinnittää huomiota edelliseen repliikkiin ja osoittaa, että puhelumppanin odotukset on rikottu. Kun puhuja vahvistaa hämmästyttävän faktan, puhelumppani lausuu hämmästyshetimitä. Joissakin tapauksissa toistokysymysrepliikit toimivat hämmästyshetimitä. Hämmästyshetimitä voivat myös edeltää erilaiset välilauseet. Yleensä näiden välilauseiden avulla ilmaistaan rituaalista epäuskoa tai haetaan lisätietoa. Kun hämmästyshetimitä edeltävät erilaiset kysymys- tai välilauseet, hämmästyshetimitä voimistaa, jatkaa tai vahvistaa hämmästyshetimitä. (Mas.: 168, 171–173.)

Puhujat käyttävät hämmästyshetimitä kommunikatiivisena resurssina. Näiden repliikkien avulla puhujat osoittavat, että he kuuluvat samaan kulttuuriin. Jakamaton hämmästyshetimitä usein merkinä siitä, että puhujat kuuluvat eri kulttuuriryhmiin. Hämmästyshetimitä käytetään eri kommunikatiivisiin tehtäviin: niiden avulla voi esimerkiksi ilmaista anteeksipyyntöä, empatiaa tai arviointia. Hämmästyshetimitä käytetään myös silloin, kun puhelumppanilla ei ole riittävästi tietoa tiedon arvioimiseen.

Hämmästyksrepliikki on neutraali ja se antaa puhujalle mahdollisuuden antaa lisätietoa tapahtumasta, niin että puhekumppani voi arvioida sen oikein. (Wilkinson & Kitzinger 2006: 173, 176, 178.)

Zevahinan (2011: 157) on tutkinut eksklamaation ilmaisukeinoja eri maailman kielissä. Eksklamaatiolla hän tarkoittaa hämmästyksen kielellistä ilmaisua, joka kohdistuu hämmästyttä aiheuttavaan maailman asioiden tilaan. Pääasiassa eksklamaatiota ilmaistaan eri syntaktisten rakenteiden avulla, mutta esimerkiksi japanin kielessä on olemassa morfologinen tunniste *nante*, jota käytetään eksklamaation ilmaisemiseksi. (Zevahina 2011: 158.)

Zevahinan tutkimat eksklamatiivit ovat rakenteita, joita käytetään vain huudahduslauseissa ja joilla on ainoastaan eksklamatiivinen funktio. Eurooppalaisissa kielissä eksklamatiiviset rakenteet muistuttavat usein kysymysrakenteita. Eksklamatiivisia rakenteita voi jakaa kahteen ryhmään: 1. rakenteet, jotka toimivat vain eksklamatiivisessa tehtävässä; 2. rakenteet, joita käytetään sekä eksklamatiivisessä että kysymystehtävässä. Tämän lisäksi voi myös erikseen puhua rakenteista, joita käytetään vain kysymyksissä. (Zevahina 2011: 159–160.)

4.3 Hämmästyksen ilmaisukeinot venäjän kielessä

Kovšova on tutkinut hämmästyksen kielellisiä ilmaisukeinoja venäjässä. Hämmästyä voi ilmaista sanastollisten keinojen avulla. Näihin keinoihin kuuluu esimerkiksi verbi *удивляться* ('hämmästyä'). Sanastollisia keinoja käytetään pääsääntöisesti tunteiden kuvailemiseen. Kovšovan mukaan hämmästyä ilmaisevat sanastolliset keinot venäjässä paljastavat tunteen passiivisuuden ja hallitsemattomuuden. Tunteen passiivisuuden todistaa predikaatin passiivisuus: *удивлен, удивился* ('hämmästynyt', 'hämmästy') ja se, ettei assertiivisia imperatiivimuotoja *Удивляйся! Удивись!* ('Hämmästy!') voi muodostaa. Hämmästyksen hallitsemattomuudesta kertoo se, ettei ole mahdollista muodostaa seuraavia fraaseja: *специально удивился, поборол удивление* ('hämmästy tahallaan', 'hillitsin hämmästyksen'). (Kovšova 2014: 25.)

Mielenkiintoista on, että preesensissä verbiä *удивляться* ('hämmästyä') ei saa käyttää verbin *думать* ('ajatella') kanssa, mutta imperfektissä sellainen yhdistelmä on mahdollinen. Imperfektissä on mahdollista myös selittää hämmästyksen syitä: *я удивился, потому что* ('hämmästyin, koska'). Näin venäjän kielessä on mahdollista kuvailla tämän tunteen merkityksellistämistä. (Mas.: 25.)

Hämmästyä voi venäjässä myös ilmaista idiomaattisten ilmausten avulla. Näistä ilmauksista voi erottaa kolme ryhmää, jotka vastaavat merkitykseltään hämmästyksreaktion vaiheita. Hämmästyä tuntemuksena voi ilmaista kieliopillisten idiomien avulla. Näitä idiomeja voi myös kutsua reaktiiveiksi. Niitä käytetään subjektin suoran reaktion kuvailemiseen. Tähän ryhmään kuuluu tutkimani ilmaus *nado že*. Toinen idiomiryhmä, johon kuuluvat adverbiaali- ja verbi-idiomit, kuvailee hämmästyä tilana. Tähän ryhmään kuuluvat idiomit kuvailevat reaktion ulkoisia ilmentymiä ja näitä idiomeja voi kutsua simptomaatiiveiksi. Tähän idiomiryhmään kuuluvat esimerkiksi seuraavat ilmaukset: *разинуть рот* ('avata suu'), *вылупить глаза* ('tuijottaa silmät'), *как громом пораженный* ('kuin ällikällä lyöty'). Kolmas idiomiryhmä koostuu reaktion tulkintaa ilmaisevista idiomeista, joita voi myös kutsua interpretatiiveiksi. Tähän ryhmään kuuluvat muun muassa seuraavat ilmaukset: *да ладно* ('ihanko totta'), *кто бы мог подумать* ('kuka olisi uskonut'), *диво дивное* ('ihmeellinen ihme'). (Kovšova 2014: 26.)

Hämmästyä ilmaisevat idiomit voivat joskus myös ilmaista hämmästyä seuraavaa tunnetta. Idiomien avulla tunteita on mahdollista kuvailla tarkasti ja kattavasti. Idiomien tärkeä ominaisuus on niiden kulttuurisidonnaisuus. Idiomit kertovat tietyille kulttuurille ominaisista arvoista ja stereotypioista. (Kovšova 2014: 26.)

Hämmästykseen liittyvät idiomit kertovat usein siitä, ettei henkilöllä ole riittäviä syitä hämmästykseen. Venäjässä on paljon idiomeja, jotka pilkkaavat hämmästyntyttä ihmistä. Tässä on sellaisen idiomien esimerkki: *дивовалась ворона, что воронята грают* ('varis ihmetteli variksenpoikien raakkumista'). Kovšovan mielestä sellaisten idiomien runsaus kertoo itse asiassa venäläisen ihmisen syvästä uskosta ihmeisiin. Monet idiomit korostavat arkisten kuvien avulla sitä, ettei hämmästykseen ole riittäviä syitä, esimerkiksi: *дивное диво, что не льется пиво* ('onpas ihme, ettei sada olutta'). (Mas.: 26–27.)

Venäjässä on myös paljon idiomeja, jotka pilkkaavat ihmisiä, jotka hämmästyvät helposti. Toisaalta taas niitä, jotka eivät hämmästy mistään, myös moititaan: *сытый ничему не удивится* ('kylläinen ei ihmettele mitään'). Ihanteena pidetään ihmistä, joka pystyy hämmästyämään mutta vain tärkeästä syystä. Hämmästyttävä voi olla vain jokin harvinainen ja ainutlaatuinen: *чего нет, то и на удиво* ('se, jota ei ole, on ihmeellistä'). On myös idiomeja, jotka kuvailevat jotain, jota on vaikeaa analysoida ja ymmärtää: *не шутка дело, шутка разум* ('eivät asiat ole ihmeellisiä vaan ihmisen järki'). (Mas.: 27.)

Toinen venäjän kielen tutkija, Mihailova (2012), on myös tutkinut tunteiden ekspressiivisiä ilmaisukeinoja. Ekspressiivisistä keinoista Mihailova on erityisesti kiinnostunut emotiivisista kommuniqueemeista. Emotiivisella kommuniqueemilla tutkija tarkoittaa lyhyitä stereotyyppisiä dialogireplikkejä. (Mihailova 2012: 30–31.)

Mihailova erottelee seuraavat emotiivisten kommuniqueemien ryhmät venäjässä:

- Interjektiot: *a, ax, ба, ого, о*
- Partikkelit: *да, неужели, разве*
- Pronominiadverbit: *как, что* ('miten, mikä/mitä')
- Kommunikatiivisetidiomit: *вот так клюква, вот тебе раз*
- Siteeratut kysymykset
- Idiomattiset ilmaukset: *просто невероятно, как такое возможно* ('uskomatonta, ei ole todellista').

Mihailovan luokittelun mukaan tutkimani *nado že* kuuluisi kommunikatiivisten idiomien ryhmään.

Hämmästyä venäjän kielessä voi ilmaista ja kuvailla eri keinoilla. Tunnetta kuvaillaan sanastollisilla keinoilla, idiomien avulla tunnetta ilmaistaan suoraan, tulkitaan ja arvioidaan. Intonaatio auttaa ilmaisemaan hämmästyksen eri sävyjä.

4.4 Hämmästyksen ilmaisukeinot suomen kielessä

Affektia on mahdollista ilmaista eri kielen tasoilla, esimerkiksi elein, hymyllä ja naurulla, puheen voimakkuudella, äänen sävyllä ja prosodialla. Suomen kielessä ekspletiiviset pronominit, affektiset johdokset ja tietyt partikkelit välittävät affektia morfosyntaktisella tasolla. Syntaktisella tasolla lohkeama ja sanajärjestys voivat toimia affektisissa tehtävissä.

Syntaksin tasolla affektia ilmaistaan myös affektisten ilmausten avulla, joille on ominaista tietynlainen prosodia. Suomen kielen sanastollisiin affektisiin keinoihin luetaan eri sanaryhmiä: haukkuma-, voima- ja kirosanat, interjektiot, slangi- ja deskriptiivisanat. (VISK: §1707–1709, 1714.)

Sanastollisella tasolla tunteita on mahdollista ilmaista monilla eri sanaryhmillä. Interjektoiden tai kirosanojen avulla on mahdollista välittää puhujan tunteita suoraan. Esimerkiksi interjektio *hyi* välittää inhoa, *hurraa* riemua. Näiden sanaluokkien ydinmerkitys on siirtynyt taustalle. (Kangasniemi 1997: 14.) Tunteita nimeävät sanat kuten *viha*, *ilo*, *onni* voivat tietyissä tapauksissa toimia affektisessä tehtävässä. Esimerkiksi sellaisessa ilmauksessa kuin *Minä rakastan sinuaverbirakastaa* sekä kuvailee että ilmaisee rakkautta. (Kövecses & Palmer 1999: 239.) Tunteita on mahdollista välittää myös kuvaannollisten keinojen avulla: metaforien ja metonymioiden kautta. (Tuovila 2005: 40.)

Syntaksin tasolla puhuja voi ilmaista tunteitaan tai suhtautumistaan kyseessä olevaan asiaan tai puhekumppaniinsa affektisten ilmausten avulla. Näitä ilmauksia käytetään useimmiten vastaanottajalle kohdistetuissa pyynnöissä, kehotuksissa, syytöksissä, hellittelyissä sekä kiusoitteluissa. Arvioihin, kannanottoihin, päivittelyihin ja sadatteluihin sisältyy usein olosuhteisiin suunnatut affektiset ilmaukset. Affektisten ilmausten avulla on mahdollista ilmaista sekä myönteistä että kielteistä suhtautumista asiaan tai puhekumppaniin kontekstista riippuen. Tiettyjen ilmausten kautta on mahdollista ilmaista vastakkaisia tunteita eri konteksteissa. (VISK: § 1707.)

Affektisuuden konventionaalinen ilmaiseminen riippuu kontekstista ja myös puhujien välisestä suhteesta. Kaikkia affektisia tulkintoja yhdistää se, että ilmaukseen kuuluu jokin puhujan suhtautumista osoittava elementti, joka johtaa vastaanottajan tulkintaa. (VISK: § 1707.)

Eksklamatiivilause on yleisin affektinen keino, joka toimii syntaktisella tasolla (VISK: § 1710). Venäjän *nado že* kuuluu kielen syntaktiseen tasoon, sillä se muodostaa itsenäisiä konstruktioita sellaisenaan tai toimii isompien konstruktioiden osana. Suurin osa ilmauksen suomennoksista on myös konventionalistuneita konstruktioita.

Eksklamatiivilauseiden rakenne muistuttaa jokseenkin interrogatiivi- ja deklarativilauseita, harvemmin imperatiivilauseita. Eksklamatiiviset lauseet sisältävät tiettyjä piirteitä, jotka erottavat niitä tunnusmerkittömistä kysymyksistä ja väitteistä. Eksklamatiivisia lauseita käytetään ainoastaan affektisessa tehtävässä. Eksklamatiivilauseet voi jakaa kahteen ryhmään: konventionalistuneet eksklamatiivilauseet ja sananvalinnan perusteella affektiseksi tulkittavat eksklamatiiviset lauseet. Näihin ryhmiin kuuluvat lauseet eivät kuitenkaan erotu toisistaan huomattavasti. Affektisuutta on myös mahdollista ilmaista idiomeilla. Idiomit eroavat eksklamatiivisista rakenteista siten, että ne eivät ole sanastolliselta sisällöltään avoimia. (VISK: § 1710.)

Eksklamatiivisen lauseen tunnistaa huutomerkistä lauseen lopussa. Syntaktisesti nämä lauseet ovat kiteytyneitä muunnelmia, mutta niillä ei ole yhtä syntaktista asua. Kiistattomat eksklamatiivilauseet ovat kysymyssanoilla alkavat ilmaukset eli interrogatiivimuotoiset eksklamatiivilauseet. Interrogatiivimuotoinen eksklamatiivilause voi ilmaista päivittelyä tai hämmästyystä. Sellaista lausetta ei käytetä kysymyksen tekemiseen. Interrogatiivimuotoinen eksklamatiivilause voi olla esimerkiksi: *Miten joku voikin olla noin häikäilemätön!* Myös deklarativilauseet voivat toimia eksklamatiivisessa tehtävässä, esimerkiksi verbialkuiset väitelauseet, lausumapartikkelilla alkavat väitelauseet ja muut. Imperatiivilauseita käytetään affektisessa tehtävässä reaktiivisissa fraaseissa ja ironisissa kommenteissa. (VISK: §1712.)

Liimatainen (2009) on tutkinut rutiini-ilmausten kääntämistä saksasta suomeen ja suomesta saksaan. Rutiini-ilmauksiksi tutkija kutsuu kiteytyneitä fraaseja, jotka säilyvät ihmisten muistissa ehjinä kokonaisuuksina. Rutiini-ilmausten sisältö voi vaihdella, siksi niitä pidetään usein fraseologian marginaaliseen alueeseen kuuluvina yksikköinä. Rutiini-ilmaukset koostuvat yleensä kokonaisesta lauseesta ja ovat tilanne- ja kontekstisidonnaisia. Tällaisia ilmauksia käytetään erilaisissa vuorovaikutustilanteissa. (Liimatainen 2009: 263–264.)

Idiomaattisuuden asteen mukaan rutiini-ilmaukset voi jakaa kolmeen ryhmään: idiomaattiset (*Suksi suolle!*); osaidiomaattiset (*Selvä pyy!*) ja ei-idiomaattiset ilmaukset (*Ei kestä!*). Rutiini-ilmaukset ovat syntaksiltaan yksinkertaisia ja epäyhtenäisiä. Rutiini-ilmauksista löytyy sekä elliptisiä (*Leikki sikseen!*) että eksplisiittisiä rakenteita (*Ja valmista tuli!*). Rutiini-ilmaukset voivat toimia myös sivulauseina (*Että pitikin sattua!*) tai koostua

pää- ja sivulauseesta (*Uskokoon, ken tahtoo!*). Lausetyypin mukaan rutiini-ilmaukset jakautuvat väitelauseisiin (*Kaikki on reilassa*), kysymyslauseisiin (*Mites menee?*), käsky- tai kehoituslauseisiin (*Ole hyvä ja käy istumaan!*) ja huudahduslauseisiin (*No sielthän se tuuli puuhaltaa!*).

Rutiini-ilmaukset voi myös luokitella niiden kommunikatiivisen funktion mukaan. Tietyissä rutiinitoiminnoissa, kuten esimerkiksi tervehtimisessä, hyvästelyssä, käytettäviä ilmauksia voi myös pitää kohteliaisuuskäyttäytymisen piiriin kuuluvina. Emotiiviset ilmaukset välittävät puhujan tunteita ja mielipiteitä tiettyä asiaa, henkilöä tai tilannetta kohtaan. Liimataisen mukaan emotiiviset ilmaukset käytetään muun muassa hämmästyksen, kummastuksen ja ihmettelyn ilmaisemiseen: *Harmin paikka! Taivas varjeloon!* Erillisiin alaluokkiin kuuluvat haukkumasanat sekä voima ja kirosanat, pyynnöt, tiedustelut ja nominaalipuhuttelut. (Mas.: 265.)

5 Käännöskieli ja puhekielisyyksien kääntäminen

Tässä luvussa puhun käännöskielen tutkimuksesta ja esittelen tärkeimpiä puhekielisyyksien suomennosta käsitteleviä tutkimuksia.

Nevalainen (2003) on tutkinut arkipuhekielen käyttöä suomennoksissa. Suomen kaunokirjallisuudessa arkikieltä ja erityisesti murretta on käytetty jo pitkään (Nevalainen 2003: 3). Mitä käännöskieleen tulee, niin tutkimusten mukaan (esim. Tirkkonen-Condit 2005, Nevalainen 2005) käännöstekstit ovat kieleltään paljon homogeenisempiä ja yksinkertaisempia. Nevalaisen (2003) hypoteesin mukaan käännöstekstit olisivat alkuperäissuomea konservatiivisempia myös arkipuhekielen käytöltään.

Puhekielisyyys ilmenee tekstissä äänneasuissa ja -muodoissa sekä sanastossa. Lyhyiden lauseiden ja helppojen, konkreettisten sanojen käyttö auttavat puhekielen jäljittelemisessä. Myös adverbien, konjunktioiden ja pronominiin runsas käyttö auttaa luomaan arkikielen vaikutelmaa. Puhekielen prosodisia elementtejä on lähes mahdotonta siirtää kirjoitettuun tekstiin, mutta tiettyjen lauserakenteiden ja puhepartikkelien avulla voi rakentaa puhekielen illuusiota. Puhekielen siirtäminen alkuperäistekstistä käännökseen ei siis ole helppoa, se vaatii kääntäjältä taitoa ja harkitsevuutta. Puhekielisyyden illuusio luodaan

usein vain parin valitun piirteen avulla. Tässä prosessissa on iso merkitys myös kääntäjien omilla kieliasenteilla. Jotkut kääntäjät, esimerkiksi Eila Pennanen, ovat konservatiivisempia ja suosivat yleiskielen käyttöä omissa käännöksissään. Toiset, kuten esimerkiksi Pentti Saarikoski, ovat rohkeita käyttämään puhekieltä. Käännösteksti saa vaikutteita myös kääntäjän omasta idiolektista. Käännöskielen konservatiivisuus johtuu osittain käännöstraditiosta, jota on vaikeaa muuttaa. Ilmiötä selitetään myös kääntäjän ratkaisulla olla kääntämättä vieraan kielen murretta oman kielen murteelle tai puhekielelle, koska kääntäjä tietää, etteivät nämä muodot vastaa toisiaan. Joskus kustantamoillakin on valtaa kieltää puhekielisyyksien käyttö käännöstekstissä. (Nevalainen 2003: 3–6.)

Nevalaisen tutkimus perustuu käännössuomen korpuksesta saatuihin tuloksiin. Käännössuomen korpukseen kuuluvat sekä alkuperäiset että käännöstekstit. Tutkimuksessaan Nevalainen analysoi, miten tietyt arkipuhekielen piirteet esiintyvät käännöksissä alkuperäisteksteihin verrattuna. Tutkittavaksi oli valittu 14 tarkastuspiirrettä, joihin kuuluivat muun muassa avainsanat, puhekieliset pronominit *mä(ä)* ja *sä(ä)*, pronominit *mie* ja *sie*, *olla* verbin puhemuotoja ja 1. persoonan passiivin muotoja ja *nainen*, *äiti*, *isä*, *poika* ja *tyttö* sanojen puhekieliset vastineet. Tutkija on tarkastellut myös puhekielen äännemuotojen käyttöä kahdessa korpuksessa: peruslukujen puhekielisiä äännemuotoja *yks*, *kolme*, *viis*, *kymmene* ja yleisten sanojen lyhenteitä *mut*, *sitte*, *ku*, *miks*. (Nevalainen 2003: 6–7, 9.)

Avainsanojen analyysi osoitti, että käännöstekstien avainsanat ovat yleiskielisiä. Näihin kuuluvat esimerkiksi sellaiset sanat kuin *isoäiti*, *isänsä*, *veljeni*. Puhekielisiä muotoja *mut*, *oo*, *tää*, *just* ei löydy käännöstekstien avainsanoista ollenkaan, vaikka nämä sanat kuuluvat alkuperäistekstien avainsanoihin. Voimasanoja ei myöskään löydy käännössuomen avainsanoista. Voimasanojen analyysin tuloksista voi päätellä, että voimakkaita sanoja korvataan käännösteksteissä lievemmillä ilmauksilla, sillä käännössuomen avainsanalistasta löytyy sana *luoja*. Käännöksistä löytyvät sellaiset suhteellisen lievät kiro sanat kuin *piru*, *hitto*, *kirottu*, *hemmetti*; kun taas alkuperäisteksteissä käytetään voimakkaampia sanoja, kuten esimerkiksi *vittu*, *saatana*, *perkele*. (Mas.: 8, 18.)

Tutkimustulosten analyysi osoitti, että alkuperäisteksteissä käytetään puhekielen piirteitä useammin ja monipuolisemmin. Suomalaisissa kaunoteksteissä kirjailijat luovat puhekielen illuusiota puhekielisten äänneasujen ja sanaston avulla. Käännöksissä ei käytetä

puhekielisiä äännekuotoja, sen sijaan puhekielisyyden vaikutelmaa rakennetaan ainoastaan sanastollisin keinoin. Huudahdus- ja täytesanojen käyttö on käännöskorpuksessa yleisempää kuin alkuperäisteksteissä. Nevalaisen mukaan se osoittaa, että kääntäjät soveltavat harkitusti valittuja strategioita siirtäessään puhekieltä alkuperäistekstistä käännökseen. Kääntäjän valintoihin vaikuttaa myös alkuperäisen tekstin tyyli ja tavat jäljitellä puhekieltä. Syy puhekielisyyksien vähäiseen käyttöön suomennoksissa voi olla lähdetekstissä, jossa ei kenties ole stimulusta puhekielisyyksien käyttöön. (Nevalainen 2003: 11, 19.)

Tekstin alkuperäisyyden säilyttämisen kannalta on erittäin tärkeää, miten kääntäjä pystyy etsimään kohdekielestä vastaavia rutiini-ilmauksia. Vastaavan ilmauksen löytäminen voi olla hankalaa, sillä eri kielten rutiini-ilmaukset eivät ole täysin samanlaisia, vaan niissä on usein tiettyjä merkityseroja. Liimatainen korostaa, että rutiini-ilmausten kääntämisessä kääntäjän täytyy ottaa huomioon näiden ilmausten idiomaattisuus ja yhteys tiettyihin vuorovaikutustilanteisiin sekä kulttuurikonventioihin (Liimatainen 2009: 271–273.)

6 Analyysi

Analyysiluvussa keskityn tutkimusaineistoni analyysiin. Ensin esittelen aineistoni ja luokittelen kaikki tapaukset neljään isoon ryhmään. Tämän jälkeen käsittelen jokaiseen ryhmään kuuluvia esimerkkejä tarkemmin.

6.1 Aineiston esitleminen

Aineistoni koostuu 69 venäjänkielisestä *nado že* -ilmauksen suomennoksesta. Tutkimuksessani pyrin luokittelemaan niitä kielellisiä keinoja, joita suomentajat käyttävät venäjänkielisen ilmauksen vastineena. Tämän lisäksi analysoin merkityksiä, joita suomentajat välittävät eri suomennoskeinojen avulla, ja suomennosten affektisuusastetta. Joidenkin suomennosten kohdalla kommentoin myös sitä, kuinka onnistuneita nämä suomennokset ovat.

Vaikka suomennoksissa on käytetty erilaisia syntaktisia ja sanallisia käännöskeinoja, kaikki suomennokset voi jakaa neljään isoon ryhmään: partikkelialkuiset, verbialkuiset, kysymyslauseet ja luokittelemattomat suomennokset. Näiden ryhmien lisäksi aineistostani löytyy 7 tapausta, joissa venäjänkielistä ilmausta ei ole huomioitu suomennoksessa.

Esittelen suomennoskeinoja yleisyysjärjestyksessä. Aloitan partikkelialkuisista suomennoksista, sitten siirryn verbialkuisen tapausten analyysiin. Tämän jälkeen analysoin kysymyslauseita, sitten esittelen luokittelemattomia tapauksia. Lopussa esittelen tapauksia, joissa venäjänkielistä ilmausta ei ollut huomioitu suomennoksessa. Taulukossa 1 on esitetty suomennosten luokittelu käytetyn suomennoskeinon mukaan.

Partikkelialkuiset	Verbialkuiset	Kysymyslauseet	Luokittelemattomat suomennokset
19 <i>jo</i> -partikkelin sisältävää suomennosta; 7 <i>Että</i> + verbi + <i>kin</i> -rakennetta; 5 luokittelematonta partikkelialkuista suomennosta 4 <i>-kin</i> ja <i>-hAn</i> -partikkeleita sisältävää tapausta; 3 <i>kylläpä -kin</i> -rakennetta; 2 <i>vai</i> -partikkeli alkuista suomennosta.	4 infinitiivirakennetta; 2 <i>onpa</i> -alkuista rakennetta; 2 imperatiivirakennetta.	4 kysymyslauseetta.	6 luokittelematonta tapausta, joissa on käytetty erilaisia sanallisia ja syntaktisia suomennoskeinoja; 2 <i>outo</i> -adjektiivin sisältävää suomennosta; 2 <i>hämmästynt-partisiipin</i> sisältävää suomennosta.

Taulukko 1

6.2 Partikkelialkuiset suomennokset

Partikkeleita sisältäviä ilmauksia on käytetty kaikista eniten *nado žen* vastineena. Tähän ryhmään kuuluvat *jo*-partikkelin sisältävät suomennokset, *että*-alkuiset ilmaukset, luokittelemattomat partikkelialkuiset suomennokset, *-kin* ja *-hAn*-partikkeleita sisältävät suomennokset, *kylläpä*-alkuiset suomennokset ja *vai*-alkuiset suomennokset.

Jo -partikkelin sisältävät fraasit

Aineistossani on 19 tapausta, joissa venäjänkielisen ilmauksen vastineena on käytetty *johan/jopas*-partikkelin sisältävää fraasia. VISK:n mukaan (§ 1717) sävyartikkeli *jo(han)* tuo lauseeseen affektisuutta. Partikkelin kanssa voivat myös esiintyä seuraavat sävyartikkelit: *ny(t)*, *sit(ten)*, *aina*, *viel(ä)* ja *vast(a)*.

Fokuspartikkelin *jo* semanttinen merkitys on ”odotettua aiemmin”. Affektisissa ilmauksissa partikkelin semanttinen merkitys on toissijainen. Näissä ilmauksissa partikkelin avulla ilmaistaan päivittelyä sekä muita affektisia merkityksiä. *Jo(han)*-partikkelin sisältävissä fraaseissa esiintyy usein kaksi verbiä: fraasin alussa käytetään apuverbiä ja pääverbi esiintyy fraasin loppuosassa. Sellainen fraasi on usein toisteinen ja sen tehtävänä on ilmaista puhujan suhtautumista johonkin tilanteeseen. *Sitten*, *nyt* ja *vasta* sävyartikkelit esiintyvät näissä fraaseissa subjektin tai finiittiverbin jälkeen. (VISK §1718.)

Kielitoimiston ja Nykysuomen sanakirjojen mukaan *jo*-partikkelia voi käyttää päivittelyn, ihmettelyn ja ihailun ilmaisemiseen. Nykysuomen sanakirja kutsuu sellaisia *jo*-partikkelin käyttöesimerkkejä fraseologisiksi tapauksiksi.

Aineistoni seitsemässä esimerkissä venäjänkielinen ilmaus on suomennettu *Johan nyt* - ilmauksen avulla. Neljässä esimerkissä on käytetty liitepartikkelillista ilmausta *jopas nyt*. Kahdessa esimerkissä esiintyy *sattua*-verbi: *jopas sattui*. Kaksi esimerkkiä sisältävät *olla*-verbin: *johan on*, *no johan on*. Yksi aineistoni esimerkki on erittäin lyhyt: *no jopas*.

Kahdessa esimerkissä käännösvastine on pitempi kiteymä *jopas nyt jotakin/jotain*, joka koostuu *jopa+s nyt* -kiteymästä ja *jokin*-pronominin partitiivimuodosta:

1. – Ни разу не играли, не знаете, что такое тотализатор?
Галя отрицательно помотала головой.
– **Ну надо же!** – восхитился старик.

– Ette siis koskaan ole pelannut, ettekä tiedä, mitä on totalisaattori?
Galja pudisti kieltävästi päätään.
– **No jopas nyt jotakin!** huudahti vanhus.
2. **Ну надо же!** Всю жизнь курит, пьет, таскается по бабам, просиживает ночи напролет за картами, днем носится по ипподрому, и глядите – дожил почти до ста лет, в полном разуме, никаких признаков маразма или склероза.

Jopas nyt jotain! Koko ikänsä mies oli tupakoinut, juonut, juossut naisissa, istunut yöt yhteen menoon korttia pelaamassa ja viettänyt päivät raveissa, ja katsokaa: oli elänyt melkein sata vuotta täysin järjissään, ei merkkiäkään vanhuudenhöperyydestä tai kalkkeutumisesta.

Molemmat esimerkit ovat samalta suomentajalta ja ovat huudahduslauseita. Ensimmäisessä esimerkissä ilmauksessa esiintyy *no*-partikkeli. Tämä on dialogiesimerkki. Tässä esimerkissä puhuja ihmettelee sitä, että hänen keskustelukumppaninsa ei tiedä, mikä on totalisaattori. Puhujan mielestä totalisaattori on niin yleinen asia, että kaikki tietävät sen. *No jopas nyt jotakin* ilmaus korostaa puhujan mielipidettä siitä, että nyt kyseessä on jotakin ihmettelyn arvoista. Puhekielinen *jopas* tekee ilmauksesta affektisemmän.

Toisessa tapauksessa kertoja ihmettelee kovasti sitä, miten rajua elämää viettävä mies on pysynyt terveenä. Mielestäni *jotain* viittaa tässäkin esimerkissä siihen, että tämä on ihmettelyn arvoinen asia. Tämäkin lause on erittäin affektiivinen. *Nyt*-partikkelia, joka esiintyy molemmissa tapauksissa, käytetään usein affektisissa konteksteissa. Puhekielinen *jopas* ja ilmausten lyhyys lisää niiden affektisuutta.

Analyysin perusteella voi sanoa, että *jo*-partikkelin sisältäviä ilmauksia käytetään useimmiten venäjänkielisen *nado že*-ilmauksen vastineena. Mielenkiintoista on, että suomenkielinen ilmaus sijoitetaan aina lauseen alkuun. Venäjänkielinenkin ilmaus esiintyy useimmiten lauseen alussa, mutta se voi myös olla keskellä lausetta:

3. Я удовлетворенно вздохнула и вытащила стетоскоп, **надо же**, как здорово подействовало. Айда Дарья, ну не умница ли!

Minä huokaisin tyytyväisenä ja otin stetoskooppini. **Johan nyt**, miten hyvin se olikaan vaikuttanut! Voi sinua Darja, miten nero sinä oletkaan!

Sekä venäjänkielinen ilmaus että *jo*-sisältävät käännösvastineet erotetaan muusta virkkeestä pilkulla. Venäjässä ilmaus erotetaan pilkuilla myös keskellä lausetta. Huomionarvoista on, että kääntäjät kopioivat ilmausta seuraavat välimerkit alkuperäistekstistä käännökseen. Jos venäjänkielisessä tekstissä ilmausta seuraa piste, niin käännöksessäkin on käytetty pistettä. Yhdessä esimerkissä alkuperäistekstissä on käytetty kolmea pistettä ja sama välimerkki löytyy myös käännöksestä:

4. — **Надо же...** а при первом контакте никто ничего не ощутил, сочли пустышкой...

Johan on... Kun tyttöä tutkittiin ensimmäisen kerran, kukaan ei aistinut mitään, ja häntä pidettiin pinnallisena ihmisenä...

Tässä tapauksessa voi toki ajatella, että kääntäjä on kopioinut välimerkin suoraan venäjänkielisestä tekstistä. Toisaalta Koiviston (2013) tutkimus osoittaa, että kolmea pistettä käytetään kaunokirjallisissa teksteissä, kun halutaan luoda puheen tai ajattelun katkonaisuuden vaikutelmaa sekä vaikutelmaa hetkessä syntyvästä ajattelusta. Kolmea pistettä käytetään usein tilanteissa, joissa puhuja kokee voimakkaita tunteita. (Koivisto 2013: 160, 166.) Aineistoni esimerkki on puhujan sisäistä puhetta. Huomionarvoista on, että kolmea pistettä on käytetty samassa repliikissä kahdesti. Tulkitsen, että tässä tapauksessa kolmen pisteen avulla välitetään puhujan katkonaista ajattelua ja samalla hänen hämmästyneisyyttään ja jännityneisyyttään. Puhuja tajuaa, että hän puhuu vahvan taikurin kanssa ja ihmettelee sitä, miten tätä taikuria ei ole aiemmin huomattu.

Seuraavaksi tarkastelen, esiintyykö *jo*-partikkelin sisältäviä käännösvastineita vain muutamassa saman kääntäjän kirjoittamassa tekstissä vai ovatko ne ominaisia kaikille käännösteksteille. *Jo*-partikkelin sisältäviä rakenteita käytetään neljässä aineistoni teoksessa: Sergei Lukjanenkon *Yöpartiossa*, Vasili Suksin *Punaisessa heisipuussa*, Alexandra Marinina *Kaikesta täytyy maksaa* -dekkarissa ja Daria Dontsovan *Talven henkäyksessä*. *Yöpartion* kääntäjä käyttää *jo*-sisältäviä ilmauksia 3 kertaa, *Punaisen heisipuun* kääntäjä vain kerran, *Kaikesta täytyy maksaa* dekkarin kääntäjä 4 kertaa ja *Talven henkäyksen* kääntäjä 11 kertaa. Se, että kyseisiä ilmauksia on käytetty neljän eri kääntäjän töissä, kertoo sen suosion. Toisaalta taas se, että 11 osumaa koskee vain yhtä kirjaa, kertoo, että ilmausten käyttö voi olla kääntäjäkohtaista.

Seuraavaksi analysoin, millaisia merkityksiä venäjänkielinen ilmaus ja sen *jo*-partikkelin sisältävät suomennokset välittävät. Näyttää siltä, että tämän suomennosryhmän esimerkkejä on käytetty välittämään suoraa ja vilpittöntä hämmästyksreaktiota. Yhdessä tapauksessa hahmon tunnetilaa paljastetaan kertojan kommentissa:

5. – **Надо же**, – искренне удивилась Колосова, – претендент-то оказался вором. Наверное, хотел у меня чем-нибудь поживиться и снотворное подсыпал в чай.

– **Jopas nyt**, oli Maija ihmetellyt vilpittömästi, ”sulhanen” olikin siis varas. Halusi tietenkin jotenkin hyötyä minusta ja laittoi unilääkettä teeheni.

Ryhmästä löytyy pari muutakin tapausta, joissa puhujan asennoituminen selviää hahmon repliikkiä seuraavan johtolauseen predikaattiverbistä:

6. – Ни разу не играли, не знаете, что такое тотализатор?
Галя отрицательно помотала головой.

– Ну надо же! – **восхитился** старик.

– Ette siis koskaan ole pelannut, ettekä tiedä, mitä on totalisaattori?

Galja pudisti kieltävästi päätään.

– No jopas nyt jotakin! **huudahti** vanhus.

7. – Петренко? – спокойно переспросил мент. – Ерунда, до кратковременного расстройства здоровья.

– Надо же, – **пригорюнился** дедуля, – думал, хоть ребро ему сломал...

– Petrenkoa? Kysyi miliisi rauhallisesti. Pikku juttu, terveys häiriintyi lyhytaikaisesti, sanotaan raportissa.

– Johan nyt, **sanoi** vanhus **apeana**, luulin, että olisi edes murtanut kylkiluun.

Esimerkissä 6 venäjänkielisessä tekstissä on käytetty verbiä *восхититься*, jonka suora suomenkielinen vastine on *'ihailla'*. Käännöksessä on käytetty verbiä *huudahtaa*, joka ei paljasta, mikä emotio on kyseessä. Venäjänkielisellä verbillä *восхититься*, samoin kuin suoralla vastineella *ihailla*, on myönteinen konnotaatio. Esimerkissä 7 alkuperäistekstissä puhujan alakulo selviää verbistä *пригорюниться* (*'tulla alakuloiseksi'*), käännöksessä puhujan tunnetilaa kuvaillaan *apea*-adjektiivin avulla.

Seuraavassa esimerkissä hämmästykseen liittyvä toinen emotio selviää ilmausta seuraavasta fraasista. Tämä toinen fraasi *какое несчастье* (*'mikä onnettomuus'*) on myös kiinteä ilmaus, jolla ilmaistaan empatiaa.

8. – **Надо же**, какое несчастье, – покачала она головой.

– **Johan nyt**, mikä onnettomuus, Nastja totesi pudistaen päätään.

Tässäkin esimerkissä lukija voi päätellä puhujan tunnetilan ilmaisusta seuraavasta fraasista ja muusta kontekstista:

9. Я удовлетворенно вздохнула и вытащила стетоскоп, надо же, как здорово подействовало. Айда Дарья, ну не умница ли!

Minä huokaisin tyytyväisenä ja otin stetoskooppiini. Johan nyt, **miten hyvin se olikaan vaikuttanut! Voi sinua Darja, miten nero sinä oletkaan!**

Kahdessa esimerkissä *jo*-alkuinen fraasi sisältää *sattua*-verbin:

10. «**Надо же**, – подумала Мика, – словно созданы друг для друга».

Jopas sattui, mietti Mika, hehän ovat kuin luotuja tosilleen.

11. Ольга послушно подошла поближе и воскликнула:

– **Надо же**, у меня есть точно такое же колечко!

Olga meni kuuliaisena lähemmäksi ja huudahti:
– **Jopas sattui**, minulla on aivan samanlainen sormus!

Yhdessä esimerkissä on käytetty *pitää*-verbi:

12. Егор остановился над ним. — **Ну надо же!** — сказал он. Постоял-постоял, перепрыгнул ручеёк, взошёл на пригорок...

Sitten hän laskeutui notkoon, jossa puro solisi. Sinne hän pysähtyi. – **Johan piti!** hän sanoi. Siinä hän seisoi aikansa, hyppäsi sitten puron yli ja nousi mäelle.

Sattua ja *pitää* ovat molemmat erittäin monimerkityksisiä verbejä, jotka voivat esiintyä affektisissa ilmauksissa. Nykysuomen sanakirjan mukaan yksi *sattua*-verbin merkityksistä on sattumalta tapahtua, tulla tai käydä. Mielenkiintoista on, että molemmissa tapauksissa, joissa on käytetty *sattua*-verbiä, on kyse tietynlaisesta sattumasta. Esimerkissä 10 kirjanhahmo ihmettelee kahden ihmisen yhteensopivuutta. Sellainen yhteensopivuus on niin harvinaista, että sitä voi pitää sattumana. Esimerkki 11 on vielä selkeämpi sattumatapaus: puhujalla on sattumalta samanlainen sormus kuin hänen keskustelukumppanillaan.

Modaaliverbi *pitää* voi esiintyä päivittelyissä ja huudahduslauseissa, jolloin verbin pääasiallinen merkitys on heikentynyt. Havaintojeni mukaan *pitää* esiintyy sellaisissa affektisissa konteksteissa, joissa puhuja ilmaisee jotakin kielteisistä tunteita: katumusta tai katkeruutta. Esimerkissä 12 venäjänkielisessä tekstissä ei ole kyse kielteisestä tunteesta, vaan puhuja ihmettelee luonnon ja puron kauneutta. *Johan piti* ei ehkä ole paras suomennos tälle *nado žen* esiintymälle.

Käännöksistä löytyy kolme esimerkkiä, joissa käytetään *no*-partikkelia. Koska joissakin venäjänkielisessä ilmauksessa ilmestyy *ну*-partikkeli ilmauksen alussa, halusin tarkistaa, oliko venäjänkielisessä ilmauksessa stimulus *no*-partikkelin käyttöön. Kahdessa tapauksessa venäjänkielinen fraasi ei sisältänyt *ну*-partikkelia eli kääntäjät käyttivät *no*-partikkelia oma-aloitteisesti. Yhdessä tapauksessa venäjänkielisessä fraasissa ilmestyy *ну*-partikkeli ja suomenkielisessä vastineessa käytetään *no*-partikkelia:

13. – Ни разу не играли, не знаете, что такое тотализатор?
Галя отрицательно помотала головой.
– **Ну надо же!** – восхитился старик.

– Ette siis koskaan ole pelannut, ettekä tiedä, mitä on totalisaattori?
Galja pudisti kieltävästi päätään.
– **No jopas nyt jotakin!** huudahti vanhus.

Huomionarvoista on, että kolmessa muussa venäjänkielisessä ilmauksessa oli käytetty *ну*-partikkelia, mutta se ei johtanut *но*-partikkelin käyttöön käännöksissä.

***Että*-alkuiset lausumat**

Aineistostani löytyy kuusi tapausta, joissa venäjänkielisen ilmauksen *nado že* vastineena käytetään *että* + verbi + *-kin*-rakennetta. Verbinä esiintyy useimmiten modaalinen *pitää* imperfektissä:

1. Мать их, очкариков, в чертову душу, **надо же**, сообразили, где дорогу провесить: по выемке!

Että **olikin** keksitty viitoittaa tie: kaivannon vieritse!

2. Ричарда бы ободрать, вот что! **Надо же**, стервец, как играет... Ну ни с какой картой его не возьмешь.

Richard pitäisi kyniä. **Että se** saasta **osaakin** pelata. Siihen ei tunnu mikään kortti purevan.

3. Егор прилёг на широкую лавку, курил. — **Ну, надо же!**..— сказал он. — Как бедный родственник, мля.

Jegor kävi pitkäkseen leveälle penkille ja poltteli. – **Että pitikin!** hän sanoi. – Kuin köyhä sukulainen, hitto.

4. Сказала и сама подивилась такому. — **Ну, надо же!** Болит и болит душа — весь день.

Sen sanottuaan hän hämmästyi itsekin. – **Että pitikin!** Sydän on ollut niin kipeä koko päivän.

5. Придется покупать новую, а это трата не только денег, но и времени. **Надо же**, как все неудачно! – Ася, тебе с работы звонили, – сообщил Алексей.

Oli siis pakko ostaa uusi, ja se tiesi niin rahan kuin ajankin tuhlaamista. **Että pitikin** sattua! – Nastja, työpaikalta soitettiin, Aleksei ilmoitti.

6. Все-таки он ужасно невезучий... Ну **надо же** было так нарваться на знакомство с объектом!

Vaikka onni ei ollut myötä tälläkään kerralla... **Että pitikin** törmätä jäljitettävään kohteeseen!

VISK:in mukaan lausumapartikkelia *että* käytetään muun muassa affektista merkitystä välittävissä ilmauksissa. Se on kiteytynyt vakuuttelua tai uhkausta ilmaiseviin idiomeihin

ja siihen saattaa liittyä muuta affektista tulkintaa vahvistavaa ainesta kuten modaaliverbi: *Että sen pitikin lähteä yön selkään.*

Kielitoimiston sanakirjan mukaan *että* esiintyy voimakasta tunnereaktiota ilmaisevissa huudahduksissa. Esimerkiksi seuraavissa: *Että kehtaakin! Että pitikin sattua!* On huomionarvoista, että toisessa kielitoimiston sanakirjan esimerkissä esiintyy myös verbi *pitää*. Nykysuomen sanakirja toteaa, että *että* käytetään huudahduksissa ja toivomuksissa. Silloin ilmaus lähestyy merkitykseltään adverbia: *Että voit olla niin julma!*

Teoreettiset lähteet vahvistavat, että kyseinen rakenne esiintyy pääsääntöisesti huudahduksissa ja toivomuksissa. Kuudesta aineistoni esimerkistä neljässä esiintyy modaaliverbi *pitää*. Ilmauksen affektista merkitystä korostaa myös huutomerkki, jota käytetään huudahduksen lopussa viidessä aineistoni esimerkissä.

Venäjänkielinen rakenne kyseisissä esimerkeissä ilmaisee tunnereaktiota ja muita sivumerkityksiä. Ensimmäisessä esimerkissä puhuja ilmaisee *nado že* -konstruktion avulla tyytymättömyyttä tien epämukavasta ja vaarallisesta sijainnista. Toisessa esimerkissä puhuja ilmaisee suuttumusta ja kateutta toista ihmistä kohtaan. Kolmannessa ja neljännessä esimerkissä puhuja katu omia tekojaan. Neljännessä esimerkissä puhujana esiintyy nainen, joka ihmettelee (ja ehkä hieman katuukin) altistustumistaan rakkauden tunteelle. Viidennessä esimerkissä puhujaa harmittaa se, että hän joutuu ostamaan uuden laukun ja hän ihmettelee ja katuu tapahtunutta. Kaikkiin tapauksiin liittyy siis kielteinen tunnereaktio. Mielestäni suomenkielinen *että pitikin* -konstruktio sopii hyvin tällaisten merkitysten välittämiseen. Konstruktion avulla puhuja ilmaisee negatiivisia tunteita jotakin tai jotakuta kohtaan. Usein puhuja on tyytymätön tapahtumien kulkuun, muihin ihmisiin tai omiin tekoihinsa. Konstruktio ilmaisee myös puhujan katumusta ja katkeruutta.

Luokittelemattomat partikkelialkuiset lauseet

Aineistostani löytyy 5 tapausta, joissa suomentajat ovat käyttäneet partikkeli-alkuista ilmausta *nado žen* vastineena.

Ensimmäisessä esimerkissä sekä alkuperäinen että suomennettu lause ovat huudahduslauseita:

1. И **надо же** – такой прокол!

Ja **nyt sitten** tällainen takaisku!

Ilmaus esiintyy kertojan sisäisessä puheessa, ei dialogissa. Suomennetun lauseen alussa on käytetty *ja*-konjunktia, samoin kuin alkuperäislauseessa. Suomenoksessa käytetyt *nyt* ja *sitten* dialogipartikkelit kantavat usein affektista merkitystä. Nämä dialogipartikkelit ja lauseen lakonisuus tekevät siitä affektisen, joten minusta tämä on hyvin onnistunut suomennos.

Toinen esimerkki koskee taas kertojan sisäistä puhetta:

2. Ну **надо же**, с усмешкой подумал Арсен, социалистическое хозяйствование привило нам всем такое мышление, от которого мы уже до самой смерти не избавимся.

Niinpä niin, Arsen ajatteli ivallisesti, sosialistinen taloudenpito juurrutti meihin kaikkiin ajattelutavan, josta me pääsemme eroon vasta haudassa.

Kielitoimiston sanakirjan mukaan *niinpä niin* esiintyy vastausreplikeissä: sitä käytetään, kun halutaan osoittaa, että tietty asia on samoin kuin jonkun toisen mainitsema, tai kun halutaan myöntää oikeaksi toisen väite. Mielenkiintoista on, että tässä esimerkissä kertoja ilmaisee ironiaa. Tämä ilmenee kontekstista: kertoja *ajattelee ivallisesti*. Tämän vuoksi mielestäni suomenkielistä *niinpä (niin)*-ilmausta voi hyvin käyttää ironian ilmaisemiseksi. Ilmausta käytetään esimerkiksi silloin, kun puhuja on kokenut jonkinlaista pettymystä tai myöntää asioiden tilan, vaikka ei olisikaan tyytyväinen siihen.

Seuraavassa esimerkissä suomentaja on käyttänyt *Voi miten* -alkuista lausetta:

3. – Ах, какая жалость, – взвизгнула Жанна, потряхивая бесконечными бисерными фенечками и кожаными шнурками, украшающими ее запястья, – ну **надо же**, сколько ждать. Ладно, тогда позвоню от вас, можно?

– Voi, mikä vahinko, valitti nainen kimeällä äänellä ravistellen lukuisia helminauhoja ja nahkahihnoja, jotka koristivat hänen rannettaan. **Voi** miten kauan niitä täytyy odottaa. No hyvä on, mutta saanko soittaa teiltä?

Esimerkin 3 rakennetta voi VISK:n mukaan pitää kiteytyneenä eksklamatiivisena ilmauksena (VISK § 1710). Kielitoimiston sanakirja mainitsee, että *voi*-partikkeli esiintyy muun muassa pahoittelua ilmaisevissa ilmauksissa. Aineistoesimerkissä puhuja ihmettelee

ja pahoittelee sitä, että hän joutuu odottamaan kirjoja hyvin kauan. Voi siis myös päätellä, että puhujan sanoissa on valitussävyä.

Neljännessä ryhmän esimerkissä suomennoksessa on käytetty *ja minä kun luulin* -lausetta:

4. **Надо же**, я думал, все знают, — удивился он, когда понял наконец, что Артем не шутит.

Ja minä kun luulin, että kaikki tietävät tästä, hän hämmästyi ymmärrettyään vihdoinkin, ettei Artjom laskenut leikkiä.

Tästä tapauksesta voi melkein sanoa, ettei ilmausta *nado že* ollut huomioitu käännöksessä ollenkaan, sillä venäjänkielisestä tekstistä löytyy kyllä myös *minä ajattelin* -lause, mutta suomennoksessa tähän lauseeseen on lisätty *ja* ja *kun* konjunktioita. Juuri *ja* ja *kun* tekevät lauseesta affektisemmän. *Ja* toimii myös sidoskeinona ja viittaa edelliseen replikkiin.

Viimeisessä esimerkissä suomentaja on käyttänyt *herranjestas*-interjektiota venäjänkielisen ilmauksen vastineena:

5. Подождав несколько минут, я вылезла из укрытия.
Ну надо же, как невероятно, просто фантастически повезло.

Odotettuani muutaman minuutin tulin esiin piilostani. **Herranjestas**, tämä oli aivan uskomatonta, kävi todella fantastinen tuuri!

Herranjestas on Kielitoimiston sanakirjan mukaan ”hämmästyttä, kauhistusta tms. ilmaiseva huudahdus”. Wikisanakirjassa huudahdusta kuvaillaan hieman voimistavaksi. Aineistossani olevan esimerkin kontekstista selviää, että kyseessä on positiivinen yllätys. Puhuja käyttää muitakin voimakkaita tunteita kuvailevia sanoja: *fantastinen*, *uskomaton*. Nämä sanat ja voimistava *herranjestas* auttavat välittämään kertojan ilon tunteen intensiteettiä. Mielenkiintoista on, että kyseinen esimerkki ei ole dialogiesimerkki vaan kertojan sisäistä puhetta.

-Kin- ja -hAn-partikkeleita sisältävät tapaukset

Aineistoni neljässä esimerkissä venäjänkielisen ilmauksen vastineena on käännöksissä käytetty *hAn-* ja *kin-* liitepartikkelin sisältäviä ilmauksia:

1. Молодец парень! — с гордостью сказал Антон. — **Надо же** так придумать следы оставить! Артем кивнул.

Fiksupoika! Anton sanoi ylpeästi. – **Kuinka** hän **onkin** keksinyt jättää merkkejä itsestään!

2. И ведь **надо же**, вроде бы и все так считали, не только я.

Ja kaikki**han** sitä mieltä olivat, en yksin minä.

3. Дома они, конечно, обсуждали с Таней каждое убийство, но в присутствии соседа это сворачивалось до мимолетных упоминаний. **Надо же**, как он все сечет!

He olivat tietenkin keskustelleet kotona Tatjanan kanssa murhista, mutta naapurin kuullen he olivat maininneet niistä vain ohimennen. **Hänhän oikein imee** itseensä kaiken tiedon.

4. – **Надо же**, единственный внук – и ни грамма интереса, – фыркнул я. – Не понимаю.

Onhan sekin, ainoa lapsenlapsi, eikä tippaakaan kiinnosta, minä murahdin. – En ymmärrä.

Neljäs esimerkki on *olla*-alkuinen lauseke. Verbialkuinen huudahdus, jossa esiintyy myös *hAn*-partikkeli, voi VISK:n mukaan välittää puhujan hämmästyttä tai äkillistä oivallusta. Verbialkuisia lauseita käytetään silloin, kun halutaan ilmaista kantaa johonkin asiaan tai reaktiota johonkin tapahtumaan (VISK §1389). Aineistoni tapauksessa kyse on pikemminkin kannanotosta. Puhuja ilmaisee omaa pettymystä siihen, ettei hänen isoisänsä ollut kiinnostunut hänestä, ainoasta lapsenlapsestaan. Verbialkuisuus ja *kin*-partikkeli tekevät lauseesta affektisen.

Ensimmäisessä esimerkissä kääntäjä on käyttänyt interrogatiiviadverbiä *kuinka* huudahduksen alussa. Tämä adverbi ja *-kin* partikkeli lisäävät lauseen affektisuutta. Tämä huudahduslause ilmaisee puhujan ihailua pienen pojan nokkeluutta kohtaan.

Toisessa esimerkissä *hAn*-partikkeli on liitetty lauseen subjektiin, *kaikki*-pronominiin. VISK:ssa sanotaan, että *hAn*-partikkelin ensisijainen tehtävä on tuoda esiin, että lauseessa ilmaistu tieto on puhujalle jo ennestään tuttua. Partikkeli voi korostaa sitä, että kyseessä oleva fakta on itsestäänselvyys. (VISK §830.) Tässä aineistoni esimerkissä puhuja muistelee, mitä ihmiset halusivat tehdä vaaralliselle radioaktiiviselle alueelle sen ilmestymisen jälkeen. Kaikki olivat sitä mieltä, että kyseinen alue eristetään ja sitä vartioidaan tarkasti. Toisin kuitenkin kävi. Alueelle tehdään retkiä eikä sitä vartioi kukaan. Esimerkissä kyse on puhujan omasta naiiviudesta. Puhuja puolustaa omaa naiiviutta sillä, ettei hän ollut yksin niin naiivi, vaan myös kaikki muutkin ajattelivat silloin samalla tavalla kuin hän. Tässä esimerkissä *hAn*-partikkelin avulla puhuja onnistuu osoittamaan, että kyse ei ole vain hänen naiiviudestaan ja ajattelutavastaan, vaan kaikki muutkin erehtyivät.

Kolmannessa esimerkissä *hAn*-partikkelin sisältävällä lauseella kertoja selittää, miksi kirjahahmot mainitsevat murhiin liittyviä tietoja vain ohimennen naapurin läsnä ollessa: kertojan naapuri omaksuu uuden tiedon epäilyttävän nopeasti. *hAn*-partikkeli toimii tässä sekä affektisena että sidoskeinona edelliseen lauseeseen. *Oikein*-adverbi lisää lauseen affektisuutta ja korostaa naapurin liiallista uteliaisuutta.

***Kylläpä*-alkuiset ilmaukset**

Kolmessa aineistoni esimerkissä käytetään *kylläpä*-alkuisia huudahduksia:

1. Шуму-то сколько понаделали! Это **надо же**, а! — продолжал смеяться Андрей.

Kylläpä saittekin aikaan melkoisen metelin!

2. Попробовал сумку на вес — она показалась ему неподъемной. **Надо же**, как он ослабел. Но он должен вырваться.

Laukku vaikutti niin painavalta, että hänestä tuntui ettei hän kykene millään nostamaan sitä. **Kylläpä** hän oli**kin** heikossa kunnossa.

3. Какой же он дурак! **Надо же**, как он испугался конкуренции. Теперь понятно, почему он твердит, что Каменская чиста, что на нее ничего нет.

Kuinka typerä mies sinä oletkaan. **Kylläpä** siinä pelästyit**kin** kilpailua. Nyt Arsen ymmärsi, minkä takia Viktor oli jankuttanut, että Kamenskaja oli puhdas ja että häntä vastaan ei voinut löytää mitään.

VISK:in (§ 1717) mukaan tavallisimmat partikkelit, jotka lisäävät lauseeseen affektista merkitystä ovat *kyllä* ja *jo(han)* ja niiden kanssa yhdessä käytetyt sävyartikkelit *ny(t)*, *sit(ten)*, *aina*, *viel(ä)* ja *vast(a)*. Lausuman alussa esiintyvä *kyllä(pä)* voi siis toimia affektisessa tehtävässä. *Kyllän* yhteydessä voivat esiintyä myös muut sävyartikkelit, esimerkiksi *aina*, *nyt*, *sit* ja *sitten*. *Kyllä*-alkuisia lauseita, joiden lopussa esiintyy verbi, käytetään vastaväitteinä jollekin päinvastaiselle: *Kyllä se työnsä hoitaa*.

Partikkeli *kyllä* voi myös korostaa puheenalaisen ominaisuuden astetta tai toiminnan intensiteettiä. Tämän tyyppisissä tapauksissa lausuma voi sisältää modaaliverbin, joka tukee affektista sävyä. *Kyllä maailma on pieni!* (VISK § 1717.) Zhangin mukaan (1983: 10) *kyllä* voi esiintyä myös toteamuksen, vakuutuksen tai väitteen tehostimena ja tutkijan

mielestä *kyllän* tärkein funktio on vahvistuspartikkelina esiintyminen. Aineistoni ensimmäisessä esimerkissä esiintyvä *kyllä* korostaa toiminnan eli metelin intensiteettiä.

Kaverinen (2013: 24), joka on analysoinut leipomisblogissa esiintyvää *kyllää* huomaa, että *kyllä*-sisältävät huudahdukset ilmaisevat yleensä kirjoittajan spontaania reaktiota samaisella hetkellä nähtyyn kuvaan. Blogin kommentoijat käyttävät huudahduslauseita silloin, kun he ylistävät blogin kirjoittajan leipomistaitoa tai hänen persoonallisuutta. *Kyllän*-sisältävät huudahdukset ilmaisevat myönteistä reaktiota. Nämä ylistyslauseet ovat pääosin kopulalauseita ja niiden joukossa on paljon nimenomaan *kyllä*-alkuisia lauseita. Mielenkiintoista on, että kaksi aineistoni esimerkeistä on sävyltään pikemminkin kielteisiä. Toinen esimerkki ilmaisee kertojan pettymystä omaan heikkoon kuntoonsa ja kolmas kertojan pettymystä toiseen henkilöön. Vain ensimmäinen esimerkki sisältää puhujan myönteisen arvion muiden toiminnasta.

Kaverinen (2013: 25) puhuu myös siitä, että *kyllä* voi toimia kehuja sisältävissä lauseissa. Sellaisissa lauseissa *kyllä* vahvistaa olemassa olevaa myönteissävyistä mielipidettä. Lauseen alussa ilmestyvä *kyllä* voi korostaa kehua. Kaverisen esimerkeistä löytyy myös kliittisen*pä*-liitteen sisältäviä esimerkkejä. Tutkijan mukaan tämä liite ”tuo lisäpontta kehuun”. Omistakin aineistoesimerkeistäni kaikki sisältävät *pä*-liitepartikkelin. Tämä *pä* toimii aineistostani tekemieni havaintojen mukaan tehostimena ja tekee ilmauksesta emotionaalisemman.

Zhang (1983: 12) kuvailee huudahduksissa ilmestyvää *kyllää*. Hänen mukaansa se tehostaa huudahduksissa kiitoksen, ihastuksen, ihmettelyn, uhkauksen, paheksumisen tai paljoksunnan ilmaisemista. Sellaisissa tapauksissa *kyllän* vaikutusala on koko lause. Aineistoni esimerkeistä ensimmäinen on selvä huudahduslause. Kontekstista selviää, että puhuja ilmaisee huudahduksella jonkinlaista myönteistä tunnetta, ehkä ihailua.

Kyllä-partikkeli voi esiintyä myös myönnytysrakenteissa. Zhang (1983: 6) toteaa, että *kyllää* käytetään myös silloin, kun osoitetaan toisen ajatukseen yhtymistä tai lauseissa ilmaistaan myönnytystä. Ilman *kyllä*-sanaa lauseet ovat pelkkiä väitelauseita. Kaverisen mukaan myönnytyslauseissa esiintyy usein *hAn*-liitepartikkeli *kyllä*-partikkelin rinnalla. Myönnytyslauseista Kaverinen kiinnittää erityistä huomiota sellaisiin, joissa kirjoittaja on ensin luullut asian olevan tietyllä tavalla, mutta joutuu myöhemmin kumoamaan oman

käsityksensä ja vaihtamaan sen uuteen. Myönnytyslauseissa alkuperäinen käsitys voi vaihtua sekä positiivisesta negatiiviseen, että toisinpäin. *Kyllä*-partikkeli tuo lauseeseen myönnyttelevyyttä, jota siinä ei olisi ilman partikkelia. Kaverinen lisää tähän, että myönnytyslause voi sisältää sellaisenkin tunnustuksen, joka voi olla myös nolo kirjoittajan mielestä. (Kaverinen 2013: 29–32.) Aineistoni toinen ja kolmas esimerkki edustaa myönnytysrakenteita (Niemi 2007: 26). Toisessa esimerkissä puhuja myöntää oman kunnon olevan heikko, vaikka hän ajatteli ensin toisin. Kolmannessa esimerkissä puhuja myöntää toisen henkilön pelkurimaisuuden ja petollisuuden. Kertoja myöntää, että oli aiemmin väärässä. Henkilö, johon hän oli luottanut, paljastui pelkuriksi ja petturiksi. Molemmissa esimerkeissä puhuja tekee sellaisen tunnustuksen, joka on hänelle nolo, mikä vahvistaa Kaverisen huomion.

***Vai*-alkuiset lausumat**

Aineistooni kuuluu kaksi esimerkkiä, joissa *nado že* -ilmauksen sisältävä lause on suomennettu *vai*-alkuiseksi lauseeksi:

1. — **Надо же...** Отчим... Ничего не знаю такого... — пробормотал бритый.

Vai että isäpuoli. En tiennytkään sellaisesta, kaljupää mutisi.

2. — **Надо же...** И откуда они взялись? Ведь никто о них раньше и не слышал.

Vai sellaista. Mistä ne oikein ovat ilmestyneet? Kukaan ei ole edes kuullut niistä aikaisemmin.

Mainitsemisen arvoista on se, että molemmat tapaukset ovat dialogitapauksia ja molemmat ovat samasta romaanista peräisin eli saman suomentajan kirjoittamia.

VISK:n mukaan (§ 1720) *vai*-partikkelin avulla on mahdollista ilmaista epäilystä ja haastetta. *Vai*-partikkelia liitetään joko lauseen tai lausekkeen kaltaiseen jälkijäseneseen. Kielitoimiston sanakirjassa sanotaan, että *vai* voi esiintyä toteavan, torjuvan, väheksyvän tai hämmästyneen tai närkästyneen sävyisten huudahduslauseiden alussa. Nykysuomen sanakirjassa todetaan, että *vai* voi ilmestyä toisen sanomaan liittyvässä tai aikaisempaanviittaavaassa toteavassa ilmauksessa.

Näiden määritelmien mukaan *vai*-alkuisella ilmauksella on usein negatiivinen sävy. Aineistoni ensimmäisessä esimerkissä puhuja ilmaisee tiettyä epäilystä uutta tietoa kohtaan, sillä hän ei ole ikinä kuullut kyseessä olevan henkilön poikapuolesta. Lauseessa ei kuitenkaan ole negatiivista sävyä. Tässä *vai*-alkuinen suomennos ilmaisee hyvin puhujan epäilystä keskustelukumppanin sanomaa kohtaan.

Toisessa esimerkissä puhuja osoittaa keskustelukumppanilleen, että on kuullut ja vastaanottanut hänen puheenvuoronsa. Suomennoksessa esiintyvä *vai sellaista* sisältää myös epäilevää sävyä, jopa tiettyä epäluottamusta keskustelukumppanin sanomaa kohtaan. Venäjänkielinen ilmaus ei tässä kontekstissa ilmaise epäilystä tai epäluottamusta vaan pikemminkin sillä osoitetaan, että tieto on vastaanottajalle uusi ja mielenkiintoinen. Funktioltaan *nado že* on tässä lähellä *ahaa* dialogipartikkelia.

6.3 Verbi-alkuiset suomennokset

Verbi-alkuiset suomennokset ovat toiseksi yleisin *nado žen* suomennoskeino. Tähän ryhmään kuuluvat infinitiivirakenteet, *onpa*-alkuiset rakenteet ja imperatiivilauseet.

Infinitiivirakenteet

Aineistostani löytyy kolme esimerkkiä, joissa kääntäjät ovat käyttäneet infinitiivirakennetta ilmauksen *nado že* vastineena. Yhdessä tapauksessa esiintyy *ajatella*-verbin yksikön imperatiivimuoto. Tässä ovat nämä esimerkit:

1. Отчаянный человек, наверное... **Надо же** так — в такую дичь одному забраться... В-общем, дошел он до Севастопольской.

Varmaankin epätoivoinen ihminen. **Ajattele nyt, lähteä nyt** yksin sellaisille takamaille! No, lopulta hän pääsi Sevastopolskajalle asti.

2. — **Надо же**, не взял, значит, Креон Мальтийский...
Ajatella, ei siis huolinut Maltan Kreon...

3. **Надо же** — Носатый Бен-Галеви! Кличку уже успел заработать...

Ajatella, Nenäkäs Ben-Galevi! Liikanimenkin on jo ehtinyt hankkia!

4. Дама, составившая Майе протекцию, совершенно мне не понравилась. **Надо же**, просто подставила подругу, к тому же абсолютно нищую.

Maijan avioliittotoimistoon ilmoittanut daami ei miellyttänyt minua ollenkaan. **Kuvitella**, hän yksinkertaisesti petti ystävättärensä, rutiköyhän naisen!

VISK:in mukaan pääverbittömiä A-infinitiivilausekkeita voidaan nimittää kiteytyneiksi konstruktioiksi, jotka ilmaisevat affektisia lisämerkityksiä (VISK: §1730). Visapään itsenäisten infinitiivirakenteiden merkityksessä on aina mukana indeksinen puoli eli suhde meneillään olevaan puhetilanteeseen. Infinitiivikonstruktiot ovat finiittiverbittömiä sen takia, että ne suorittavat sellaisenaan parhaiten tiettyjä vuorovaikutustehtäviä. Useimmat näistä tehtävistä ovat affektisia. (Visapää 2008: 17.)

Visapää (2008: 35) antaa seuraavan määritelmän itsenäisille A-infinitiivikonstruktiolle: ”itsenäiset A-infinitiivikonstruktiot ovat kaikki sellaiset rakenteet, jotka koostuvat A-infinitiivilausekkeesta eivätkä täydennä syntaktisesti finiittiverbiä tai siihen liittyvää NP:tä.” Tutkija jakaa infinitiivikonstruktiot kahteen ryhmään: skemaattisiin ja idiomaattisiin konstruktioiden. Skemaattiset infinitiivikonstruktiot eivät sisällä kiteytyneitä partikkeleita ja ne voivat toimia eri funktioissa. Konstruktion merkitys kussakin tapauksessa riippuu aina kontekstista. Idiomaattiset infinitiivikonstruktiot koostuvat leksikaalisesti kiteytyneistä aineksista ja niitä käytetään varsin spesifeissä pragmaattisissa funktioissa. (Visapää 2008: 31, 38.)

Tutkimuksessaan Visapää (2008: 38) luokittelee itsenäisiä infinitiivikonstruktiota ja hänen erottelemistaan ryhmistä löytyvät seuraavat:

- Inf + *nyt* + x / negatiivinen, päivittelevä kommentti (”järjetön teko”)
- Ajatella/kuvitella / päivittelevä kommentti; usein ironinen

Kahdessa aineistoni esimerkissä (esimerkeissä 2 ja 3) esiintyy *ajatella*-verbin leksikaalistuma, neljännessä esimerkissä esiintyy *kuvitella*-infinitiivi. VISK:issä (§1730) näistä tapauksista sanotaan, että yksin esiintyvä *ajatella*-verbin infinitiivin leksikaalistuma toimii emfaattisena huomion kohdistimena. Myös Yli-Vakkurin (1986) mukaan *ajatella*- ja *kuvitella*-verbeistä muodostuneista infinitiivirakenteista voidaan puhua näin. Sivulauseeseen liittyvä *ajatella/kuvitella*-rakenne suuntaa kuulijan huomiota lauseeseen tai tehostaa sen erikoisuutta. (Mts.: 294.) Nykysuomen sanakirjassa (*ajatella*, *kuvitella*) on

esimerkkejä, joista näkyy, että tällaisissa fraaseissa esiintyy sekä imperatiivi- että infinitiivi-ilmauksia. Esimerkki 1 on myös esimerkki tästä.

Visapään (2008: 43) mukaan AJATELLA- ja KUVITELLA-infinitiivikonstruktiot ovat funktioltaan kiteytyneimpiä. AJATELLA-konstruktiosta löytyy määritelmiä sanakirjoista. Nykysuomen sanakirjan mukaan *ajatella*-verbiä ”imperatiivissa (t. I inf:ssä) ollessaan huomion suuntaamista t. jnk erikoisuuden tehostamista tarkoittavana huudahduksena” Perussanakirja ja Kielitoimiston sanakirja luonnehtivat ilmausta arkikieliseksi.

Visapää (2008: 43) huomauttaa, että konstruktiot ovat erittäin leksikaalistuneita ja niitä käytetään ennen kaikkea ilmaistaessa affektia ja intensionalisuutta. Konstruktiot ovat refleksiivinen kieliopillinen rakenne, sillä se nostaa kuvattun asiointilan ajattelemisen tai kuvittelemisen erityishuomion kohteeksi. Tutkijan mielestä joissakin konteksteissa AJATELLA ja KUVITELLA-infinitiivikonstruktiot ilmaisee ironiaa ja tuntuu nykypuhujan suussa vanhahtavalta, mutta enin osa Visapään aineistosta on ”ei-ironista, asiointilojen toteutumista päivittelevää käyttöä” ja tämä kertoo ilmauksen yleisyydestä nykysuomessa. (Visapää 2008: 43–44.)

Verbit voivat toimia konstruktiona sekä itsenäisesti että osana isompaa konstruktiota, johon sisältyy jokin sivulause tai rinnasteinen konstruktiot. AJATELLA ja KUVITELLA-infinitiivikonstruktiot nostavat päivittelyn kohteeksi sen, että jokin asia on puhujan odotusten vastaisesti toteutunut tai että jonkin asiointilan tosiasiallisuus on puhujan näkökulmasta yleisesti päiviteltävää. (Visapää 2008: 44–45.)

Esimerkit 2 ja 3 sisältävät pelkästään *ajatella*-infinitiivin, ensimmäisessä esimerkissä esiintyy *ajatella*-verbin imperatiivi ja neljännessä esimerkissä esiintyy *kuvitella*-infinitiivi. Kaikissa näissä tapauksissa infinitiivit (ja yksi imperatiivi) toimivat huomion kohdistimina ja suuntavat kuulijan huomiota niitä seuraavaan lauseeseen. Olen samaa mieltä Visapään kanssa siitä, että AJATELLA- ja KUVITELLA-konstruktioiden avulla puhuja korostaa, että jokin asia on puhujan odotusten vastaisesti toteutunut tai että asia on erityisen huomion arvoinen. Ensimmäisessä aineistoesimerkissäni erityisen huomion arvoista on toisen ihmisen ylirohkeus ja järjettömyys. Toisessa esimerkissä puhuja ihmettelee sitä, miten toista henkilöä ei kiinnostanut raha ollenkaan. Kolmannessa tapauksessa puhuja päivittelee sitä, että toinen henkilö tuli jo niin kuuluisaksi stalkeriksi että hän sai jopa liikanimen.

Esimerkissä 4 puhuja ihmettelee toisen henkilön törkeyttä ja petollisuutta, sillä kyseinen henkilö petti omaa rutiköyhää ystäväänsä. Kaikissa näissä esimerkeissä puhujat ilmaisevat paitsi ihmettelyä myös tiettyjä kielteisiä tunteita: asiaintilojen ja toisten henkilöiden arvostelua sekä kateutta.

Esimerkki 1 sisältää *nyt*-partikkelin. Kun infinitiivikonstruktioon liitetään *nyt*-sävyartikkeli, konstruktio saa arvottavan, päivittelevän sävyn. Silloin lausumaan sisältyy deonttinen implikaatio ”ei pitäisi tehdä niin”. Yleisemmin tähän konstruktioon sisältyvä affekti on kielteinen, mutta joissakin tapauksissa se voi olla ihailtavakin. (VISK §1730) Dubrovinan esimerkkeihin pohjautuen Yli-Vakkuri erottelee paheksunnan ja päivittelyn infinitiiviä. Sen avulla ilmaistaan jonkun muun kuin puhujan toimintaa ja arvioidaan se järjettömäksi tai sopimattomaksi. (Yli-Vakkuri 1986: 288.) Tämän tyyppisissä konstruktioissa voi esiintyä myös *nyt*-partikkeli painottavassa funktiossa ja sellaiset konstruktiot ovat varsin yleisiä puhekielessä.

Visapään (2008: 39) mukaan *nyt*-partikkelin sisältävän konstruktion tehtävä on päivitellä infinitiivikonstruktiossa kuvattua toimintaa. Puhuja vetoaa ”vastaanottajan oletetusti sisäistämiin normeihin siitä, mikä on järkevää, kannattavaa, kohtuullista tai odotuksenmukaista”. Tämä konstruktio voi ilmaista negatiivista tai positiivista kritiikkiä ja empatiaa. Konstruktion merkitys riippuu kontekstista ja joissakin tapauksissa konstruktiossa käytetyn verbin semantiikasta. Useimmiten INF + NYT rakennetta käytetään negatiivisen kritiikin ilmaisukeinona. Kritiikin kohde on *nyt*-partikkelin jälkeen lauseen osassa kuvatut asiat tai olosuhteet. Visapää (2008: 40) toteaa myös, että kyseinen konstruktio on aina reaktiivinen. Konstruktiolla ei aloiteta uutta puheenaihetta ja se on sidoksissa edelliseen puheenvuoroon.

Esimerkki 3 sisältää sekä *ajatella*-verbin imperatiivimuodossa että infinitiivirakenteenlähteä *nyt*. Imperatiivi *ajattele* toimii huomion kohdistimena. *Lähteä nyt*-rakenne sisältää affektista merkitystä, tarkemmin ottaen kirjahahmon toiminnan kritiikkiä. *Nyt*-partikkeli lisää ilmauksenarvioivaa sävyä: toinen kavereista arvostelee erään miehen käyttäytymistä, nimittäin sitä, että hän lähti yksin vaaralliselle alueelle.

Onpa-rakenteet

Onpa-konstruktio toimii ilmauksen *nado že* vastineena aineistossani kahdesti:

1. — **Надо же**, как их у тебя много, — сказал он про книги.

Onpa sinulla paljon kirjoja, hän sanoi.

2. Видно и впрямь — туго со временем, если он счел нужным провести инструктаж в мире снов. Но **надо же...** какая реальность! Не ожидал.

Aika näytti tosiaankin olevan kortilla, jos hän katsoi tarpeelliseksi antaa ohjeet unimaailmassa. **Mutta olipa se todellista!** Todellisempaa kuin olisin voinut kuvitellakaan: tehtävän läpikäyminen, pöllönkuvatus...

VISK:n mukaan (§ 1716) lause voi olla verbialkuinen monesta eri syystä. Eksklamatiivilauseet ovat usein sellaisia verbialkuisia lauseita, joiden verbiin liittyy liitepartikkeli *-pA*. Joskus nämä lauseet ovat myös vastaväitteitä edelliseen repliikkiin. Verbialkuinen preesensmuotoinen omistuslause, jossa on ihmistarkoitteinen habitiiviadverbiali, ilmaisee moittimista tai kehumista.

Aineistoni molemmat esimerkit ovat verbialkuisia ja sisältävät *pA*-liitteen. Ensimmäisessä aineistoni esimerkissä kyse on kyllä omistusrakenteesta, mutta lauseella on sen lisäksi affektinen sävy. Lauseessa on ihmistarkoitteinen habitiiviadverbiali ja se ilmaisee puhujan ihastusta ja jopa kateutta keskustelukumppanin isoa kirjastoa kohtaan. Toinen esimerkki on muodoltaan huudahduslause. Lauseella kirjahahmo ihmettelee ja ihailee unimaailman realistisuutta. Mielenkiintoista on, että molemmat esimerkit välittävät puhujan ihailua eikä kehumista. Ilmeisesti verbialkuisia lauseita voi suomessa käyttää muihinkin tarkoituksiin kuin moittimisen tai kehumisen ilmaisemiseen.

Imperatiivilauseet

Aineistostani löytyy 2 esimerkkiä, joissa venäjänkielisen ilmauksen käänöskeinona käytetään imperatiivilauseita, joissa imperatiivimuodossa olevassa verbissä on liitepartikkeli *-s*:

1. «У меня...» **Надо же**. — Лично я вижу в этом перст судьбы.

”Firmastani...” **Katsos vain**. Tämän täytyy olla johdatusta.

2. – **Надо же**, какое горе, – отреагировала служащая на мой вопрос.

Sanos muuta, se on niin surullista, reagoi nainen minun kysymykseeni.

Yleensä imperatiivilauseilla tehdään käskyjä tai kehotuksia, mutta joissakin tilanteissa ne voi saada muitakin merkityksiä, ja esimerkiksi puhekielisen *Katos vaan* lausuman avulla ilmaistaan hämmästelyä (VISK§ 1723). Kielitoimiston sanakirjan määritelmän mukaan *katsoa*-verbiä käytetään ”imperatiivimuodossa voimakkaasti täydentävänä, huomiota kiinnittävänä tai ihmettelyn ilmauksena”. Aineistoni esimerkissä kertoja ihmettelee sitä, että taksikuskilla on oma firma, joka tarvitsee vielä kaiken lisäksi verkon ylläpitäjän. Kyseessä ei ole dialogiesimerkki, vaan ilmausta on käytetty kertojan sisäisessä monologissa. Ihmettelyn lisäksi kertoja ilmaisee epäilystä, jopa epäuskoa keskustelukumppaninsa sanoja kohtaan. Affektinen ja puhekielinen *katsos vain* toimii hyvin *nado žen* vastineena tässä tapauksessa. Myös epäilystä ja epäuskoa ilmaiseva *vai-* alkuinen lause olisi hyvin sopinut tähän kontekstiin.

Sano(s) muuta lausumaa käytetään samanmielisyyden osoittamiseen puhujan kanssa (VISK§ 1723). Kielitoimiston sanakirjassa mainitaan, että *sanoa*-verbiä käytetään muun muassa ”painokkaissa myönnyttelyissä ja mielipiteenilmauksissa”. Nykysuomen sanakirjan määritelmän mukaan *sanos muuta* toimii toiseen fraasiin liittyvänä voimakkaan hyväksyvänä ilmauksena. Aineistossa venäjänkielinen ilmaus välittää puhujan hämmästystä ja empatiaa. Ilmausta seuraavassa fraasissa puhuja ilmaisee pahoittelua toisen kirjahahmon kuolemasta. Hämmästysreaktio liittyy tässä luultavimmin siihen, että kuolema oli odottamaton ja väkivaltainen. Tässä suomentajan työtä vaikeutti se, ettei alkuperäisessä tekstissä ollut annettu suoraan kirjahahmon kysymystä, vaan siinä kerrottiin ainoastaan kysymyksen sisältö. *Sanos muuta* on siinä mielessä hyvä suomennos, että sen avulla onnistuu empatian osoittaminen. Kun puhuja osoittaa vahvaa samanmielisyyttä, niin se edellyttää sitä, että hän on ensin omaksunut toisen kannan tai tunteen hyvin.

6.4 Kysymyslauseet

Aineistossani on 4 tapausta, joissa ilmauksen *nado že* vastineena on käytetty kysymyslauseetta:

1. Это вы мне, а не я вам! Нет, **ну надо же**, какие люди наглые бывают! У вас есть мобильный телефон?

Te törmäsitte minuun eikä minä teihin! **Miten joku voikin olla noin häikäilemätön!** Onko teillä kännykkää?

2. Хорошо, что он вовремя спохватился, прислушался к интуиции. Участковый! **Надо же** так плохо сработать!

Onneksi hän oli havahtunut ajoissa ja totellut vaistoaan. Korttelimiliisi! **Eivätkö he mitään parempaa keksineet?**

3. Другие следователи прям всю плешь проедали своими нравоучениями, а Татьяна Григорьевна – ни гугу, в две минуты меня в суд определила. И **надо же** судьба какая! Я в Москву перебрался, тут народ побогаче, подают чаще, и на помойках есть чем разжиться.

Muut tutkintatuomarit syytivät suut ja silmät täyteen moraalisaarnojaan, mutta hän ei yrittänytään, hoiti vain paperit kuntoon ja oikeuteen. **Ja voitko kuvitella millainen kohtalo?** Siirryin Moskovaan, koska väki on täällä rikkaampaa, antavat almuja helpommin ja on enemmän roskiksia joista voi rikastua.

4. **Надо же** так испугаться! Скорей всего драгоценности подарил муженек, и трудно будет потом объяснить любящему супругу, куда подевался презент.

Miten se nyt noin säikähti? Luultavasti aviomies oli lahjoittanut kaikki hänen korunsa ja hänen oli vaikea selittää rakastavalle puolisolleen, minne hänen lahjansa olivat hävinneet.

Kysymyslauseen perusfunktio on kysyminen. Lausetyypin ja funktion suhde ei kuitenkaan ole yksiselitteinen. (VISK §889.) Kysymyslauseen tunnistaa interrogatiivipronominista tai *-ko*-liitepartikkeelistä. Kysymyslauseita voi käyttää päivittelyyn tai affektisuuden ilmaisemiseen. (VISK §1678, §1713.)

Mielenkiintoista on, että neljästä tämän ryhmän esimerkistä kolme on saman suomentajan kirjoittamia. Nämä ovat esimerkit 1, 2 ja 3. Tästä ei voi kuitenkaan päätellä, että kyseinen kääntäjä suosisi kysymyslauseita ilmauksen *nado že* vastineena, koska samasta kirjasta löytyy näiden esimerkkien lisäksi 10 venäjänkielisen ilmauksen esiintymää, joiden vastineina kääntäjä on käyttänyt muita keinoja.

Kaksi esimerkkiä, esimerkit 1 ja 4, ovat *miten*-pronominilla alkavia lauseita. Esimerkki 1 on muodoltaan huudahduslause, esimerkki 4 kysymyslause. VISK:n mukaan (§1713) *miten*-alkavalla kysymyslauseella ilmaistaan puhujan mielipidettä tai tunteita. Lauseella voi kuitenkin säilyä kysymysfunktio tai se voi kantaa vain affektista merkitystä. *Miten*-

alkuisissa lauseissa esiintyy usein modaaliverbejä ja lauseessa esiintyviin verbeihin voi liittyä *-kAAn*-partikkeli. Kun *miten*-alkuiseen lauseeseen sisältyy modaaliverbi ja *-kAAn*-partikkeli, lauseen avulla ilmaistaan epäuskottavuutta tiettyä tilannetta tai piirrettä kohtaan.

Ensimmäinen aineistoni lause sisältää sekä modaaliverbin *voida* että liitepartikkelin *-kin*. Tällä aineistolauseella kirjan hahmo esittää kritiikkiä toisen hahmon röyhkeää käyttämistä kohtaan. Lauseella on selkeä affektinen funktio ja lauseen lopussa on huutomerkki. Toisessa aineistoni esimerkissä ei ole käytetty modaaliverbiä eikä *-kAAn*-liitepartikkelia. Ensimmäiseen lauseeseen verrattuna toinen vaikuttaa vähemmän affektiselta. Ensimmäinen aineistoni lause paljastaa puhujan vahvat kielteiset tunteet kyseessä olevaa henkilöä kohtaan, kun taas toinen esimerkki esittelee pikemminkin puhujan ihmettelyä toisen hahmon kovasta reaktiosta ilman negatiivista sävyä.

Aineistoni toinen esimerkki on *ei*-partikkelilla alkava kysymyslause. Mielenkiintoista on, että venäjänkielinen lause on muodoltaan eksklamatiivinen, sen lopussa on käytetty huutomerkkiä: *Нудо же так плохо сработать!* Molemmat lauseet, sekä alkuperäinen että suomennettu, ovat affektisia lauseita ja välittävät puhujan kritiikkiä miliisin toimintaa kohtaan. Suomenkielisen lauseen kielteistä sävyä korostaa kielteisen *ei*-partikkelin käyttö lauseen alussa. Kysymysmuoto tuntuu olevan tässä tapauksessa parempi vaihtoehto kuin väitelause. VISK:n (§ 1644) mukaan *eikö*-alkuinen kysymys, joka seuraa myönteistä väitelausetta, voi korostaa väitettä. Aineistoesimerkissä *eikö*-kysymys vain korostaa kertojan pettymystä miliisiin toimintaan.

Kolmannessa esimerkissä ei ole käytetty affektisia partikkeleita, mutta siinä esiintyy verbi *kuvitella*. Verbiä *kuvitella* käytetään usein affektisissa infinitiivirakenteissa. Tässäkin esimerkissä *kuvitella*-verbiä on käytetty perusmuodossa. Tämä selittyy sillä, että sen edessä esiintyy verbi *voida* yksikön toisessa persoonassa. Aineistoni esimerkki on elliptinen, mielestäni tämä elliptisyys lisää lauseen affektisuutta. Tässäkin tapauksessa venäjänkielisen lause on huudahduslause, kun taas käännöksessä on käytetty kysymystä. Konjunktio *ja* lauseen alussa ei kanna affektista merkitystä vaan toimii sidoskeinona ja viittaa edeltävään lauseeseen.

6.5 Luokittelemattomat suomennokset

Tähän ryhmään kuuluvat aineistoni suomennokset, joita ei ole mahdollista sijoittaa mihinkään edellä kuvatuista ryhmistä. Tässä ryhmässä ovat luokittelemattomat tapaukset, joissa suomennoksena toimivat erilaiset sanalliset ja kieliopilliset keinot. Näiden lisäksi sijoitin tähän ryhmään suomennokset, joissa esiintyy joko sana *outo* tai *hämmästynyt*. Kuudessa tapauksessa suomentajat ovat käyttäneet erilaisia sanallisia ja syntaktisia keinoja venäjänkielisen ilmauksen vastineena.

Ensimmäisessä tapauksessa *nado žen* vastineena esiintyy *kaikki*-pronominin sisältävä ilmaus:

1. Пусть отдохнет, она постарается ему не мешать. Бедный парень, **надо же** такой напасти случиться! Жена пропала. А паренек-водитель, с которым она ушла выпить кофе, убит.

Levätköön hetken, Irina varoi häiritsemästä häntä. Poikka-raukka, **kaikkea sitä sattuu**kin! Vaimo oli kadonnut. Ja autonkuljettaja, jonka kanssa tämä oli lähtenyt kahville, oli tapettu.

Kielitoimiston sanakirja rajoittaa *kaiken* affektista käyttöä halveksiviin ja ylimielisiin ilmauksiin, mutta havaintojeni mukaan *kaikkea sitä sattuu*kin -ilmausta käytetään yleensä vahingosta tai valitettavasta tapahtumasta kertovissa konteksteissa. Kyseisessä esimerkissä kirjahahmolle tapahtuuakin valitettavia tapahtumia: *Vaimo oli kadonnut. Ja autonkuljettaja, jonka kanssa tämä oli lähtenyt kahville, oli tapettu. Kaikkea sitä sattuu*kin! -ilmaus välittää sekä puhujan ihmettelyä että empatiaa toista henkilöä kohtaan. Tämäkin esimerkki koskee monologikontekstia.

Toisessa esimerkissä esiintyy affektisuudeltaan aika neutraali *mielenkiintoinen*-adjektiivi:

2. **Ну надо же**, оказывается, Андрей Константинович внимательно прислушивался к разговору, а ведь сидел с отсутствующим видом, смотрел в сторону и ни единым словом, ни единым жестом не напоминал о себе.

Mielenkiintoista, Ganelin oli siis kuunnellut tarkkaavaisesti heidän keskusteluaan, vaikka oli istunut poissaolevan näköisenä, katsellut toiseen suuntaan eikä ollut sanallakaan eikä edes pienellä eleellä muistuttanut itsestään.

Kyseessä on kertojan oma pohdinta, eli konteksti ei anna syytä käyttää affektisempaa ilmausta. Sanakirjat eivät erikseen mainitse *mielenkiintoinen*-adjektiivin käyttöä huomion kohdistimena, mutta käytän usein omassa tekstissäni *mielenkiintoista*-ilmausta, kun haluan

kiinnittää lukijan huomion johonkin mielenkiintoa herättävään asiaan. Tämän adjektiivin käyttö huomion kohdistimena on havaintojeni mukaan aika yleistä.

Kolmannessa tapauksessa suomentaja on lisännyt suomennokseen kokonaisen lauseen:

3. **Ну надо же**, думаю, такой с виду приличный, одежда чистая, опрятная, даже, я бы сказал, новая, и волосы помыты, и стрижка свежая, и брился он часа за два до смерти, а под одеждой-то – ну бомж бомжом, если не хуже.

Minun tietoni eivät riitä selittämään tätä paradoksia: päältä päin katsottuna kunnollisen näköinen mies, jolla on puhtaat ja siistit, sanoisin jopa uudet vaatteet, hiukset on leikattu hiljattain ja parta on ajettu noin kaksi tuntia ennen kuolemaa, mutta vaatteiden alla on aito ja kunnan irtolainen.

Affektisuudeltaan kyseinen lause on aika neutraali. Tämä esimerkki on luova suomennos. Suomentaja on ymmärtänyt hyvin venäjänkielisen ilmauksen merkityksen ja kirjoittanut sen auki kokonaiseksi lauseeksi. Lauseen lopussa on kaksoispiste, joka on aika harvinainen välimerkki suomessa.

Neljäs esimerkki sisältää *siitä huolimatta* -konnektiivin:

4. Сияющая – это когда глаза горят, сверкают, а у Каменской они светлые, спокойные, словно... притухшие, что ли. **Ну надо же**, звездочка!

Tuikkiva voi olla sellainen, jonka silmät loistavat ja loimuavat, mutta Kamenskajan silmät olivat vaaleat, rauhalliset ja jotenkin sammuneet. **Mutta siitä huolimatta**, tähtönen!

Mielestäni tämä suomennos on loogisempi kuin alkuperäinen teksti. Alkuperäistekstissä hämmästyttä ilmaiseva *nado že* tuntuu vähän oudolta, tähän kontekstiin sopisi paremmin myönnetyssuhdetta ilmaiseva ilmaus. Sidoskeinona toimiva *mutta* ja konnektiivi *siitä huolimatta* sopivat hyvin venäjänkielisen ilmauksen vastineeksi tässä tapauksessa. Sekä alkuperäinen että suomennettu lause ovat huudahduslauseita. Suomennetun lauseen lyhyys tekee siitä affektisen ja tehokkaan. Huomionarvoista on, että tällä lauseella on sama suomentaja kuin edellisellä.

Viidennessä tapauksessa *nado že* on suomennettu päälauseeksi, joissa on käytetty *uskoa-*verbiä imperfektin konditionaalissa:

5. «**Ну надо же**, – с усмешкой подумала Настя, – я, оказывается, еще могу привлекать чье-то внимание, когда прилично выгляжу».

”En olisi uskonut, että herättäisin vielä jonkun kiinnostuksen vain pukeutumalla kunnolla”, hän mietti itsekseen naureskellen.

Uskoa-verbi sopii hyvin affektisten merkitysten ilmaisemiseen. Tämä tapaus on luovan suomennoksen esimerkki. Aikamuodon käyttö ilmauksen vastineena on epätavallista, mutta tämä on aika tehokas affektinen keino. Myös 1. persoona vahvistaa lauseen henkilökohtaista luonnetta ja affektisuutta.

Kuudennessa suomennoksessa esiintyy kiinteä ilmaus *on se kumma*:

6. **Ну надо же**, живут в одном доме и, по-моему, даже не познакомились...

On se kumma, nämä kaksi elivät samassa talossa eivätkä luullakseni olleet edes esittäytyneet toisilleen.

VISK:n (§ 1386) mukaan verbialkuinen predikatiivilause korostaa kyseessä olevan ominaisuuden astetta. Aineistoni esimerkissä kertoja ihmettelee sitä, kuinka samassa talossa asuvat ihmiset eivät tunne toisiaan. Affektisuudeltaan lause on suhteellisen neutraali ja se esiintyy monologikontekstissa.

***Outo*-sanat sisältävät ilmaukset**

Kahdessa aineistoni esimerkissä venäjänkielinen ilmaus sai vastineeksi *outo*-adjektiivin sisältävän fraasin:

1. – **Ну надо же**, – прошептала она, водя ладонью по его груди, – я и не подозревала, что до такой степени соскучилась по тебе.
– **Outoa**, Olga kuiskasi silittäessään Oboronin rintaa, - en aavistanutkaan, että kaipaisin sinua näin paljon.
2. – **Надо же**, – удивленно воскликнула она, усаживаясь возле окна, – никогда не думала, что бывают совсем пустые вагоны.
– **Onpa outoa**, hän huudahti hämmästyneenä istuutuessaan ikkunan viereen, – en osannut kuvitellakaan, että tyhjiäkin vaunuja on liikkeellä.

Nyky-suomen ja kielitoimiston sanakirjojen mukaan *outo* viittaa epätavalliseen, omalaatuiseen, kummalliseen tai ihmeelliseen.

Ensimmäisessä esimerkissä *outoa*-ilmauksella ei ilmaista suoraa hämmästyksreaktiota ja lauseen predikaatti vahvistaa tämän. Puhuja ei ihmettele eikä huudahda, vaan kuiskaa.

Toisessa esimerkissä alkuperäistekstissä hahmo huudahtaa hämmästyneenä eli voi päätellä, että kyse on isommasta tunnereaktiosta. Toisessa esimerkissä käännöksessä olisi hyvin voinut olla *jo*-partikkelin sisältävä ilmaus *onpa outoa* -fraasin sijasta. Toisaalta kontekstista selviää, että hämmästyksreaktion stimulus on tyhjä metrovaunu eli arkinen asia. Hämmästyksreaktion stimuluksen arkinen luonne voi selittää kääntäjän valinnan tässä tapauksessa.

Outoa/Onpa outoa ilmausta voi kutsua kiinteäksi puhekieliseksi ilmaukseksi. Affektisuudeltaan tämä ilmaus on kuitenkin aika neutraali. Ilmauksella kommentoidaan nimittäin outoa tilannetta, mutta tilanteeseen ei liity kiihkeitä tunteita. Mielestäni ilmaus sopii hyvin venäjänkielisen *nado že* ilmauksen vastineeksi silloin, kun kyseessä on vaisumpi tunnereaktio ja arkisempi hämmästyksreaktion stimulus.

***Hämmästynyt*-partisiipin sisältävät lauseet**

Kahdessa esimerkissä käännöksissä esiintyy hämmästyksreaktioon viittaava partisiippi *hämmästyneenä*:

1. – **Ну надо же**, – удивился Доценко, а вы что на это сказали?

– Mitä te vastasitte hänelle? Dotsenko kysyi **hämmästyneenä**.

2. **Надо же**, соседushko Котофеич, оказывается, способен на злобные выпады! А с виду не скажешь, такой милый человек...

Naapuri meni sisälle ja Irina katsoi **hämmästyneenä** hänen peräänsä. Osoittautui että hyväntahtoinen naapuri pystyi ilkeään purkaukseen.

Hämmästynyt-partisiippi viittaa suoraan hämmästyksreaktioon. Tunteiden suora nimeäminen edellyttää, että niitä on prosessoitu. Tunteita nimetään tunnesanojen avulla. *Hämmästynyt*-sanaa voi pitää tunnesanana. Niin kuin Tuovila (2005: 40) huomaa, tunnesanat eivät välttämättä ole muita sanoja affektisempia, mutta niitä on mahdollista käyttää tunteiden ilmaisemiseen.

Aineistoni esimerkeissä *hämmästyneenä* sanan lisäksi ei ole käytetty muita vastineita venäjänkielisille ilmaukselle. Ensimmäisessä esimerkissä venäjänkielisessä tekstissä on

käytetty sekä ilmausta *nado že* että verbiä *удивиться* (ihmetellä): – **Ну надо же**, – удивился Доценко, а вы что на это сказали? Voi siis sanoa, että *nado že* -ilmausta ei ole mitenkään huomioitu käännöksessä, sillä hämmästyneenä on *удивиться* verbin vastine. Toisessa esimerkissä venäjänkielisessä tekstissä on käytetty eksklamatiivista lausetta, joka alkaa *nado že* -ilmauksella: **Надо же**, соседусшко Котофеич, оказывается, способен на злобные выпады! А с виду не скажешь, такой милый человек...Suomeksi tämä lause on käännetty väitelauseeksi. Käännökseen on lisätty verbi *katsoa*, vaikka alkuperäistekstissä sitä ei ole. Alkuperäistekstissä on käytetty *nado že* ilmausta eikä hahmon toimintoja kommentoida mitenkään, kun taas käännöksessä ilmaus on korvattu hahmon toimintoja kuvailemalla: *Irina katsoi hämmästyneenä hänen peräänsä*.

Niin kuin olen jo aikaisemmin sanonut, tunnesanoja käytetään useammin tunteiden kuvailemiseen eikä ilmaisuun. Aineistoni esimerkeissä *hämmästynyt* partisiipin avulla kuvaillaan kirjahahmon tunteita. Molemmat suomennokset ovat väitelauseita. Molemmissa tapauksissa *hämmästyneenä* liittyy predikaattiin: *katsoi hämmästyneenä*, *kysyi hämmästyneenä*. Ensimmäinen esimerkki on dialogitapaus, toinen on kirjahahmon sisäistä monologia. Affektisuudeltaan nämä suomennokset ovat aika neutraaleja. Mielenkiintoista on, että molemmat esimerkit ovat peräisin samalta suomentajalta.

6.6 Tapaukset, joissa venäjänkielinen ilmaus oli jätetty pois suomennoksesta

Seitsemässä aineistoni esimerkissä suomentaja on jättänyt venäjänkielisen ilmauksen siirtämättä suomennokseen.

Ensimmäisessä esimerkissä venäjänkielisessä tekstissä *nado že* ilmestyy osana pidempää ilmausta:

1. Так вы, значит, были за ним замужем...**Надо же**, как интересно бывает. Только Игорь не совсем точно выразился.

Olitteko te hänen kanssaan naimisissa? Mielenkiintoinen yhteensattuma...Mutta Igor oli oikeassa vain osittain.

Suomenkielinen *mielenkiintoinen yhteensattuma* vastaa hyvin venäjänkielisen ilmauksen merkitystä.

Toisessa esimerkissä venäjänkielinen lause on muodoltaan väitelause, jolla ei sinänsä ole affektista merkitystä:

2. **Надо же**, в такую мокрую погоду даже мозги превращаются в жидкость, бессмысленно и бесполезно циркулирующую по черепной коробке.

Ilma tuntui olevan niin kostea, että aivotkin alkoivat muuttua nesteeksi joka pyöri pääkopassa sekavasti ja hyödyttömästi.

Onpa ihmeellistä/outoa olisi ehkä sopiva suomenkielinen vastine tälle tapaukselle, mutta ilmauksen poisjättö suomennoksesta on merkityksen kannalta epäolennaista.

Kolmas tapaus on dialogiesimerkki:

3. – И как прикажешь защищать такого идиота? – кипел сын. – Извините, не хотел? Сплошная глупость! **Надо же**, шестнадцать лет – и такой кретин!

Kuinka te voitte pyytää minua puolustamaan sellaista idioottia? oli poika sanonut suuttuneena. Kuusitoistavuotias – ja tuollainen hullu!

Alkuperäistekstissä puhuja ihmettelee kuusitoistavuotiaan henkilön tyhmyyttä. Puhujan mielestä kuusitoistavuotiaana pitäisi siis olla jo viisaampi. Sekä alkuperäinen että suomennettu lause ovat affektisia huudahduslauseita. Huudahdusmerkin lisäksi suomennoksessa on käytetty ajatusviiva, joka on yksi typografisista keinoista välittää affektia (Ravila 1945: 5). Sekä venäjänkielisestä että suomenkielisestä lauseesta puuttuu predikaattiverbi eli ne ovat muodoltaan huudahduslauseita. Huutomerkki, lauseen huudahdusmuoto ja lakonisuus tekevät suomennoksesta affektisen.

Neljännessä esimerkissä kyseessä on monologikonteksti:

4. В воздухе плыл смрад. Я принялась. **Ну надо же**, ничего не меняется, эти тоже жарят селедку.

Ilmassa leijaili kauhea haju. Nuuhkaistuani sitä ajattelin, ettei mikään näyttänyt muuttuneen: myös nämä paistoivat silliä.

Kyseinen esimerkki ei ole kovin affektinen. Kertoja ihmettelee tiettyjen asioiden muuttumattomuutta. Ilmauksen poisjättö suomennoksesta ei vaikuta merkitykseen, mutta kertojan ihmettelyä olisi voinut välittää predikaattiverbin avulla. *Ajatella*-verbin sijaista suomentaja olisi voinut käyttää *ihmetellä* tai *hämmästellä*-verbiä.

Viides esimerkki on monologikontekstinen:

5. Оставив труса переживать ситуацию, я села в «Вольво» и сунула игрушку в сумку. **Надо же**, как здорово сделана зажигалка, не отличишь от «ТТ».

Jätettyään hänet hermoilemaan tilannetta menin autooni ja työnsin leikkikalun laukkuuni. Olivat tehneet todella hyvän sytyttimen, sitä ei erottanut lainkaan aidosta TT-pistoolista.

Esimerkissä kertoja ihailee TT-pistoolin muotoista sytytintä. Hämmästyksilmaus ei tässäkään tapauksessa ole välttämätön, mutta suomenkielinen lause olisi saanut enemmän affektisuutta, jos *olla*-verbiin olisi ollut liitetty *pA*-partikkeli.

Kuudennessa esimerkissä kyse on dialogista:

6. – Вот и рассудил: пока молчу – жив. Крепился, как мог, но уже в лагере, честно скажу, из последних сил, все надеялся на что-то, на чудо... **И надо же**, тут ты!

– Minä mietin, että kun pysyn vaiti, pysyn myös hengissä. Yritin olla niin luja kuin voin, mutta siellä vankileirillä minä jo totta puhuen toivoin jotakin ihmettä – ja sitten sinä ilmestyt!

Vaikka suomennoksesta ei löydy suoraan venäjänkielisen ilmauksen vastinetta, ilmaus oli kuitenkin huomioitu. Venäjänkielisessä tekstissä *nado že* on käytetty lauseen alussa, sen edessä esiintyy *u* (‘*ja*’)-konjunktio, joka toimii sidoskeinona. Suomennoksessa samasta lauseesta tuli edellisen lauseen osa, joka on erotettu muusta virkkeestä ajatusviivalla. Lause on lyhyt huudahduslause. Lauseessa esiintyvä *sitten* on affektisissa rakenteissa usein käytetty dialogipartikkeli. Suomennettu lause vaikuttaa sekä affektiselta että dynaamiselta.

Seitsemännessä esimerkissä suomentaja on tehnyt lauseesta hieman affektisemmän sanajärjestyksen avulla aloittamalla sen *aivan kuin* -sanoilla:

7. – **Надо же**, убийца как будто точно знал, какая у Казаряна жена, – вздыхал он по дороге к метро. – Деньги на похороны оставил.

– Aivan kuin murhaaja olisi tiennyt millainen Kazarjanin entinen vaimo on, Sergei huokasi matkalla metroasemalle, – ja jätti siksi rahat hautajaisia varten.

Huomionarvoista on, että neljä esimerkkiä (3, 4, 5 ja 6) ovat Darja Dontsovan dekkariromaanista. Täytyy sanoa, että hänen dekkaristaan löytyy 21 venäjänkielisen esimerkin esiintymää. Voi siis ajatella, että kirjailija käyttää tätä ilmausta jopa vähän liikaa. Suomentajan ratkaisu jättää osan esimerkeistä kääntämättä on tässä tapauksessa perusteltu.

Kolme tämän alaluvun esimerkeistä (2, 4 ja 5) eivät ole dialogiesimerkkejä. Ilmausta on käytetty kirjahahmon sisäisessä monologissa. Näissä tapauksissa venäjänkielisellä ilmauksella ei siis ole reagontipartikkelin funktiota, vaan se kuvailee kertojan sisäistä, hiljaista ihmettelyä.

6.7 Suomennosten luokittelu merkityksen ja affektisuuden mukaan

Tavoitteenani oli luokitella *nado žen* suomennokset niiden ilmaiseman merkityksen ja affektisuuden mukaan. Erittelen 8 ryhmää suomennosten ilmaiseman merkityksen mukaan. Yhteen ryhmään luokittelin affektisuudeltaan neutraalit suomennokset. Taulukossa 2 on luokittelemani ryhmät.

Merkitys	Suomennoskeino
Pelkkä hämmästys	<i>Jo</i> -partikkelin sisältävät ilmaukset, <i>herranjestas</i>
Ihailu	<i>Onpa</i> -rakenteet, <i>kuinka -kin</i> -lause, <i>kylläpä</i> -alkuiset ilmaukset
Epäily ja epäusko	<i>Vai</i> -alkuiset ilmaukset, <i>katsos vain</i>
Katkeruus, pettymys	<i>Että</i> +verbi+- <i>kin</i> , <i>onhan</i> -alkuinen lause
Affektisuudeltaan neutraali tunnetilan kuvaileminen	<i>Outo</i> -adjektiivin sisältävät ilmaukset, <i>hämmästynyt</i> -partisiipin sisältävät ilmaukset
Myönnytys	<i>Kylläpä</i> -alkuiset ilmaukset
Toisen henkilöön kohdistuvaa kritiikkiä	Infinitiivirakenne, <i>eikö</i> -kysymys, <i>miten</i> -alkuinen kysymys
Samanmielisyyys ja empatia	<i>Sanos muuta</i>

Taulukko 2

Tämä laatimani luokittelu ei ole tarkkarajainen. Sama rakenne voi esiintyä eri konteksteissa ja eri merkityksissä. Esimerkiksi *kylläpä*-alkuinen rakenne voi toimia eri konteksteissa myönnytysrakenteena ja ihailua ilmaisevana rakenteena. Myönnytysrakenteena *kylläpä*-ilmauksia käytetään sekä myönteisissä että kielteisissä konteksteissa. Tämän lisäksi erittelemäni merkitykset '*epäily ja epäusko*', '*katkeruus ja pettymys*' ja '*toisen henkilöön kohdistuvaa kritiikkiä*' ovat hyvin lähellä toisiaan ja esimerkiksi *että*-alkuisen rakenteen avulla ilmaistaan sekä katkeruutta että toisen henkilöön

kohdistuvaa kritiikkiä. Infinitiivirakenteita vuorostaan käytetään usein pettymyksen ilmaisemiseksi.

7 Pohdintaluku

Tässä luvussa teen yhteenvedon tutkimukseni tuloksista. Johtopäätöksissä tiivistän tutkimukseni tulokset ja pohdin mahdollista jatkotutkimusta.

7.1 Pohdinta

Tutkimuksessani analysoin venäjänkielisen *nado že* -ilmauksen suomennoksia. Luokittelin aineistoni suomennokset neljään isoon ryhmään. Aineistoni isoin ryhmä on partikkeli alkuiset suomennoskeinot. 19 tapauksessa venäjänkielisen ilmauksen vastineena oli käytetty *jo*-partikkelin sisältävää ilmausta. *Jo*-partikkelin sisältävä ilmaus on kiinteä eksklamatiivinen ilmaus, jota käytetään affektisten merkitysten ilmaisemiseen. Kaikista tapauksista 11 esimerkkiä on peräisin samalta suomentajalta, yhteensä *jo*-partikkelin sisältävä ilmaus esiintyy *nado žen* vastineena neljässä teoksessa. Kontekstit, joissa ilmausta on käytetty, ovat erilaisia. Suurin osa tapauksista ilmaisee puhdasta hämmästystä, mutta parissa tapauksessa hämmästykseen liittyy ihailu ja yhdessä tapauksessa pettymys. Tieto toisesta hämmästyksireaktioon liittyvästä tunteesta tulee kuitenkin muun kontekstin kautta, joten pidän *jo*-sisältävää ilmausta hämmästyksen ilmaisukeinona.

Toinen yleinen suomennoskeino on *että*-alkuiset lauseet. *Että*-alkuinen lause esiintyy konteksteissa, joissa hämmästykseen liittyy tiettyjä kielteisiä tunteita: katumusta, katkeruutta ja tyytymättömyyttä tapahtumien kulkuun.

Viidessä tapauksessa suomentajat ovat käyttäneet *nado žen* vastineena erilaisia partikkeleita: *ja*, *niinpä niin*, *sitten*, *nyt*, *voi ja herranjestas*. Kaikki näistä partikkeleista, paitsi *ja*-konjunktio, toimivat yleensä affektisissa konteksteissa.

Neljässä tapauksessa suomennoksissa oli käytetty *-kin* ja *-hAn*-partikkeleita. Näistä yksi on *kuinka*-alkuinen huudahduslause, joka ilmaisee kertojan ihailua toisen hahmon

nokkeluutta kohtaan. Toinen tapaus on *onhan*-alkuinen lause. Tällä lauseella puhuja välittää omaa pettymystään isoisänsä välinpitämättömyydestä. Kahdessa muussa tapauksessa *-han*-partikkeli liittyy lauseen subjektiin ja korostaa yhdessä tapauksessa naapurin epäilyttävän isoa uteliaisuutta ja toisessa kaikkien naiiviutta.

Kylläpä-alkuisia lauseita oli käytetty kolmessa aineistoni esimerkeissä. *Kyllä*-alkuinen lause on tehokas eksklamatiivinen keino suomessa. *Kyllä*-alkuinen lause voi toimia muun muassa kehuja ilmaisevissa ja myönnytyslauseissa. Yksi aineistoni esimerkki sisältää toisten toiminnan myönteisen arvion. Kaksi muuta ovat myönnytyslauseita, joissa puhuja myöntää omaan heikkouteensa ja toisen ihmisen petollisuuteen liittyviä faktoja. Näissä tapauksissa puhuja ikään kuin ymmärtää, etteivät asiat olekaan niin hyvin kuin hän alun perin kuvitteli ja myöntää sen.

Suomennoksista löytyy myös kaksi *vai*-alkuista lausetta, jotka ovat samalta suomentajalta. *Vai*-alkuisella ilmauksella ilmaistaan yleensä epäilystä ja haastetta. Aineistotapauksista ensimmäisessä on kyse keskustelukumppanin epäilyksestä toisen puhujan kertomia uusia tietoja kohtaan. Toinenkin suomennos sisältää tiettyä epäilevää sävyä, jota ei mielestäni ole alkuperäisessä tekstissä. Venäjänkielisessä tekstissä kyse on pikemminkin pelkästä ihmettelystä.

Myös verbialkuisia fraaseja on käytetty venäjänkielisen ilmauksen vastineena. Neljässä tapauksessa suomennoksena toimii infinitiivirakenne. Aineistoni esimerkeissä esiintyvät *ajatella* ja *kuvitella*-verbien infinitiivit. Analyysini osoitti, että infinitiivirakenteet esiintyvät konteksteissa, joissa puhuja haluaa korostaa jonkin tietyn asian erikoisuutta tai osoittaa tyytymättömyyttä asioiden tilaan. Kaikkiin aineistoni infinitiivirakenteisiin liittyvät tietyt kielteiset tunteet ja kaikissa tapauksissa kertoja kommentoi toisen henkilön toimintaa tai toiseen henkilöön liittyvää toimintaa. Sivumerkitykset, joita ilmaistaan infinitiivirakenteiden avulla, ovat toisten tekojen arvostelua, kateutta, suuttumusta ja pettymystä.

Aineistostani löytyy myös kaksi *olla*-alkuista lausetta. Molemmissa tapauksissa puhuja on ilmaissut *olla*-alkuisen lauseen avulla myönteistä reaktiota, nimittäin ihailua.

Sanos muuta ja *katsos vaan* -ilmaukset luokittelin verbin moduksen perusteella imperatiivilauseisiin. *Katsos vain* -rakenne ilmaisee aineistoesimerkissä tiettyä epäilystä, jopa epäuskoa toisen henkilön sanoihin. *Sanos vaan* -rakennetta käytetään yleensä samanmielisyyden ilmaisemiseksi. Aineistoni esimerkissä samanmielisyyden lisäksi *sanos muuta* -sisältävä lause ilmaisee ihmettelyä toisen odottamattomasta kuolemasta ja myös empatiaa.

Aineistostani löytyy neljä tapausta, joissa venäjänkielisen ilmauksen vastineena toimii kysymyslause. Kaksi niistä on *miten*-alkavia lauseita, jotka ovat usein vain muodollisesti kysymyslauseita. Niitä käytetään erilaisten affektisten merkitysten ilmaisemiseen. Aineistoni esimerkeistä toinen *miten*-alkuinen lause ilmaisee toisen henkilön toiminnan kritiikkiä, toinen pelkästään ihmettelyä, ilman kielteistä sävyä. Yksi esimerkeistä on *eikö*-alkuinen kysymys, jota voi VISK:n mukaan käyttää väitteiden korostamiseksi eli se sopii hyvin affektisiin konteksteihin. *Eikö*-lauseella kertoja ilmaisee kovaa kritiikkiä toisten toiminnasta. Yhdessä kysymyksessä on käytetty modaaliverbejä *voida* ja *kuvitella*. Tämä tapaus muistuttaa infinitiivirakennetta, sillä *kuvitella*-verbillä puhuja kohdistaa lukijan huomion sivulauseessa ilmaistuun faktaan.

Aineistostani löytyy 6 tapausta, joissa venäjänkielisen ilmauksen vastineena oli käytetty erilaisia leksikaalisia ja syntaktisia keinoja. Nämä esimerkit ovat siis yksittäistapauksia, jotka luokittelin omaan ryhmäänsä. Näistä suomennoksista löytyy kaksi luovaa suomennosta. Yhdessä tapauksessa suomennos vaikuttaa loogisemmalta kuin alkuperäinen teksti. Suomentajat ovat myös käyttäneet kiinteitä rakenteita venäjänkielisen ilmauksen vastineena: *mielenkiintoista* ja *on se kumma*. Yhdessä tapauksessa *nado žen* vastineena esiintyi *uskoa*-verbi konditionaalin imperfektimuodossa.

Kahdessa tapauksessa suomentaja on käyttänyt *outo*-adjektiivin sisältäviä lauseita. Yksi näistä esimerkeistä on alkuperäisessä tekstissä huudahduslause, jolla ilmaistaan puhujan hämmästyksreaktiota arkiseen asiaan. Toinen esimerkki on venäjänkielisessä tekstissä affektisuudeltaan neutraali väitelause. Esimerkeistä voi päätellä, että *outo*-sisältävää

suomennosta on käytetty konteksteissa, joissa kyseessä on vaisumpi hämmästyksireaktio ja arkinen hämmästysohjekti.

Kahdessa tapauksessa suomentajat käyttivät partisiippiä *hämmentynyt*. *Hämmentynyt* nimeää suoraan hämmästyksen ja yleensä tätä partisiippiä käytetään tunteiden kuvailemiseen. Kyseessä olevat esimerkit ovat affektisuudeltaan neutraaleja.

Seitsemässä tapauksessa suomentaja on jättänyt ilmauksen kääntämättä. Kolmea näistä tapauksista koskee ilmauksen esiintyminen monologikonteksteissa. Neljä esimerkkiä ovat peräisin samasta romaanista, joista löytyy yhteensä 21 *nado žen* esiintymää. Täytyy myös sanoa, ettei ilmauksen poisjättäminen käännöksestä ole tulkinnan kannalta merkittävää. Yhdessä tapauksessa suomennokseen oli lisätty *sitten*-partikkeli, jota käytetään muun muassa affektisten merkitysten ilmaisemiseen.

7.2 Johtopäätökset

Kaikkiaan erittelin suomennoksista 8 ryhmää niiden välittämän merkityksen ja affektisuuden mukaan. Tämä luokittelu ei ole tarkkarajainen ja jotkin erittelemäni merkitykset ovat erittäin lähellä toisiaan. Esimerkiksi katkeruuden ja pettymyksen ilmaiseminen liittyy usein myös toisen henkilön toiminnan kritiikki. *Eikö*-kysymys ja *että*-alkuinen rakenne välittävät sekä pettymystä että toisen hahmon toiminnan kielteistä arvostelua.

Jo-partikkelin sisältävä ilmaus on *nado žen* useimmiten käytetty suomennoskeino. Ilmausta käytetään erilaisissa konteksteissa, muun muassa silloin, kun puhuja ilmaisee hämmästyksen lisäksi kielteistä tai myönteistä tunnetta. *Jo*-sisältävän ilmauksen perusfunktio on kuitenkin nimittäin hämmästyksen ilmaiseminen, toinen tunnereaktioon liittyvä tunne välittyy kontekstista.

Sekä venäjänkielinen *nado že* että suomenkieliset vastineet välittävät hämmästyksen lisäksi myös muita tunteita. Nämä tunteet voivat olla sekä kielteisiä että myönteisiä. Suomennoksista löytyy kaksi keinoa, joiden avulla puhuja ilmaisee toisen puhujan

sanoihin liittyvää epäilystä ja epäuskoa. Nämä keinot ovat *vai*-partikkelialkuiset fraasit ja *katsos vain* -ilmaus. Katkeruutta ja pettymystä välitetään *että* + verbi + *-kin* ja *onhan*-alkuisen fraasin avulla. Toisen henkilön toimintaa kritisoidaan infinitiivirakenteiden, *eikö*-kysymyksen ja *miten*-alkuisen kysymyksen avulla.

Myönnytystä ilmaistaan *kylläpä*-alkuisen rakenteen avulla. Molemmissa aineistoni esimerkeissä myönnytys liittyy johonkin negatiiviseen: ensimmäisessä tapauksessa puhuja myöntää oman fyysisen heikkoutensa. Toisessa tapauksessa puhuja myöntää toisen henkilön pelon ja petollisuuden eli tässä tapauksessa kyseessä on myönnytyksen lisäksitoisen käyttäytymisen kriittinen arvostelu.

Myönteisistä tunteista suomennosten avulla ilmaistaan ihailua ja empatiaa. Ihailu yleensä liittyy toiseen henkilöön, mutta voi koskea myös abstrakteja asioita. Ihailua välittävät suomennoskeinot ovat *onpa*-rakenteet, *kuinka -kin* -lause, *kylläpä*-alkuinen ilmaus. Samanmielisyyttä ja empatiaa ilmaistaan *sanos muuta* -ilmauksen avulla.

Aineistostani löytyy myös affektisuudeltaan neutraalit suomennokset, joita on käytetty kirjahahmon tunnetilan kuvailemiseen ja epätavalliseen tapahtumaan tai tunnekokemukseen viittaamiseen. Näihin tarkoituksiin oli käytetty hämmästyttä kuvailevaa *hämmästyntyt*-partisiippiä ja epätavalliseen viittaavaa *outo*-adjektiivia.

Kaikkien näiden keinojen lisäksi aineistostani löytyy muutama esimerkki, joissa affektisuutta oli välitetty muiden elementtien kautta. Näistä tärkeimmät ovat partikkelit *nyt* ja *sitten* sekä konjunktiot *ja* ja *mutta*.

Hypoteesini mukaan venäjänkielisellä *nado že* -ilmauksella ei olisi suoraa vastinetta suomen kielessä, mutta aineistostani ilmaukselle löytyy yksi usein käytetty vastine: *jo*-partikkelin sisältävä fraasi. Fraasia käytetään puhtaan hämmästyksen ilmaisemiseen, mutta se voi esiintyä sekä kielteisiä että myönteisiä tunnereaktioita ilmaisevissa konteksteissa.

Tutkimukseni tulokset osoittavat, että suomesta löytyy paljon kiinteitä ilmauksia, joiden avulla ilmaistaan affektia ja suomentajat ovat hyödyntäneet niitä hyvin. Osa näistä ilmauksista on paremmin tutkittuja, esimerkiksi infinitiivirakenteet ja *kyllä*-alkuiset lauseet, osaa on puolestaan tutkittu vähemmän, kuten *vai*- ja *miten*-alkuisia fraaseja. Lähes

kaikista kiinteistä ilmauksista löytyy kuitenkin tietoa VISK:sta, Nykysuomen sekä Kielitoimiston sanakirjoista.

Jos tutkimukseni tuloksia miettii Wilkinson ja Kitzingerin (2006) teorian valossa, niin tutkijat ovat oikeassa siinä, että hämmästyksen ilmaiseminen ei ole kontrolloimaton tunnepurskahdus. Hämmästyksreaktiota välitettävä repliikki sisältää usein elementtejä ja merkityksiä, joiden avulla puhuja suorittaa kommunikatiivisia tehtäviä. Esimerkiksi *Sanos muuta* -ilmauksen avulla puhuja pystyy ilmaisemaan empatiaa ja samanmielisyyttä; infinitiivirakenteella puhuja voi ilmaista toisen henkilön toiminnan kritiikkiä.

Tutkimuksessani analysoin suomennoksia eli analyysini koskee käännöskieltä. Käännöskielen tutkimukset ovat ristiriitaisia. Osa niistä osoittaa, että käännöskieli suosii yhtenäistä ja yleistä sanastoa ja syntaksia. Osa taas todistaa, että käännöskielessä käytetään alkuperäiskielelle vieraita kollokaatioita ja muitakin epätavallisia elementtejä. Tutkimuksessani en vertaillut suomennoksia alkuperäisteksteihin enkä analysoinut suomennoksia tilastollisin keinoin. Tulosten perusteella voin kuitenkin sanoa, että suomentajat ovat käyttäneet suomen kielen ilmaisukeinoja laajasti: suomennoksista löytyy erilaisia eksklamatiivisia rakenteita, leksikaalisia ja kieliopillisia keinoja.

Tutkimukseni on vain 69 *nado že* -tapauksen suomennosten analyysi, joka antaa kuitenkin ymmärryksen suomen kielen eksklamatiivisten keinojen laajuudesta. Jokaisen suomennoksessa käytetyn fraasin käyttökonteksteja olisi mielenkiintoista tutkia jatkotutkimuksessa. En tiedä, riittäisikö korpusdataa sellaiseen tutkimukseen, mutta toivottavasti tulevaisuudessa se olisi mahdollista. Olisi myös mielenkiintoista tutkia, miten käännetään suomeksi muita yleisiä rutiini-ilmauksia, joille ei löydy yhtä suoraa käännösvastinetta. Tällainen tutkimus auttaisi suomen kielen affektisten keinojen luokittelemisessa ja kuvailemisessa.

Aineistolähteet

Alkuperäinen kaunokirjallisuus

DONTSOVA, DARJA 2007: *Nesekretnyje materialy*. Moskva: Eksmo.

GLUHOVSKI, DMITRI 2015: *Metro 2033*. Moskva: AST.

LUKJANENKO, SERGEI 2004: *Notšnoj dozor*. Moskva: AST.

MARININA, ALEKSANDRA 2001: *Nezapertaja dver*. Moskva: Eksmo-press.

MARININA, ALEKSANDRA 2008: *Za vse nado platit*. Moskva: Eksmo.

MARININA, ALEKSANDRA 2008: *Sedmaja žertva*. Moskva: Eksmo-press.

STRUGATSKIJE, BORIS I ARKADI 2009: *Piknik na obotšine*. Moskva: AST.

ŠUKŠIN, VASILI 2004: *Kalina krasnaja*. Jekaterinburg: U-faktoriya.

Suomennokset

DONTSOVA, DARJA 2005: *Talven henkäys: murhamysteeri Moskovassa*. Kääntänyt Kari Uotinen. Kerava: Hipputeos.

GLUHOVSKI, DMITRI 2010: *Metro 2033*. Kääntänyt Anna Suhonen. Helsinki: Like.

LUKJANENKO, SERGEI 2012: *Yöpartio*. Kääntänyt Arto Kontinen. Helsinki: Into.

MARININA, ALEKSANDRA 2005: *Kaikesta täytyy maksaa*. Kääntänyt Olli Kuukasjärvi. Helsinki: Otava.

MARININA, ALEKSANDRA 2008: *Kuoleman käsikirjoitus*. Kääntänyt Liisa Viitanen. Helsinki: Otava.

MARININA, ALEKSANDRA 2008: *Seitsemäs uhri*. Kääntänyt Liisa Viitanen. Helsinki: Taskukirja Loisto.

STRUGATSKI, ARKADI JA BORIS 1982: *Stalker. Huviretki tienpientarelle*. Kääntänyt Esa Adrian. Helsinki: WSOY.

ŠUKŠIN, VASILI 1979: *Punainen heisipuu*. Kääntänyt Ulla-Liisa Heino. Helsinki: Weilin+Göös.

Tutkimuskirjallisuus

AIJMER, KARIN 1996: *Conversational routines in English: Convention and Creativity*. New York: Addison Wesley Longman.

ALBA-JUEZ, LAURA – LARINA TATJANA 2018: Jazyk I emotsii: diskursivno-pragmaticheski podhod. – *Vestnik Rossijskogo universiteta družby narodov. Serija: Lingvistika 1*, 22, s. 9–37.

(Kieli ja tunteet: diskursiivis-pragmaattinen menetelmä).

BEDNAREK, MONIKA 2008: *Emotion talk across Corpora*. New York: Palgrave Macmillan.

BESNIER, NIKO 1990: Language and affect. – *Annual review of anthropology* 19 s. 419–451.

DARWIN, CHARLES 1872/2007: *The Expression of the Emotions in Man and Animals*. Filiquarian Publishing, LLC.

FOOLEN, AD 1997: The expressive function of language: Towards a cognitive semantic approach. Teoksessa Susanne Niemeier, René Dirven (toim.) *The language of emotions: Conceptualization, Expression and Theoretical Foundations* s. 15–31. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

GOFFMAN, ERVIN 1978: Response cries. *Language* 54: s. 787-815.

HEATH, CHRISTIAN – VOM LEHN DIRK – CLEVERLY JASON – LUFF PAUL 2012: Revealing surprise. The Local Ecology and the Transposition of Action. Teoksessa Anssi Peräkylä & Marja-Leena Sorjonen (toim.) *Emotion in Interaction* s. 212 – 234. Oxford: Oxford University Press.

IZARD, CARROLL E. 1991: *The Psychology of Emotions*. New York: Plenum Press.

JEFREMOVA, TATJANA 2000: *Novyi slovar russkogo jazyka. Tolkovo-slovoobrazovatelnyi*. Moskva: Russki jazyk.

(Uusi venäjän kielen sanakirja. Selittävä ja sananmuodostusta käsiteltävä sanakirja.)

KANGASNIEMI, HEIKKI 1997: *Sana, merkitys, maailma: katsaus leksikaalisen semantiikan perusteisiin*. Helsinki: Finn Lectura.

KAVERINEN, SANNA 2013: *Kyllä*-partikkelin pragmatiikkaa ja tematiikkaa leivontasivustolla. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.

KIELITOIMISTON SANAKIRJA 2004: Internet-versio MOT Kielitoimiston sanakirja 1.0. Julkaisija Kotimaistenkielten tutkimuskeskus. Kustantaja Kielikone Oy.

KOIVISTO, AINO 2013: Katkelmallisuus ja affekti. Kolme pistettä dialogissa. Teoksessa Aino Koivisto & Elise Nykänen (toim.) *Dialogi kaunokirjallisuudessa*. 153–182. Helsinki: SKS.

KOVRIŽKINA, DARJA 2014: Svjaz intonatsii s vyraženiem emotsii (na primere emotsii udivlenija). – *Vestnik Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta im. A. S. Pushkina* 3 s. 233–243.

(Intonaation ja tunteen ilmaisemisen suhde, esimerkkitapauksena hämmästyksen tunne)

KOVŠOVA, MARIJA 2014: Jazykovoi "portret" russkogo udivlenija: leksičeskije, frazeologičeskije i poslovitšnyje sposoby opisanija. – *Vestnik Novgorodskogo gosudarstvennogo universiteta* 77 s. 25–28.

(Venäläisen hämmästyksen kielellinen muotokuva: leksikaaliset, fraseologiset ja idiomiset kuvailukeinot).

KRYK-KASTOVSKY, BARBARA 1997: Surprise, surprise: The iconicity-conventionality scale of emotions. Teoksessa Susanne Niemeier, René Dirven (toim.) *The*

language of emotions: Conceptualization, Expression and Theoretical Foundation s. 155–169. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

KUZNETSOV, SERGEI 2000: *Boloi tolkovyi slovar russkogo jazyka*. SPb.: Norint.
(Suuri venäjän kielen selittävä sanakirja).

KÖVECSES, ZOLTÁN 2000: *Metaphor and Emotion. Language, Culture, and Body in Human Feeling*. New York: Cambridge University Press.

KÖVECSES, ZOLTÁN – PALMER GARY B. 1999: Language and Emotion Concepts: What Experientialists and Social Constructionists Have in Common. Teoksessa Gary B. Palmer & Debra J. Occhi (toim.) *Languages of Sentiment: Cultural constructions of emotional substrates* s. 237–262. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

LIIMATAINEN, ANNIKKI 2009: Rutiini-ilmaisujen kääntämisen problematiikkaa. – *Käännösteoria, ammattikielet ja monikielisyys. VAKKI:n julkaisut* 36 s. 263–274.

MELIKJAN, VADIM 2013: *Sintaksitšeski-frazeologitšeski slovar russkogo jazyka*. Moskva: Flinta.
(Syntaktis-fraseologinen venäjän kielen sanakirja).

MELIKJAN, VADIM 2011: *Sintaksitšeskije frazeologitšeskije edinitsy: kommunikemy na materiale russkogo, anglijskogo i nemetskogo jazykov*. Saarbücken: LAPLAMBERT Academic Publishing GmbH & Co.
(Syntaktiset fraseologiset ilmaukset: kommunikemit venäjän, englannin ja saksan kielissä).

MIHAILOVA, JEKATERINA 2010: Emotsija udivlenija i sposoby jejo otryženija v sovremennom russkom jazyke. – *Nauka i sovremennost* 5-3 s. 52–56.
(Hämmästysemootio ja sen ilmaisukeinot nykyvenäjässä).

MOSALEVA, SVETLANA – ŠARONOV IGOR 2017: Osobennosti upotreblenija kommunikativov grupy podtverždenija i soglasija. – *Vestnik RGGU. Serija: Istorija. Filologija. Kulturologija. Vostokovedenije*. 11 s. 46–56.

(Vahvistus- ja myöntymyskommunikeemien käyttöominaisuuksia).

NEVALAINEN, SAMPO 2003: Käännöskirjallisuuden puhekielisyyksistä – kaksinkertaista illuusiota? –*Virittäjä* 107 s. 2–26.

NEVALAINEN, SAMPO 2005: Köyhtyykö kieli käännettäessä? Teoksessa Mauranen Anna & Jantunen Jarmo H. (toim.) *Käännössuomeksi. Tutkimuksia suomennosten kielestä* s. 103–119.

NIEMI, JARKKO 2007: ”Voihan sitä noinkin ajatella”. Myönnyttelymuotin rakenne ja käyttö. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.

NS = *Nykysuomen sanakirja 1951–1961* (1973–1976): Nykysuomen sanakirja I–IV. Helsinki: SKS.

PAHOMOV, VLADIMIR – SVINTSOV, VIKTOR – FILATOVA IRINA, 2012: *Trudnyje slutšai russkoi punktuatsii. Slovar-spravotšnik*. Moskva: Eksmo.

(Välimerkkiopas).

RAVILA, PAAVO 1945: Lauseeseen liittyneet irralliset ainekset. *Virittäjä* 49 s. 1–15.

STEVANOVIC, MELISA – LINDHOLM CAMILLA 2016: *Keskustelunanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaaja vuorovaikutusta*. Tampere: Vastapaino.

ŠARONOV, IGOR 2015: Poisk i opisanije kommunikativov na osnove Nacionalnogo korpusa russkogo jazyka. Teoksessa Zabolotkina, Vera (toim.) *Metody kognitivnogo analiza semantiki slova. Kompjuterno-korpusnyj podhod*. s. 141–184. Moskva: Monografija.

(Kommunikeemien etsiminen ja kuvailu venäjän kielen kansallisen korpuksen avulla. Korpuslingvistinen menetelmä).

ŠKAPENKO, TATJANA 2011: K voprosu kategorizatsii spetsifitšeskih kommunikativnyh edinits. – *Vestnik Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta im. A.S. Pushkina* 1 s. 222–226.

(Kommunikeemien luokittelusta).

TIRKKONEN-CONDIT, SONJA 2005: Häviävätkö uniikkiaineeksetkäännössuomesta? Teoksessa Mauranen Anna & Jantunen Jarmo H. (toim.) *Käännössuomeksi. Tutkimuksia suomennosten kielestä* s. 123–137.

TUOVILA, SEIJA 2005. Kun on tunteet. Suomen kielen tunnesanojen semantiikkaa. Oulu: Acta Universitatis Ouluensis, Humaniora B 65.

VISAPÄÄ, LAURA 2008: *Infinitiivi ja sen infiniittisyys. Tutkimus suomen kielen itsenäisistä A-infinitiivikonstruktioista*. Helsinki: SKS.

VISK = Hakulinen, Auli – Vilkuna Maria – Korhonen Riitta – Koivisto Vesa – Heinonen Tarja Riitta – Alho Irja 2004: Iso suomen kielioppi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkoersio, viitattu 15.06.2017. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk> URN:ISBN:978-952-5446-35-7.

WILKINSON, SUE - KITZINGER CELIA 2006: Surprise as an interactional achievement: Reaction tokens in conversation. *Social Psychology Quarterly* 69 s. 150–182.

YLI-VAKKURI, VALMA 1986: *Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö*. Turku: Turun yliopiston offsetpaino.

ZEVAHINA, NATALJA 2011: Sposoby vyraženiia eksklamatsii v jazykah mira. – *Vestnik Moskovskogo universiteta* 3 s. 157–165.

(Eksklamaation ilmaisukeinot eri maailman kielissä).

ZHANG, JIAN-YI 1983: *Kyllä*-sanon pragmatiikkaa ja syntaksia hämäläismurteissa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

Jo-partikkelin sisältävät suomennokset

1. — Никаких. **Надо же!** Я смотрел на Алису, пытаюсь найти в ее словах подвох.

Ehtoja ei ole. **No johan on!** Katsoin Alisaa ja yritin keksiä hänen sanoistaan, mikä koira tähän oli haudattuna.

(Notšnoj dozor/Yöpartio)

2. — **Надо же...** а при первом контакте никто ничего не ощутил, сочли пустышкой...

Johan on... Kun tyttöä tutkittiin ensimmäisen kerran, kukaan ei aistinut mitään, ja häntä pidettiin pinnallisena ihmisenä...

(Notšnoj dozor/Yöpartio)

3. Егор остановился над ним. — **Ну надо же!** — сказал он. Постоял-постоял, перепрыгнул ручеек, взошёл на пригорок...

Sitten hän laskeutui notkoon, jossa puro solisi. Sinne hän pysähtyi. – **Johan piti!** hän sanoi. Siinä hän seisoi aikansa, hyppäsi sitten puron yli ja nousi mäelle.

(Kalina krasnaja/Punainen heisipuu)

4. **Ну надо же**, как ее забрало, так захотелось трахаться, что даже про деньги забыла.

Johan nyt, niin kauhea halu päästä naimaan, että rahatkin ihan unohtuivat.

(Za vse nado platit/Kaikesta täytyy maksaa)

5. **Надо же**, а он и не заметил тогда.

Johan nyt, eikä hän ollut huomannut sitä lainkaan.

(Za vse nado platit/Kaikesta täytyy maksaa)

6. – **Надо же**, какое несчастье, – покачала она головой.

-**Johan nyt**, mikä onnettomuus, Nastja totesi pudistaen päätään.

(Za vse nado platit/Kaikesta täytyy maksaa)

7. «**Надо же**, – подумала она, – я так распаховалась из-за этих цветов, что даже мерзнуть забыла».

Johan nyt, hän ajatteli, hermostuin niin noista kukista, etten huomannut edes palella!

(Za vse nado platit/Kaikesta täytyy maksaa)

8. Она не спросила мое имя, а я – ее. **Надо же**, живет, похоже, одна, в гигантском здании, просто как принцесса из сказки.

Hän ei edes kysynyt nimeäni, enkä minä hänen. **Jopas nyt**, hän näytti asuvan yksin tuollaisessa valtavassa talossa, kuin sadun prinsessa.

(Nesekretnyje materialy/Talvenhenkäys)

9. «Двадцать восемь лет, обеспечена, ищу мужа, отъезжающего на ПМЖ в Америку».

”Olen kaksikymmentäkahdeksanvuotias nainen, hyvin toimeentuleva, etsin miestä, joka aikoo muuttaa Amerikkaan.”

Jopas sattui, mietti Mika, hehän ovat kuin luotuja tosilleen.

(Nesekretnyje materialy/Talven henkäys)

10. – **Надо же**, – искренне удивилась Колосова, – претендент-то оказался вором. Наверное, хотел у меня чем-нибудь поживиться и снотворное подсыпал в чай.

– **Jopas nyt**, oli Maija ihmetellyt vilpittömästi, ”sulhanen” olikin siis varas. Halusi tietenkin jotenkin hyötyä minusta ja laittoi unilääkettä teheni.

(Nesekretnyje materialy/Talven henkäys)

11. – Не бойтесь, собачки не кусаются, просто лают, когда видят незнакомых. Вы к кому?

Я растерянно молчала. **Надо же**, он, оказывается, возился в гараже...51

– Älkää pelätkö, eivät ne pure, pelkästään haukkuvat, kun näkevät vieraita. Kenen luokse tulitte?

Vaikenin neuvottomana. **Jopas nyt**, hän näköjään vain puuhaili autotallissa.

(Nesekretnyje materialy/Talvenhenkäys)

12. – Ни разу не играли, не знаете, что такое тотализатор?

Галя отрицательно помотала головой.

– **Ну надо же!** – восхитился старик.

– Ette siis koskaan ole pelannut, ettekä tiedä, mitä on totalisaattori?

Galja pudisti kieltävästi päätään.

– **No jopas nyt jotakin!** huudahti vanhus.

(Nesekretnyje materialy/Talven henkäys)

13. **Ну надо же!** Всю жизнь курит, пьет, таскается по бабам, просиживает ночи напролет за картами, днем носится по ипподрому, и глядите – дожил почти до ста лет, в полном разуме, никаких признаков маразма или склероза.

Jopas nyt jotain! Koko ikänsä mies oli tupakoinut, juonut, juossut naisissa, istunut yöt yhteen menoon korttia pelaamassa ja viettänyt päivät raveissa, ja katsokaa: oli elänyt melkein sata vuotta täysin järjissään, ei merkkiäkään vanhuudenhöperyydestä tai kalkkeutumisesta.

(Nesekretnyje materialy/Talvenhenkäys)

14. Я уставилась на дорожную вещицу. **Надо же**, несколько дней потратила, разыскивая владелицу, решила, что она принадлежит Лоле, хозяйке агентства «Альбатрос», а выясняется, что Вере.

Katsoin kallista laukku. **Jopas nyt**, tuhlasin muutaman päivän etsiessäni sen omistajaa ja päättelin, että se kuului Lolalle, Albatros-matkatoimiston omistajalle. Mutta kävikin ilmi, että se oli Veran.

(Nesekretnyje materialy/Talven henkäys)

15. И правда, в кулаке пухлый конверт, тот самый, что лежал в письменном столе поверх стопки бумаги. **Надо же**, совершенно машинально ухватила, даже не задумываясь!

Ja totta tosiaan, kädessäni oli paksu kirjekuori, se sama, joka oli ollut paperipinon päällä. **Johan nyt**, olin aivan koneellisesti ottanut sen mukaani, sitä sen enempää miettimättä!

(Nesekretnyje materialy/Talvenhenkäys)

16. Ольга послушно подошла поближе и воскликнула:

– **Надо же**, у меня есть точно такое же колечко!

Olga meni kuuliaisena lähemmäksi ja huudahti:

– **Jopas sattui**, minulla on aivan samanlainen sormus!

(Nesekretnyje materialy/Talvenhenkäys)

17. – Петренко? – спокойно переспросил мент. – Ерунда, до кратковременного расстройства здоровья.

– **Надо же**, – пригорюнился дедуля, – думал, хоть ребро ему сломал...

– Petrenkoa? Kysyi miliisi rauhallisesti. Pikku juttu, terveys häiriintyi lyhytaikaisesti, sanotaan raportissa.

– **Johan nyt**, sanoi vanhus apeana, luulin, että olisi edes murtanut kylkiluun.

(Nesekretnyje materialy/Talvenhenkäys)

18. Я удовлетворенно вздохнула и вытатила стетоскоп, **надо же**, как здорово подействовало. Ай да Дарья, ну не умница ли!

Minä huokaisin tyytyväisenä ja otin stetoskooppi. **Johan nyt**, miten hyvin se olikaan vaikuttanut! Voi sinua Darja, miten nero sinä oletkaan!

(Nesekretnyje materialy/Talven henkäys)

19. — Отказала. — **Надо же**. Как у них с магией?

No jopas. Onko näillä neljällä työtoverilla ja entisellä koulutoverilla maagisia kykyjä
(Notšnoj dozor/Yöpartio)

Että+verbi+-kin -rakenteet

1. Мать их, очкариков, в чертову душу, **надо же**, сообразили, где дорогу повесить: по выемке!

Että olikin keksitty viitoittaa tie: kaivannon vieritse!

(Piknik na obotšine./Stalker. Huviretki tienpientarelle.)

2. Ричарда бы ободрать, вот что! **Надо же**, стервец, как играет... Ну ни с какой картой его не возьмешь.

Richard pitäisi kyniä. **Että se** saasta osaakin pelata. Siihen ei tunnu mikään kortti purevan. (Piknik na obotšine./Stalker. Huviretki tienpientarelle.)

3. Егор прилѐг на широкую лавку, курил. — **Ну, надо же!**..— сказал он. — Как бедный родственник, мля.

Jegor kävi pitkäkseen leveälle penkille ja poltteli. — **Että pitikin!** hän sanoi. — Kuin köyhä sukulainen, hitto. (Kalina krasnaja/Punainen heisipuu)

4. Сказала и сама подивилась такому. — **Ну, надо же!** Болит и болит душа — весь день.

Sen sanottuaan hän hämmästyi itsekin. — **Että pitikin!** Sydän on ollut niin kipeä koko päivän. (Kalina krasnaja/Punainen heisipuu)

5. Придется покупать новую, а это трата не только денег, но и времени. **Надо же**, как все неудачно! — Ася, тебе с работы звонили, — сообщил Алексей.

Oli siis pakko ostaa uusi, ja se tiesi niin rahan kuin ajankin tuhlaamista. **Että pitikin** sattua! — Nastja, työpaikalta soitettiin, Aleksei ilmoitti. (Za vse nado platit/Kaikesta täytyy maksaa)

6. Все-таки он ужасно невезучий... Ну **надо же** было так нарваться на знакомство с объектом!

Vaikka onni ei ollut myötä tälläkään kerralla... **Että pitikin** törmätä jäljitettävään kohteeseen! (Nezapertaja dver/ Kuoleman käsikirjoitus)

Luokittelemattomat partikkelialkuiset suomennokset

1. Раз собирается звонить завтра, значит, сегодня ждать его не будет и можно спокойно возвращаться. И **надо же** — такой прокол! А ведь он специально выждал двадцать минут после Генкиного звонка, не выходил из дому, чтобы случайно не встретиться с Каменской.

Kuultuaan ilmoituksen Druzinin oli rauhoittunut. Kun Kamenskaja kerran soittaisi huomenna, hän voisi rauhassa palata työpaikalleen... Ja **nyt sitten** tällainen takaisku! Genan soiton jälkeen hän oli odottanut vielä parikymmentä minuuttia ennen kuin oli poistunut talosta, jotta ei vain törmäisi Kamenskajaan. (Za vse nado platit. Kaikesta täytyy maksaa)

2. **Ну надо же**, с усмешкой подумал Арсен, социалистическое хозяйствование привило нам всем такое мышление, от которого мы уже до самой смерти не избавимся.

Niinpä niin, Arsen ajatteli ivallisesti, sosialistinen taloudenpito juurrutti meihin kaikkiin ajattelutavan, josta me pääsemme eroon vasta haudassa. (Za vse nado platit. Kaikesta täytyy maksaa)

3. — Ах, какая жалость, — взвизгнула Жанна, потряхивая бесконечными бисерными

фенечками и кожаными шнурками, украшающими ее запястья, – **ну надо же**, сколько ждать. Ладно, тогда позвоню от вас, можно?

– Voi, mikä vahinko, valitti nainen kimeällä äänellä ravistellen lukuisia helminauhoja ja nahkahihnoja, jotka koristivat hänen rannettaan. **Voi** miten kauan niitä täytyy odottaa. No hyvä on, mutta saanko soittaa teiltä?

(Дарья Донцова «Несекретные материалы»/ Talvenhenkäys)

4. **Надо же**, я думал, все знают, — удивился он, когда понял наконец, что Артем не шутит.

Ja minä kun luulin, että kaikki tietävät tästä, hän hämmästyi ymmärrettyään vihdoinkin, ettei Artjom laskenut leikkiä.

(Metro 2033)

5. Подождав несколько минут, я вылезла из укрытия.

Ну надо же, как невероятно, просто фантастически повезло.

Odotettuani muutaman minuutin tulin esiin piilostani. **Herranjestas**, tämä oli aivan uskomatonta, kävi todella fantastinen tuuri!

(Nesekretnyje materialy/Talven henkäys)

-Kin ja -han-partikkeleita sisältävät ilmaukset

1. Молодец парень! — с гордостью сказал Антон. — **Надо же** так придумать следы оставить! Артем кивнул.

Fiksupoika! Antonsanoiylpeästi. – **Kuinka** hän onkin keksinyt jättää merkkejä itsestään!
(Metro 2033)

2. И ведь **надо же**, вроде бы и все так считали, не только я.

Ja kaikkihan sitä mieltä olivat, en yksin minä.

(Piknik na obotšine/Stalker. Huviretki tienpientarelle)

3. Дома они, конечно, обсуждали с Таней каждое убийство, но в присутствии соседа это сворачивалось до мимолетных упоминаний. **Надо же**, как он все сечет!

He olivat tietenkin keskustelleet kotona Tatjanan kanssa murhista, mutta naapurin kuullen he olivat maininneet niistä vain ohimennen. **Hänhän oikein imee** itseensä kaiken tiedon.
(Sedmaja žertva/Seitsemäs uhri)

4. – **Надо же**, единственный внук – и ни грамма интереса, – фыркнул я. – Не понимаю.

– **Onhan sekin**, ainoa lapsenlapsi, eikä tippaakaan kiinnosta, minä Murahdin. – En ymmärrä.

(Sedmaja žertva/Seitsemäs uhri)

Kylläpä ...-kin -rakenteet

1. Шуму-то сколько понаделали! Это **надо же**, а! — продолжал смеяться Андрей.

Kylläpä saittekin aikaan melkoisen metelin!

(Metro 2033)

<p>2. Попробовал сумку на вес – она показалась ему неподъемной. Надо же, как он ослабел. Но он должен вырваться.</p> <p>Laukku vaikutti niin painavalta, että hänestä tuntui ettei hän kykene millään nostamaan sitä. Kylläpä hän olikin heikossa kunnossa. (Za vse nado platit. Kaikesta täytyy maksaa)</p> <p>3. Какой же он дурак! Надо же, как он испугался конкуренции. Теперь понятно, почему он твердит, что Каменская чиста, что на нее ничего нет.</p> <p>Kuinka typerä mies sinä oletkaan. Kylläpä siinä pelästyitkin kilpailua. Nyt Arsen ymmärsi, minkä takia Viktor oli jankuttanut, että Kamenskaja oli puhdas ja että häntä vastaan ei voinut löytää mitään. (Za vse nado platit. Kaikesta täytyy maksaa)</p>
<p>Vai-alkuiset ilmaukset</p>
<p>1. — Надо же... Отчим... Ничего не знаю такого... — пробормотал бритый.</p> <p>Vai että isäpuoli. En tiennytkään sellaisesta, kaljupää mutisi. (Metro 2033)</p> <p>2. — Надо же... И откуда они взялись? Ведь никто о них раньше и не слышал.</p> <p>- Vai sellaista. Mistä ne oikein ovat ilmestyneet? Kukaan ei ole edes kuullut niistä aikaisemmin. (Metro 2033)</p>
<p>Infinitiivirakenteet</p>
<p>1. Отчаянный человек, наверное... Надо же так — в такую дичь одному забраться... В-общем, дошел он до Севастопольской.</p> <p>Varmaankin epätoivoinen ihminen.Ajattele nyt, lähteä nyt yksin sellaisille takamaille! No, lopulta hän pääsi Sevastopolskajalle asti. (Metro 2033)</p> <p>2. — Надо же, не взял, значит, Креон Мальтийский...</p> <p>Ajatella, ei siis huolinut Maltan Kreon... (Piknik na obotšine/Stalker. Huviretki tienpientarelle)</p> <p>3. Такого со мной, пожалуй, еще не бывало, беспорядочно думал он. Надо же — Носатый Бен-Галеви! Кличку уже успел заработать...</p> <p>Ajatella, Nenäkäs Ben-Galevi! Liikanimenkin on jo ehtinyt hankkia! (Piknik na obotšine/Stalker. Huviretki tienpientarelle)</p> <p>4. Дама, составившая Майе протекцию, совершенно мне не понравилась. Надо же, просто подставила подругу, к тому же абсолютно нищую.</p> <p>Maijan avioliittotoimistoon ilmoittanut daami ei miellyttänyt minua ollenkaan. Kuvitella, hän yksinkertaisesti petti ystävättärensä, rutiköyhän naisen! (Nesekretnyje materialy. Talven henkäys: murhamysteeri Moskovassa.)</p>
<p>Onpa-alkuiset ilmaukset</p>

<p>1. — Надо же, как их у тебя много, — сказал он про книги.</p> <p>Onpa sinulla paljon kirjoja, hän sanoi. (Metro 2033)</p> <p>2. Видно и впрямь — туго со временем, если он счел нужным провести инструктаж в мире снов. Но надо же... какая реальность! Не ожидал.</p> <p>Aika näytti tosiaankin olevan kortilla, jos hän katsoi tarpeelliseksi antaa ohjeet unimaailmassa. Mutta olipa se todellista! Todellisempaa kuin olisin voinut kuvitellakaan: tehtävän läpikäyminen, pöllönkuvatus... (Notšnoj dozor/Yöpartio)</p>
<p>Imperatiivirakenteet</p>
<p>1. «У меня...» Надо же. — Лично я вижу в этом перст судьбы.</p> <p>”Firmastani...” Katsos vain. Tämän täytyy olla johdatusta. (Notšnoj dozor/Yöpartio)</p> <p>2. В одной восседала милая женщина с простым, улыбчивым лицом. – Надо же, какое горе, – отреагировала служащая на мой вопрос.</p> <p>Toisessa huoneessa istui ystävällinen nainen, jolla oli tavalliset, hymyilevät kasvot. – Sanos muuta, se on niin surullista, reagoi nainen minun kysymykseeni. (Nesekretnyje materialy/Talven henkäys)</p>
<p>Kysymyslauseet</p>
<p>1. Это вы мне, а не я вам! Нет, ну надо же, какие люди наглые бывают! У вас есть мобильный телефон?</p> <p>Te törmäsitte minuun eikä minä teihin! Miten joku voikin olla noin häikäilemätön! Onko teillä kännykkää? (Sedmaja žertva/Seitsemäs uhri)</p> <p>2. Хорошо, что он вовремя спохватился, прислушался к интуиции. Участковый! Надо же так плохо сработать!</p> <p>Onneksi hän oli havahtunut ajoissa ja totellut vaistoaan. Korttelimiliisi! Eivätkö he mitään parempaa keksineet? (Sedmaja žertva/Seitsemäs uhri)</p> <p>3. Другие следователи прям всю плешь проедали своими нравоучениями, а Татьяна Григорьевна – ни гугу, в две минуты меня в суд определила. И надо же судьба какая! Я в Москву перебрался, тут народ побогаче, подают чаще, и на помойках есть чем разжиться.</p> <p>Muut tutkintatuomarit syytivät suut ja silmät täyteen moraalisaarnojaan, mutta hän ei yrittänytäkään, hoiti vain paperit kuntoon ja oikeuteen. Ja voitko kuvitella millainen kohtalo? Siirryin Moskovaan, koska väki on täällä rikkaampaa, antavat almuja helpommin ja on enemmän roskiksia joista voi rikastua. (Sedmaja žertva/Seitsemäs uhri)</p>

4. **Надо же** так испугаться! Скорей всего драгоценности подарил муженек, и трудно будет потом объяснить любящему супругу, куда подевался презент.

Miten se nyt noin säikähti? Luultavasti aviomies oli lahjoittanut kaikki hänen korunsa ja hänen oli vaikea selittää rakastavalle puolisolleen, minne hänen lahjansa olivat hävinneet.
(Nesekretnyje materialy/Talven henkäys)

Luokittelemattomat tapaukset, joissa on käytetty erilaisia sanallisia ja syntaktisia suomennoskeinoja

1. Пусть отдохнет, она постарается ему не мешать. Бедный парень, **надо же** такой напасти случиться! Жена пропала. А паренек-водитель, с которым она ушла выпить кофе, убит.

Levätköön hetken, Irina varoi häiritsemästä häntä. Poikka-raukka, **kaikkea sitä sattuu**kin! Vaimo oli kadonnut. Ja autonkuljettaja, jonka kanssa tämä oli lähtenyt kahville, oli tapettu.
(Nezapertaja dver/ Kuoleman käsikirjoitus)

2. **Ну надо же**, оказывается, Андрей Константинович внимательно прислушивался к разговору, а ведь сидел с отсутствующим видом, смотрел в сторону и ни единым словом, ни единым жестом не напоминал о себе.

Mielenkiintoista, Ganelin oli siis kuunnellut tarkkaavaisesti heidän keskusteluaan, vaikka oli istunut poissaolevan näköisenä, katsellut toiseen suuntaan eikä ollut sanallakaan eikä edes pienellä eleellä muistuttanut itsestään.
(Nezapertaja dver/ Kuoleman käsikirjoitus)

3. **Ну надо же**, думаю, такой с виду приличный, одежда чистая, опрятная, даже, я бы сказал, новая, и волосы помыты, и стрижка свежая, и брился он часа за два до смерти, а под одеждой-то – ну бомж бомжом, если не хуже.

Minun tietoni eivät riitä selittämään tätä paradoksia: päältä päin katsottuna kunnollisen näköinen mies, jolla on puhtaat ja siistit, sanoisin jopa uudet vaatteet, hiukset on leikattu hiljattain ja parta on ajettu noin kaksi tuntia ennen kuolemaa, mutta vaatteiden alla on aito ja kunnan irtolainen.
(Sedmaja žertva/Seitsemäs uhri)

4. Сияющая – это когда глаза горят, сверкают, а у Каменской они светлые, спокойные, словно... притухшие, что ли. **Ну надо же**, звездочка!

Tuikkiva voi olla sellainen, jonka silmät loistavat ja loimuavat, mutta Kamenskajan silmät olivat vaaleat, rauhalliset ja jotenkin sammuneet. **Mutta siitä huolimatta**, tähtönen!
(Sedmaja žertva/Seitsemäs uhri)

5. «**Ну надо же**, – с усмешкой подумала Настя, – я, оказывается, еще могу привлекать чье-то внимание, когда прилично выгляжу».

”**En olisi uskonut**, että herättäisin vielä jonkun kiinnostuksen vain pukeutumalla kunnolla”, hän mietti itsekseen naureskellen.
(Sedmaja žertva/Seitsemäs uhri)

6. **Ну надо же**, живут в одном доме и, по-моему, даже не познакомились...

On se kumma, nämä kaksi elivät samassa talossa eivätkä luullakseni olleet edes esittäytyneet toisilleen.

(Nesekretnyje materialy/Talven henkäys)

Outo-adjektiivin sisältävät ilmaukset

1. – **Ну надо же**, – прошептала она, водя ладонью по его груди, – я и не подозревала, что до такой степени соскучилась по тебе.

- **Outoa**, Olga kuiskasi silittäessään Oboronin rintaa, - en aavistanutkaan, että kaipaisin sinua näin paljon.

(Za vse nado platit. Kaikesta täytyy maksaa)

2. – **Надо же**, – удивленно воскликнула она, усаживаясь возле окна, – никогда не думала, что бывают совсем пустые вагоны.

– **Onpa outoa**, hän huudahti hämmästyneenä istuutuessaan ikkunan viereen, – en osannut kuvitellakaan, että tyhjiäkin vaunuja on liikkeellä.

(Sedmaja žertva/Seitsemäs uhri)

Hämmästynt-partisiipin sisältävät ilmaukset

1. – **Ну надо же**, – удивился Доценко, а вы что на это сказали?

- Mitä te vastasitte hänelle? Dotsenko kysyi **hämmästyneenä**.
(Sedmaja žertva/Seitsemäs uhri)

2. **Надо же**, соседushko Котофеич, оказывается, способен на злобные выпады! А с виду не скажешь, такой милый человек...

Naapuri meni sisälle ja Irina katsoi **hämmästyneenä** hänen peräänsä. Osoittautui että hyväntahtoinen naapuri pystyi ilkeään purkaukseen.

(Sedmaja žertva/Seitsemäs uhri)

Ilmaus ei ollut huomioitu suomennoksessa

1. Так вы, значит, были за ним замужем...**Надо же**, как интересно бывает. Только Игорь не совсем точно выразился.

Olitteko te hänen kanssaan naimisissa? Mielenkiintoinen yhteensattuma...Mutta Igor oli oikeassa vain osittain.

(Nezapertaja dver/ Kuoleman käsikirjoitus)

2. **Надо же**, в такую мокрую погоду даже мозги превращаются в жидкость, бессмысленно и бесполезно циркулирующую по черепной коробке.

Ilma tuntui olevan niin kostea, että aivotkin alkoivat muuttua nesteeksi joka pyöri pääkopassa sekavasti ja hyödyttömästi.

(Sedmaja žertva/Seitsemäs uhri)

3. – И как прикажешь защищать такого идиота? – кипел сын. – Извините, не хотел? Сплошная глупость! **Надо же**, шестнадцать лет – и такой кретин! 43

Kuinka te voitte pyytää minua puolustamaan sellaista idioottia? oli poika sanonut suuttuneena. Kuusitoistavuotias – ja tuollainen hullu!
(Nesekretnyje materialy/Talven henkäys)

4. В воздухе плыл смрад. Я принялась. **Ну надо же**, ничего не меняется, эти тоже жарят селедку.

Ilmassa leijaili kauhea haju. Nuuhkaistuaani sitä ajattelin, ettei mikään näyttänyt muuttuneen: myös nämä paistoivat silliä.
(Nesekretnyje materialy/Talven henkäys)

5. Оставив труса переживать ситуацию, я села в «Вольво» и сунула игрушку в сумку. **Надо же**, как здорово сделана зажигалка, не отличишь от «ТТ».

Jätettyään hänet hermoilemaan tilannetta menin autooni ja työnsin leikkikalun laukkuuni. Olivat tehneet todella hyvän sytyttimen, sitä ei erottanut lainkaan aidosta TT-pistoolista.
(Nesekretnyje materialy/Talven henkäys)

6. – Вот и рассудил: пока молчу – жив. Крепился, как мог, но уже в лагере, честно скажу, из последних сил, все надеялся на что-то, на чудо... **И надо же**, тут ты! 191

– Minä mietin, että kun pysyn vaiti, pysyn myös hengissä. Yritin olla niin luja kuin voin, mutta siellä vankileirillä minä jo totta puhuen toivoin jotakin ihmettä – ja sitten sinä ilmestyit!
(Nesekretnyje materialy/Talven henkäys)

7. – **Надо же**, убийца как будто точно знал, какая у Казаряна жена, – вздыхал он по дороге к метро. – Деньги на похороны оставил.

– **Aivan kuin** murhaaja olisi tiennyt millainen Kazarjanin entinen vaimo on, Sergei huokasi matkalla metroasemalle, – ja jätti siksi rahat hautajaisia varten.
(Sedmaja žertva/Seitsemäs uhri)